

TC
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SERBEST CUMHURİYET FİRKASI'NIN
ARAŞTIRILMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET YÜKSEL

NİĞDE- 2008

TC
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SERBEST CUMHURİYET FİRKASI'NIN
ARAŞTIRILMASI

MEHMET YÜKSEL
Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TALAS

NİĞDE- 2008

Yrd.Doç.Dr. Mustafa TALAS danışmanlığında,Mehmet YÜKSEL tarafından hazırlanan “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Araştırılması” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tez, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunca belirlenmiş olan yukarıdaki jüri üyeleri tarafından/...../20.... tarihinde uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../20.... tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

...../...../200..

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ ARAŞTIRILMASI

YÜKSEL, Mehmet

Niğde Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa TALAS

Haziran-2008, 137 sayfa

S.C.F. kurulmadan önceki dönem dünya ekonomik bunalımının etkili olduğu ve bu bunalım içerisinde Türk devletinin de yerini aldığı bir süreç olmuştur. Özel sektör yatırımlarını yetersiz kalması ile devletçiliğin benimsendiği ve sonraki yıllarda uygulamaya konulduğu bir dönemdir. Farklı biçimlerde piyasaya bağımlı gruplar ekonomik buhrana karşı kendi savaşlarını vermek zorunda kaldıkları bu dönemde krize ekonomik çözüm bulmakta zorlanan Kemalistler, krizin yarattığı sosyal hoşnutsuzluğu uzun süre görmezden gelemedi. Bu noktada, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal kendi inisiyatifi ile ülkede oluşan toplumsal muhalefetin yeni bir siyasi parti ile meclise taşınmasına karar verdi. Ülkedeki denetim eksikliğini giderebilmek ve halkın isteklerini meclise taşıyabilmek amacıyla Gazi Mustafa Kemal, toplumsal muhalefeti yönlendirme açısından en güvendiği, en yakını olan arkadaşlarını görevlendirerek bir parti kurulmasını istedi. Böylece Ali Fethi Bey, Paris büyükelçiliğinden dönüşünde Mustafa Kemal'in önerisi ve onayıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu (12 Ağustos 1930).

Kurulduğu ilk andan itibaren, Serbest Cumhuriyet Fırkası halktan yoğun bir ilgi gördü. Yüzlerce mektup partinin kurucusu ve lideri olan Fethi Bey ile muhalefetin sesi olan gazetelere gönderildi. Bazıları yeni partiye iyi niyet dileklerini iletirken, bazı mektup sahipleri henüz yerel teşkilatların kurulmasını beklemeden üyelik başvurusu yapıyorlardı. S.C.F.'nin üye sayısı ilk haftada 10.000'e, ikinci haftanın sonunda 13.000'e ulaşmıştı.

Programında, partinin Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve Lâiklik ilkesine bağlı olduğu vurgulanıyor, yabancı sermayenin ülkeye girmesinin özendirilmesi isteniyor, ekonomik yaşamda sürekli devlet müdahalesine karşı çıkılıyordu.

SCF kısa sürede geniş bir destek kazanarak Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F.) yönetimini kaygılandırdı. SCF'nin iktidar ile çatışmasının ülkeyi olumsuz etkilemesini kavrayan ve partinin irtica ile ilişkilendirilmesinin çok ağır sonuçlar yaratacağına inanan Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da Dahiliye Vekâleti'ne başvurarak SCF'nin feshedildiğini açıkladı.

Anahtar Sözcükler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Muhalefet, Çok Partili Hayat, Ali Fethi Okyar, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı.

SUMMARY

RESEARCH ABOUT LIBERAL REPUBLICAN PARTY

YÜKSEL,Mehmet

Niğde Üniversitesi

Social Sciences Institute

Supervisor : Assistant Professor Dr. Mustafa TALAS

June-2008, 137 pages

The world was in a big depression before L.R.P opens and Turkey was being at this session.Private sectors investments weren't enough. So Turkey selected "stateism" for his social politic. Every groups that working with economy were fighting with this depression. The Kemalists couldn't find a solution about this problem and they couldn't uninterested about this.At this point President Mustafa Kemal wanted to open a new party that represents new opposition what starts in country with his own decision.For the finish that lack of the control what is in country and to carry peoples wantings to Tbmm, Gazi Mustafa Kemal wanted to open a new party from his best friends.So Ali Fethi Bey opened Liberal Republican Party after turning Paris ambassadoring with Mustafa Kemal's suggestion and confirmation.

Liberal Republican Party saw a big concern from the folk after opening.hundreds of letters sent to establisher and leather of the party who Fethi Bey and newspapers that voice of opposition.Some letters were sending their goodwill,some letters were wanting apply for party before waiting opening of local organisation.The member count of L.r.p. was arrived 10.000 at the first half and at the and of second half it was 13000.

At the program of the party they were refering that party was republican,nationalist and secular. They wanted to take pains of foreign capital for Country, and opposing of states interference at economic life.

Cumhuriyet Halk Fırkası felt unwell from Scf's wining of big support.Fethi Bey thought if L.r.p. fights with government and establishing relations with going back that will affect very bad about country.At 17th November of 1930 applied for close to Dahiliye Vekaleti and explained that party is closed.

Keywords: Liberal Republican Party, Opposition, Life With More Than One Party, Ali Fethi Okyar, 1929 World Economic Depression.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

AÜSBFY: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

bkz.: Bakınız

c. :Cilt

C.H.F. : Cumhuriyet Halk Fırkası

çşt.: Çeşitli

d.: Devre

H. M.: Hakimiyeti Milliye

H.M. : Hakimiyeti Milliye

Haz.: Hazırlayan

S.C.F. : Serbest Cumhuriyet Fırkası

s: Sayfa

Syf.: Sayfalar

t.y.: Tarih Yok

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

vd.: Ve Devamı

Yay. : Yayınları

Z.C.: Zabıt Ceridesi

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	4
SUMMARY.....	5
İÇİNDEKİLER.....	7
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	10
1BÖLÜM: KURULUŞ ÖNCESİ DÖNEM VE PARTİNİN KURULUŞU.....	16
1.1 Genel Durum: Dünya Ekonomik Bunalımı Ve Türkiye	16
1.1.1 Ekonominin genel sorunları	17
1.1.2 Yeni ekonomik model arayışı çabaları	18
1.1.3 Ekonomik kriz içinde Türkiye.....	20
1.1.4 Yükselen muhalefet	21
1.2 Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Siyasal Yapı	21
1.2.1 Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarına genel bakış	22
1.2.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı doğuran nedenler	23
1.2.3 Fethi Beyin Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya mektubu	26
1.2.4 Kamuoyunda yeni siyasal arayışların değerlendiriliş biçimi ve basının yaklaşımı.....	28
1.3 Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu Ve Kuruluş Gerekçeleri.....	34
1.3.1 Kuruluş Gerekçeleri:.....	35
1.3.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu;.....	36
1.3.3 Partinin kuruluş süreci.....	40
1.3.4 Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu sırasında Ali Fethi Okyar Bey ile Mahmut Esat Bozkurt Beyin anlaşmazlıkları.....	41
1.3.5 Fethi Bey’e verilen görev.....	59
1.4 Parti Üyeleri	59
1.4.1 Lider kadro.....	59
1.4.2 Fırka umumî reisi Ali Fethi Bey	60
1.4.3 Fırka umumî kâtibi Nuri Bey	60
1.4.4 Ağaoğlu Ahmet Bey	61
1.4.5 Diğer mebuslar ve ortak özellikleri	61
1.5 Parti Üyelerinin Genel Yapısı	62
1.6 Halkın partiye yönelik tutumu ve parti tabanı.....	63
1.7 Parti Programının hazırlanışı.....	65
1.8 Fethi Bey’in İzmir Gezisi.....	65
1.8.1 Belediye seçimleri.....	67
2BÖLÜM:	
S.C.F. NİN PROGRAMI, SORUNLARI VE HALKIN TEPKİSİ.....	69
1.9 Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Programı	69
1.9.1 Kamuoyunda ve basında programın yankıları	71
1.9.2 Programın genel ilkeleri	72
1.9.3 Programa yönelik eleştiriler	74
1.10 Fethi Bey’e Göre Fırkanın Üstlendiği Misyon	75
1.11 S.C.F.’nin C.H.F.’ye Karşı Kullandığı Sorunlar	77
1.11.1 Ekonomik zorluklar	78
1.11.2 Toplumsal kesimler ve barem kanununa eleştiriler	79
1.11.3 Sistem sorunu	80
1.11.4 Basının siyasal duruş üzerindeki etkileri	82
1.11.5 İnhisarlar ve vergiler konusu	84
1.11.6 Şimendifer siyaseti	86
1.11.7 Bütçe konusundaki eleştiriler	87
1.11.8 Adliye sorunu	88
1.12 Sivas Nutku ve Etkileri	89
1.13 S.C.F.’ye Yöneltilen Eleştiriler Ve Partinin Muhalefetle İlişkisi	90
1.13.1 Siyasal ortam ve iktidar muhalefet ilişkisi	90
1.13.2 Seçim sürecinde S.C.F.’ye yönelik eleştiriler	93
1.13.3 S.C.F.’yi irticayla ilişkilendirme çabaları ve üyelik sorunu	96

1.14 Halkın Temayülünün Sebepleri;	98
3BÖLÜM :	
SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KAPATILMASI	108
1.15 Parti Kapanmadan Önceki Durum	108
1.16 Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. ndan Destegini Çekmesi	110
1.16.1 Genel olarak Gazi Mustafa Kemal ve S.C.F.	110
1.16.2 İzmir olaylarının etkisi:	112
1.16.3 C.H.F. çevrelerinin Gazi Mustafa Kemal'i etkilemeğe yönelik yayınları:	115
1.16.4 Seçimler ve seçimlerdeki olayların etkisi	116
1.17 S.C.F. nın Gazi Mustafa Kemal ile Karşı Karşıya Gelmesi:	117
1.18 C.H.F. nin Kapatılmasının Görüşlere Göre Sebepleri	119
1.18.1 C.H.F.nin muhalefeti kabul edememesi:	119
1.19 Devrimlere Karşı Güçlerin S.C.F. Saflarında Toplanması:	121
1.20 S.C.F. nin Kendisini Feshetmesi	123
1.20.1 T.B.M.M. ndeki ve seçimlerle ilgili tartışmanın son aşaması:	123
1.20.2 Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in 18 kasım 1930 günlü görüşmeleri ve partinin feshi:	124
SONUÇ	128
BİBLİYOGRAFYA	131
ÖZGEÇMİŞ	138

ÖNSÖZ

Cumhuriyetin ilanından sonra, çok partili hayata geçişte 1924-1925 yıllarında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ile acı bir tecrübe yaşanmış ve 1930 yılına kadar tek partili dönem devam etmiştir.

1930 yıllarına gelindiğinde gerek Mustafa Kemal'in düşünceleri ve gerekse de dış dünyadaki gelişmeler ışığında çok partili hayata geçiş denemesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile denenmek istenmiş, ancak yine başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Çalışmamızın temelinde; Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu dönem içerisindeki ekonomik, siyasi durumlar ve partinin Kuruluşu ile kapanışı hakkında bilgiler verilmekle beraber: partinin siyasi tarihimizin demokratikleşme çabalarının tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamamızda genel olarak bibliyografyamızda verilen kaynaklardaki bilgiler ışığında ve o döneme tanıklık eden veya partinin kuruluşunda görev alan şahsiyetlerin hatıratlarından yararlanılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Türkiye’ de siyasal faaliyetler, 23 Temmuz 1908 Meşrutiyeti ile başlamıştır. Bu tarihe kadar gerçek anlamda siyasal partilere rastlanılmamaktadır. 1908 Meşrutiyeti ile birlikte geniş bir siyasal faaliyet dönemi başlamıştır.¹ Tarihimizdeki en fazla dernek ve parti bu dönemde kurulmuştur.

Konumuzla yakından alakası olması hasebiyle İttihat ve Terakki Fırkası ile başlamak; belki de Türkiye’imizde çok partili hayata geçişte yaşanan dönemleri tarihi perspektif içerisinde değerlendirmelerimizde ve mülahazalarımızda daha etkili ve doğru sonuçlara varmamıza yardımcı olacaktır.

Terakki Cemiyetine muhalif olarak kurulan “Mutedil Hürriyetperveran” ve “Ahali” fırkaları dönemin ilk siyasal muhalif partileri olmuşlardır.² Bu dönemde yakın tarihimizin siyasal alandaki çalışmalarına ışık tutacak en önemli olan hadiselerden birisi de şüphesiz ki Feroz Ahmad’ın tabiriyle 1909 karşı ihtilalinde Mahmut Şevket Paşa’nın 31 Mart olayları ile Askerin yönetime ortak olması ³ bundan sonraki siyasal yönetim alanında askerin ne denli etkilerinin olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

1913 Babiâli Baskınından sonra muhalefet partileri tasfiye edilerek tek parti rejimi tesis edilmiştir. İttihat ve Terakkinin sona erdiği 1918 yılı sonlarına kadar ülke fiili olarak bir tek-parti idaresi altında kalmış ve ittihatçılar ülkeyi yönetmişlerdir.

Milli Mücadelenin başarı ile sonuçlanmasından sonra belki de siyasal alanda boşalan yönetimin kime ait olduğu konusundaki meclis içerisindeki tartışmalarla; 23 Nisan 1920 tarihinde yönetimin Millet’in temsilcileri olan vekillerin bulunduğu Büyük Millet Meclisine verilmişti.

¹ Osman Akandere, Milli Şef Dönemi(Çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1938-1945), İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.19

² Akandere, a.g.e., s.20-21

³ Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki 1908-1914, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s.61-64-146

Türkiye Cumhuriyeti, bir tek parti yönetim olarak doğmadı. Tam aksine Samet Ağaoğlu'nun deyimiyle "Kuvayı Milliye Ruhı" nu temsil eden birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin demokratik ve çoğulcu yapısı süreç içinde bir tek parti diktatörlüğüne dönüştü.⁴ Bu gelişim süreci içerisinde konumuzla alakalı olarak ele almaya çalıştığımız siyasal gelişmelerde bunu doğrulamaktadır. Zira 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ve 1924 yılında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ve sonrasında yaşanan olaylarda bunun en güzel ispatıdır. M. Kemal Atatürk'ün sürekli mevcut hükümetlerin icraatlarının denetlenebilmesi için meclis içerisinde denetim mahiyetindeki siyasal partilerin varlığının eksikliği üzerinde durması demokrat anlayışını göstermektedir. Fakat Takrirî Sükun yasasıyla sonuçlanması da bizlere henüz siyasal alanda özellikle mevcut yönetimi muhafaza etme ve yapılacak olan yenilikleri yerine getirme noktasında ve de halkın henüz böyle bir olgunluğa hazırlıklı olmadığını göstermiş, sonucunda 1930 yılında Serbest Fırkanın kuruluşuna kadar C.H.F. tek parti olarak yönetimi elinde bulundurmıştır.

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası hakkında yapılan değerlendirmeler günümüzde de hala çeşitliliğini korumaktadır. Kimilerine göre, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın varlığını sürdürmesi ve iktidarı devralması sağlanabilmiş olsaydı, demokrasi ve daha hoşgörülü bir Lâiklik anlayışı Türkiye' de yerleşebilirdi. Bir başka görüş ise; Ülke bütünlüğünün ve Cumhuriyet rejiminin tehlikeye girdiği ve Türk İnkılâbının tamamlanmadığı bir ortamda, çok partili yaşamdan vazgeçilmesinin bir zorunluluk olduğu şeklindedir.⁵

Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimi bu açıdan düşünüldüğünde, hem Atatürk'ün kendi otoritesini sarsmamak, hem de yurt dışında artan eleştirileri azaltmak için uygun bir yol olmaktadır.⁶

Serbest Cumhuriyet Fırkası yukarıda zikr edilen dış etkenlerin etkisinden çok, iç politikada yaşanan gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası düşüncesinin nasıl bir siyasal, toplumsal ve ekonomik ortamda belirlediği konusuna ilişkin şunlar söylenebilir: 1930 yılına kadar yapılan

⁴ Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödüken; Yayın Yönetmeni ; Sina AKŞİN , Türkiye Tarihi, Cilt-4,s.85

⁵ Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,Boyut Kitapları, İstanbul 1998, s.115-118

⁶ Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, Ankara 1991, s. 102.

devrimler, oluşturulmaya çalışılan yeni kimlik ve izlenen ekonomik politikalar, hükümete karşı bir tepki ve hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Buna, C.H.F.'nin işbirliği yaptığı sosyal sınıflara tanınan ayrıcalıklarla bu parti üyesi bazı kimselerin, konumlarından yararlanarak sağladıkları kişisel çıkarlar da eklenince geniş bir toplumsal muhalefet oluşmuştu. 1928-1929 yıllarında alınan kötü mahsul ve dünya çapındaki ekonomik bunalım bu tepki ve hoşnutsuzlukların daha da artmasına neden olmuştu. Kısacası, Serbest Fırka, ülkeyi yönetenlerle geniş halk kitlesi arasında, gerek sınıfsal gerekse düşünsel bir fark olduğu ve halkın yoksulluk içinde bulunduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.⁷

Partinin kuruluş dönemi göz önüne alındığında 1929 dünya ekonomik bunalımı söz konusudur. Mustafa Kemal ve arkadaşları Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren muhalif gruplarla karşılaşmışlardı. Bu muhalefet başarılarla birlikte azalsa da saltanatın ve hilafetin kaldırılması gibi bir dizi radikal kararın alınmasıyla yeniden yükselmışti. M. Kemal bile toplumsal muhalefetin boyutlarını gezilerinde görebilmekteydi ve genel sekreteri Hasan Rıza Soyak'a bunu şöyle yansıtıyordu:

“...bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içersinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddî manevî perişanlık içerisinde...”

Muhalefetin bir şekilde patlamasından korkuluyordu ve bunun denetim altında tutulması gerekiyordu. Ülkedeki denetim eksikliğini giderebilmek ve halkın isteklerini meclise taşıyabilmek amacıyla Gazi Mustafa Kemal, toplumsal muhalefeti yönlendirme açısından en güvendiği, en yakını olan arkadaşlarını görevlendirerek bir parti kurulmasını istedi.

SCF'nin kuruluş süreci, Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 1930 yılının Temmuz ayında iznini geçirmek üzere Türkiye'ye gelmesiyle başladı. 23 Temmuz'da Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Yalova'ya giden Fethi Bey bir süre burada kaldı. Yalova'daki altıncı günde, Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e bir muhalif fırka kurmasını bildirdi ve bu fırkanın adını kendisi “Serbest Cumhuriyet Fırkası” olarak açıkladı. Fethi Bey bu partiye hükümetin hoşgörülü bakması ve mülkî teşkilâtın parti üzerinde hiçbir baskı yapmamasını istiyordu. M. Kemal'in istediği güvence ise rejimin temel ilkelerinin korunmasıydı.

⁷ Abdülhamid Avşar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1998, s. 46

Partinin ilk üyeleri ve kurucularının önemli bir bölümü Mustafa Kemal'in ısrarıyla bu siyasal akıma katılmışlardı. Kurucular ve lider kadrosu içerisinde sayılabilecek kişilerin Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları ve güven duyduğu kişiler olması dikkati çekmektedir. SCF'nin kuruluşunda görev alan ya da CHF'den ayrılarak bu fırkaya katılan mebusların ilk bakışta göze çarpan iki özellikleri bulunuyor: Öncelikle M. Kemal'in SCF'ye katılmalarını istediği mebuslar onun ya yakın dostu, silah arkadaşı ya da güvenini kazanmış kişilerdi. İkinci olarak ise SCF'ye katılan tüm mebuslar İsmet Paşa yönetimine karşıydılar. M. Kemal'in muhalefet partisinin "güvenilir" kişilerle oluşmasını sağlamış olması cumhuriyet rejiminin zedelenmesi kaygısından ileri geliyordu. Her şeyden önce, yaşanan olaylar, bir muhalefet partisi kurulurken rejim için böyle bir güvence aranmasını gerektiriyordu.

Kurulduğu ilk andan itibaren, Serbest Cumhuriyet Fırkası halktan yoğun bir ilgi gördü. Yüzlerce mektup partinin kurucusu ve lideri olan Fethi Bey ile muhalefetin sesi olan gazetelere gönderildi. Bazıları yeni partiye iyi niyet dileklerini iletirken, bazı mektup sahipleri henüz yerel teşkilatların kurulmasını beklemeden üyelik başvurusu yapıyorlardı. SCF'nin üye sayısı ilk haftada 10.000'e, ikinci haftanın sonunda 13.000'e ulaşmıştı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın toplumsal tabanına ilişkin açıklamalar partinin kuruluşuna ilişkin yapısal yaklaşımlarla uyum içindeydi. Siyasi açıklama tek parti yönetiminden hoşnut olmayan grupları öne çıkarırken; sosyal perspektif, Kemalist reformların kitleler üzerinde yarattığı yabancılaşmayı vurguladı. Özellikle ikinci açıklamaya göre, cumhuriyet ve modernleşme karşıtları partinin tabanını oluşturmaktaydı. Son olarak SCF'nin bulduğu yoğun destek ekonomi merkezli bir yorumla değerlendirildi. Buna göre muhalefet partisi, Büyük Buhran'dan bunalan kitleler ve hükümetin mali ve ekonomik politikalarından rahatsız olan toplumsal gruplar tarafından desteklenmişti.

Serbest Fırka'nın programı iki aşamada tamamlanmıştı: Birinci aşamada on bir maddelik program bizzat Fethi Bey tarafından hazırlandı. Sonra Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Nuri ve Tahsin Beyler tarafından gözden geçirilerek M. Kemal'e sunuldu. M. Kemal ise bu programın özüne dokunmayıp, yalnızca birkaç küçük düzeltme yaptı. "Asıl program"ı ise Ağaoğlu Ahmet Bey hazırladı. İlk maddelerinde program ilkelerine de yer veren ve Fırka Yasası denen bu metin 27 Ağustos 1930'da yayımlandı. Programda Anayasa'ya dayanan temel ilkelerin dışında özellikle ekonomik

yaklaşımlarda önemli farklılıklar görülmekteydi Bunların başında özel girişimciliğe verilen ağırlık gelmekteydi. Buna göre devlet ancak özel girişimin yapamadığı işler açısından ekonomiye müdahale edebilecekti.

Kuruluşun hemen ardından SCF önderleri Batı Anadolu turuna çıktılar. Gezi İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve o çevrede bulunan birçok gelişmiş kasabayı kapsıyordu. Halkın Serbest Fırka'ya yönelik coşkusu tüm açıklığı ile Fethi Bey'in İzmir gezisinde ortaya çıktı. Fethi Bey ve arkadaşları 4 Eylül 1930 günü İzmir'e vardıklarında büyük bir coşkuyla karşılandılar. İzmir'de Fethi Bey konuşma yapmadan önce S.c.f. Aleyhine Anadolu gazetesinde ağır bir yazı yayınlandı. Bu yazı Chf Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey'in kaleminde çıkmıştı. Bunun üzerine Chf binası önünde gösteriler başladı. Polis bu gösterileri silah kullanarak bastırdı ve 12 yaşında bir çocuk olaylarda hayatını kaybetti.

Fethi Bey'in yurt gezisinden sonra Serbest Fırka, Gazi Mustafa Kemal'in de uygun görmesiyle belediye seçimlerine katıldı. Bu seçim, olaylı bir seçim oldu ve CHF ile SCF arasındaki ilişkileri onarılamayacak biçimde bozdu. Olaylarla ilgili ise taraflı gazeteler farklı şeyler yazıyor; her iki parti de suçu birbirine atıyordu.

İzmir olayları Serbest Fırka'ya karşı CHF liderlerinin, özellikle M. Kemal'in kuşkuya düşmesinin başlangıcı sayılabilir. CHF'nin sindiremediği nokta, M. Kemal'in partinin kurucusu ve önderi olduğu halde, Serbest Fırka tarafından adeta tarafsız bir lider gibi kabul edilmesiydi.

Partinin kapanmasına yol açan son olay, TBMM'de Fethi bey'in seçimlerde yapılan yolsuzluklara ilişkin önergesinin tartışılmasında ortaya çıktı. Bu tartışmalar üzerine M. Kemal, partiler üstü konumu ile bir milli blok kurulmasına ilişkin önerisinin artık gerçekleştiremeyeceğini Fethi Bey'e söyledi. Bu, her şeyin sonu demekti.

16 Kasım 1930 akşamı bir kere daha M. Kemal ile görüşen Fethi Bey, kapatma kararında olduklarını bildirdi ve aynı akşam fırkanın Ankara'da bulunan milletvekilleriyle bir toplantı yaparak verilen kararın yerinde olduğunu saptamıştır. Kararın kesinleşmesinden sonra, ertesi gün Dahiliye Vekaleti'ne verilmek üzere, bir "fesih beyannamesi" hazırlanmıştır. Böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası resmen kapanmış oldu.

1 BÖLÜM: KURULUŞ ÖNCESİ DÖNEM VE PARTİNİN KURULUŞU

1.1 Genel Durum: Dünya Ekonomik Bunalımı Ve Türkiye

1930'lara gelirken, dünya o zamana kadar görmediği derin bir ekonomik bunalımla sarsıldı. Tanilli'ye göre; dünya tarım ve sanayi göstergeleri birbirleriyle karşılaştırıldığında şu görülüyordu. 1929'dan 1933'e değin, tarım üretimi pek az değişmiş, sadece hafif bir azalma göstermiş, oysa sanayi üretimi bütün olarak yüzde on beş oranında gerilemiştir. Böylece, bunalımın en çarpıcı belirtisi öncekilerden daha çok boyutlarda bir kasılıp büzülmedir. Bu kasılıp büzülme ise, sanayi ülkelerinde Avrupa'nın tarım ülkelerinde, Japonya'da görüldüğünden çok daha serttir. Özellikle tarım ürünü satan ülkelerde çiftçiler nüfusun öteki kesimlerinden⁸ daha çok bunalımın etkisini hissettiler. 1930 lara gelirken, dünya yeni bir görüntüye bürünmeye başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı, sömürge imparatorluklarını dağıtacak süreçleri de başlatmıştı. Savaşın sonunda, imparatorluklar çatırdarken, Rusya'da ortaya çıkan yeni rejim, yeni bir dönem başlatmıştı. Türk Kurtuluş Savaşı, az gelişmiş ülkelerin emperyalizmin pençesinden kurtulması için yeni bir dönem başlatmıştı. Komünizmin yanı sıra, Avrupa'da Nazizm ve Faşizm rejimleri ortaya çıkmıştı. Bu katı ve dogmatik rejimler, yayılma amacı güden eğilimlere sahipti. Üstelik, bütün dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılar, bu katı rejimlerin güçlenmesinde etkili oluyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan antlaşmalar, adil bir barış getirmemişti. Bu savaştan zararlı çıkan ülkelerde, radikal eğilimler güçleniyordu. 1930'larda Rusya, İtalya ve Almanya'da demokratik olamayan yönetim biçimlerinin ortaya çıkması, demokrasi kuramının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştı. Pek çok çevrede demokrasi ve parlamenter sistemin başarısızlık nedenleri araştırılmaya başlamıştı. Araştırmalar, bütün sorunların ana nedeninin etkin bir muhalefetin bulunmamasından kaynaklandığını gösteriyordu. Demokrasi, ancak yeterli siyasal muhalefetin varlığına ve siyasal partiler ile çıkar kümelerinden oluşan bir sisteme dayandırıldığında başarılı olabilirdi. Türkiye'de de dünyadan farklı olarak ayrı bir süreç yaşanıyordu. Türkiye'deki sorun, siyaset ve sosyo ekonomik yapıdaki köklü değişimin yarattığı kendine özgü sıkıntılardan kaynaklanıyordu. Osmanlı'nın katı monarşik yapısı yıkılmış, cumhuriyet

⁸ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, VI (20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında, Adam yay., İstanbul, 1999, s.87-89.

kurum ve kurallarıyla toplumda yerleştirilmeye çalışılıyordu. Devrim kadroları, bu yeni yapının hem kökleşmesi için çaba harcıyorlardı, hem de toplumsal yapıdan kaynaklanan muhalefete karşı, devrimin yerleşmesi için uğraşıyorlardı. Eleştirinin kaldırılması, basının susturulması, meclis muhalefetine imkan vermemenin, tek başına iktidarda olmanın bunalımı yok etmeye faydası olmamış, denetimsiz parlamentonun yarattığı hoşnutsuzluk giderek büyümüş ve ekonomik sıkıntılar gittikçe artmıştır ⁹. “Devlet tekellerinin doğurduğu, yoksullara eklenen fiyat artışları bir yandan köylünün malını pazara taşıması için yol yokken, demiryolu yapımına para harcanması, öbür yandan hoşnutsuzluk yaratıyordu . ¹⁰

1.1.1 Ekonominin genel sorunları

1923’ten yaklaşık 1930’a kadar süren ilk dönem, ekonomik sorunların tartışıldığı ve uygulanabilecek iktisat politikalarının tespitine yönelik çalışmaların yapıldığı, “çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi” gruplarından oluşan 1135 kişi tarafından alınan Birinci İktisat Kongresi’nin damgasını taşımaktadır. Bu dönemin sonu, Dünya Ekonomik bunalımının yoğun biçimde kendisini hissettirdiği bir süreç olarak yorumlanabilir. İzmir İktisat Kongresi, yeni Türkiye’nin iktisat politikalarını belirlemiştir. İktisat Kongresinin iki amaçla toplandığı söylenebilir. Birincisi, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde belirlemek; bu isteklerin siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamak. İkincisi de, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi ya da niteliği açıklamak. Bir başka açıdan bakıldığında, kongre ile yönetici kadronun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermek istediği sonucuna varılabilir ¹¹. 1930 yılı, Cumhuriyet dönemi Türk ekonomisinde bir dönüm noktasıdır. Liberal dönemin ve buna bağlı olarak izlenen özel sektör ağırlıklı politikanın beklenen hızlı kalkınmayı sağlayamaması, yeni arayışları gündeme getirdi. Dünya ekonomik bunalımı, serbest liberal ekonomiyi sürdürme konusunda güçlükler yaratmıştı. Yeterli sermaye yoktu; ihtiyaçlar ise yoğun ve çeşitliydi. Bu nedenle, eldeki kaynakların son derece verimli kullanılması gerekiyordu.

⁹ Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930.), Ankara 1972, s.274.

¹⁰ Lord Kinross, Bir Milleti Yeniden Doğuşu: Atatürk, İstanbul, 1967, s.518.

¹¹ Yakup Kepenek, N. Yentürk, Dünya Ekonomisi, İstanbul, 2000, çşt. Syf; Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi: Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara, 1968.

Demiryolları, o dönem için en önemli yatırım alanıydı. Bir iç Pazar oluşturulacaksa ve bu pazarlar bir yönüyle dış pazarlara açılacaksa, demiryollarının getireceği olanaklardan yararlanmak gerekiyordu. Üretileni pazarlara taşımak, ancak taşıma sisteminin güçlendirilmesiyle olabilirdi. Oysa, yabancıların denetiminde bulunan demiryollarıyla, bu işi yürütme olanağı görünmüyordu. Bu nedenle, ekonomik bağımsızlığın ilk ayağında, demiryollarının devletleştirilmesi ve devlet tekeline alınması özellikle bir gereksinim olarak algılandı. 1923-1929 döneminin iktisadi gelişmesinin en belirgin iki yapı taşı, yeni Türk devletinin dünya içinde nasıl bir yer kaplayacağını belirleyen Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini derinden sarsan Büyük Buhrandır. İlginç bir tesadüf sonucu, Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı, ayrıca Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlayacağı yıl da Büyük Buhran'ın başlangıcı olan 1929 olacaktı .¹² Ekonomik zorluklar, dünyayı kasıp kavururken, Türkiye farklı bir ekonomik tercihe yöneldi. Sovyetler Birliği'nde uygulanan katı devletçilik, ayrı bir model olarak kapitalizmin karşısındaki yerini almıştı. Proletaryanın diktatörlüğünde, sınıfsız bir toplum yaratma iddiasında olan bu doktrin, Sovyetler Birliği'nde uygulama alanı bulmuştu. Türkiye, elbette kolektivist bir ekonomik modeli hiçbir zaman esas almadı; bunu doğru da bulmadı. Ama en azından, bu zor dönemde planlı kalkınma çabaları, önemli sonuçlar ortaya koyabilir, kaynakların verimli kullanılmasını sağlayabilirdi. Bu amaçla, demiryollarının yabancıardan alınması süreci hızlandırıldı. Yeni demiryolları inşa ederek bütünleşmiş bir iç pazar oluşturmaya yönelik politikası devletçi ekonomik politikaların en önemli öğelerinden biriydi..

1.1.2 Yeni ekonomik model arayışı çabaları

Türkiye'de bu ekonomik modelin tercih edilmesine yönelişi belirleyen, yığınla etken arasında belli başlıları olarak: Dünya Ekonomik bunalımı; Lozan'la birlikte Osmanlı Devleti'nden alınan olağanüstü borçlar; yerli sermaye konusunda karşılaşılan güçlükler ve kaynakların verimli değerlendirilmesi zorunluluğu; bürokrat ve teknokrat kadroların yeterince yetişmemiş oluşu... İşte bu gibi nedenlerden dolayı devletçiliğe geç girilmiştir. “Ancak devletçilik politikası, alt yapısıyla birlikte yalnız ülkenin gelişmesini değil ulusun yükselecek yaşama düzeyi ile çelişkileri ve sömürüyü en az sınıra

¹² Türkiye Tarihi. , s.31.

indirgeyen başarıları ile, üreteceği dayanışmalı ve tutarlı bir toplumda, dış emperyalizmlerin sızıp yerleşebilecek bir açık doku bırakamayacağından, ulusal egemenliği tehlikeye düşürmeyecek kadar güçlü ekonomik yapılarda oluşabilecekti”¹³.

Bu dönemin en önemli özelliği, sanayileşme sürecinin hız kazanmasıdır. O dönemin ağırlıklı düşüncesi, uzun vadede, ekonomik zorlukların ancak sanayileşmeyle aşılabileceğidir. Sanayileşen toplumda, kalıcı ekonomik refah sağlanabilirdi. Bunun ötesinde, gerçekçi bir kalkınma stratejisi oluşturmak mümkün değildi. Oysa, bu da ancak, yine kaynakların verimli kullanılmasıyla sağlanabilirdi. Bir kalkınma programına acil olarak gereksinim vardı. Sistem ağır ağır, liberal modelden, devletçi modele doğru kayıyordu. Bu devletçilik, Türkiye’nin kendi koşullarına ve kaynaklarına uygun bir devletçilikti .¹⁴

Bu yeni devletçilik anlayışı, teoride ve uygulamada birbirine paralel bir gelişme seyri takip ediyordu. 1930 lar Türkiye’inde, yeni kurumlara gereksinim vardı. Bu gereksinimlerin sonucu olarak, öncelikle Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası gibi iki önemli kurum oluşturuldu. Bu kuruluşlarla, sanayileşme hızlandırılacak ve ekonomik kalkınma sağlanacaktı. Özet olarak, 1930’lu yıllarda sanayileşme öne çıkmıştır. Ayrıca devletçilik benimsenmiştir. İdeolojik olmayan devletçi yaklaşımla sanayileşme hızlanacak ve gerekli kalkınma sağlanacaktı. O nedenle 1930-1933 yılları devletçiliğin benimsendiği devre olmuş ve sonraki yıllarda uygulanmaya konulmuştur. Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk önemli ekonomik yatırımı, 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası oldu. Bu bankayla, ulusal tasarruf sağlanacak, mevduat gelişecekti. 1923 sonrasında özel sektör ağırlıklı bir sanayileşme politikası izlendiğine göre, girişimcilere kredi sağlayacak kuruluşlar gerekliydi. İşte sanayi işletmelerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak, eski işletmelerin işletilmesi ve modernleştirilmesini sağlamak amacıyla, 19 Nisan 1925’te Ticaret Bakanlığı¹⁵ tarafından Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur . 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. Bu yasa ile, sanayiciyi koruyacak önlemleri beraberinde getiriyordu. Buna göre, yasanın getirdiği teşvik ve muafiyetler arasında,ucuz devlet arazisi tahsisi, çeşitli vergi muafiyetleri, taşıma ve ulaştırma indirimleri, depolama kolaylıkları, yerli malı kullanımı zorunluluğu gibi konular yer alıyordu. Bütün bunlarla

¹³ Necdet Serin, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, AÜSBF yay, Ankara:1982, s. 112-113.

¹⁴ Boratav, a.g.e.; Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 1981.

¹⁵ Muhittin Gül, Türk İnkılap Tarihi, Ankara-1996, s. 315.; Serin, a.g.e, s. 13-14.

geniş ölçüde bir kamu fonunun özel sektöre aktarılması amaçlanmıştır. Milli ekonomi anlayışı ile milli tüccar ve milli sanayici yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁶ 1929-30 dünya ekonomik bunalımı, devletçi yaklaşımları getirdiğinden, Teşvik-i Sanayi Kanunu, bu tarihten sonra amaçlandığı gibi teşvik edici olamamıştır. Fakat yinede 1942'ye kadar yürürlükte kalmış ve önemli fonksiyonları olmuştur.¹⁷

1.1.3 Ekonomik kriz içinde Türkiye

Türkiye'de ekonomik kriz daha milliyetçi elitler fark etmeden önce ülkeye yayılmıştı. 1927 yılında tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşüşü ile başlayan Türkiye krizi 1929'daki Büyük Buhran'dan sonra Üçüncü Dünya'ya kredi akışının zayıflamasıyla birlikte yeni bir evreye girdi. Bu noktadan sonra, Türkiye'de ekonomik buhran çok yüzlü ve çeşitli gruplar üzerinde farklı sonuçları olan toplumsal bir olaya dönüştü.

Anadolu köylüsü ekonomik krizi vergiler, borçlar ve kredi yokluğundan dolayı tefeci sermayesine artan bağımlılık olarak yaşadı.¹⁸ Krizin niteliği ise coğrafi bölgelerin piyasayla kurdukları farklı ilişki biçimleri üzerinden şekillendi. Dış piyasalar için üretim yapan bölgeler krizden en çok etkilenen yerler olurken, iç pazara yönelik üretim yapan köylüler onları izledi.¹⁹ Kentlerde ortaya çıkan ekonomik zorluklar ise tarımsal krizle iç içeydi. Ticaret merkezi olan büyük kentler ve kasabalarda kriz, tüccarlar için iflas, işçiler için kötü çalışma koşulları anlamına geldi. Kentlerde alt gelir gruplarının düşen fiyatlardan yararlanamamasının en önemli nedeni koruyucu gümrükler ile yine özel sermayenin teşviki için bir süre önce hayata geçirilmiş olan ticari tekellerdi. Küçük tüccarların en önemli şikayeti ise krizle yeniden düzenlenmesini istedikleri vergilerdi.

Özetle, farklı biçimlerde piyasaya bağımlı gruplar ekonomik buhrana karşı kendi savaşlarını vermek zorunda kaldılar. Krize ekonomik çözüm bulmakta zorlanan Kemalistler, krizin yarattığı sosyal hoşnutsuzluğu uzun süre görmezden gelemedi. Bu noktada, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal kendi inisiyatifi ile ülkede oluşan toplumsal muhalefetin yeni bir siyasi parti ile meclise taşınmasına karar verdi.²⁰

¹⁶ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge yay., İstanbul, 1992, s.122-123.

¹⁷ Alev Gözcü, *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

¹⁸ Cem Emrence, (2006). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul s.73

¹⁹ Emrence, a.g.e, s.73-74

²⁰ Emrence, a.g.e., s.74

1.1.4 Yükselen muhalefet

Mustafa Kemal ve arkadaşları Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren muhalif gruplarla karşılaşmışlardı. Bu muhalefet başarılarla birlikte azalsa da saltanatın ve hilafetin kaldırılması gibi bir dizi radikal kararın alınmasıyla yeniden yükselmişti. Bir dönem Takrir-i Sükun Kanunu'yla sindirilen bu muhalefet zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaşıyordu. Bu muhalefetin potansiyel biçiminde kalması, iktidardaki parti açısından fazla önemli sayılmayabilirdi; ama aynı potansiyelin bir örgüt tarafından kullanılması sarsıcı sonuçları peşi sıra getirebilirdi. Böyle bir örgüt yoktu ve İzmir'deki M. Kemal'e yönelik suikast teşebbüsü, örgütlenmeyi yapabilecek bütün eski ittihatçıların temizlenmesi olanağını sağladı. Böylece toplumsal muhalefeti yönlendirebilecek öznel koşulları yaratabilecek kişilerden kurtulunmuştu; ama toplumsal muhalefeti besleyen nesnel koşullar daha da güçlenerek sürmekteydi. M. Kemal bile toplumsal muhalefetin boyutlarını gezilerinde görebilmekteydi ve genel sekreteri Hasan Rıza Soyak'a bunu şöyle yansıtıyordu: “...*bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içersinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddî manevî perişanlık içerisinde...*”

Muhalefetin bir şekilde patlamasından korkuluyordu ve bunun denetim altında tutulması gerekiyordu. Ülkedeki denetim eksikliğini giderebilmek ve halkın isteklerini meclise taşıyabilmek amacıyla Gazi Mustafa Kemal, toplumsal muhalefeti yönlendirme açısından en güvendiği, en yakını olan arkadaşlarını görevlendirerek bir parti kurulmasını istedi.²¹

1.2 Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Siyasal Yapı

Cumhuriyet Döneminde oluşan siyasal süreç, yalnızca siyasal tercihler ve arayışlar yönünde gelişmedi. Dünyada ve Türkiye’de etkili olan yeni bir ekonomik yapı ortasında siyasal arayışlar kendisini gösterdi. Hiç kuşkusuz, bu yeni dönemin en

²¹ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8. İletişim Yayınları, İstanbul 1995 s.2053

belirleyici siyasal argümanı, C.H.F.’nin iktidarı ve ortaya koyduğu politik görüntüyü. “Siyasal düzene baktığımızda genel olarak, yetkeci tek parti yönetimi niteliğinin ağır bastığını kabul etmek gerekir” .²² Bu yetkeci tek parti düzeni, siyasal yaşamın ağırlığını ve niteliğini belirleyen özelliklere sahipti. Her şeyden önce, Mustafa Kemal Paşa’nın belirleyici bir rol oynadığını kabul etmek gerekse bile, kendiliğinden oluşan siyasal gruplaşmaların C.H.F. üzerindeki etkisi anlaşılır biçimde hissediliyordu.

1.2.1 Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarına genel bakış

Cumhuriyet Halk Fırkası, 1923’te kurulduktan sonra, ülkenin kaderini eline almıştı. Siyasal, kültürel, dış ve iç sorunlar karmaşık ve bir yumak halinde devam edip geliyordu. Bunların yanı sıra, 1930’lara doğru, ekonomik sorunlar her şeyin önüne geçmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra uygulanan liberal ekonomik politikalar, halka ve ülkeye beklenen refahı getirememiş, üstelik, dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılar, bu süreci daha da ağırlaştırmıştı. Bu süreçte, zorlamalardan kaynaklanan nedenlerle, bir muhalefet oluşumunun ortaya çıkması doğaldı. Bu muhalefet oluşumlarına karşı, radikal bir duruş sergilemek, devrimin doğasından gelen bir yöntemdi. Bu yöntem, ister istemez, devrimi tehlikeye sokacak muhalefet oluşumuna, izin vermeyen ya da kontrolü elinden bırakmayan bir yöntemdi. Bu süreçte, toplumda sıkıntıların yaşanmaması beklenemezdi. Dünya ekonomik bunalımıyla birlikte, özellikle tarım kesimine yansıyan ekonomik sıkıntılar, demokrasi yeterince yerleşmediği için, bir siyasal zeminde halk tarafından ifade edilemiyor; bu durum, Tek Parti yönetimine karşı, belli belirsiz bir olumsuz duruşu ortaya koyuyordu. Bununla birlikte hükümet özendirici önlemlerle tarım kesimine dolaylı müdahalelerde bulunuyordu. 1923 İzmir İktisat Kongresine katılan çiftçilerin istekleri de bu doğrultuydaydı. 1924’te Ziraat Birlikleri ve Ziraat Kredi Kooperatifleri yasaları çıkarıldı. Ziraat Bankasının sermayesi artırıldı, tarım kredileri yükseltildi. Bu dönemde devlet topraklarının çiftçilere satılmasını öngören yasa uyarınca göçmenler, topraksız ya da az topraklı köylülere toprak dağıtıldı. Tarımda makineleşmeye yönelik önemli kolaylıklar sağlandı. Yurtdışından alınan makinelerin gümrüksüz olarak yurda sokulmasına izin verildi ve makineler Ziraat Bankası Kredileriyle çiftçilere satıldı .²³

Alınan belli başlı mali kararlar şunlardır:

²² Sina Akşin, Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi, İmaj yay., Ankara, 2002, s.23.

²³ Gül, a.g.e, s. 316-318

- Aşar'ın kaldırılarak yerine yeni bir verginin konulması; Reji İdaresi'nin kaldırılması;
- Tütün üretimi ve ticaretinin serbest olması;
- Temettü Vergisi'nin değiştirilmesi;
- Gümrük politikasının ticaret, tarım ve sanayi geliştirecek şekilde yeniden düzenlenmesi;
- İç gümrüklerin kaldırılması; Ağnam'ın tahsil usulünün düzenlenmesi;
- Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yer alan vergi bağışıklıklarının genişletilerek uygulanması .

Bütün bunlara rağmen, refahın geniş kitlelere yayıldığını söylemek olanaklı değildi. Devrimin getirdiği derin sarsıntılar, ekonomik zorluklarla bütünleşiyordu. Halk yığınları, genel anlamda bu sıkıntılar karşısında hoşnutsuzdu . Bu hoşnutsuzluğun, siyasal süreçlere katılması mümkün değildi. Paul Dumont'a göre, Kemalist iktidar ancak, ideolojik seçimlerin ve devrimlerin memlekette olduğu rahatsızlığı, yeni bir parti kurma görevini Mustafa Kemal Paşa Fethi Bey'e verdiğinde fark edebilecekti .²⁴

1.2.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı doğuran nedenler

Yakın dönem Türkiye tarihinde çok önemli bir yeri ve anlamı olmasına karşın, Serbest Cumhuriyet Fırkası üzerine tatmin edici araştırmalar yapılmamış; parti, siyasal gelişme süreçleri ve etkileri bağlamında yeterince irdelenmemiştir. Hatta, resmi yaklaşım ve söyleme göre, Atatürk'ün yönlendirmesiyle, güdümlü olarak kurulan bir parti irdelenmesinden de kurtulamamıştır .²⁵ “...cumhuriyetin en belirgin nitelikleri olan halk egemenliğine ve laikliğe bağlı kalma koşuluyla ılımlı ve güvenilir kişilerin öncülüğünde kurulacak ikinci bir partinin kimi sıkıntıları gidereceği ve C.H.F. nin olduğu kadar, hükümetin de daha etkin olarak denetleneceği düşünülüyordu”²⁶. Tevfik

²⁴ Paul Dumont, Mustafa Kemal: Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu, Remzi yay., İstanbul, 2005, s.154.

²⁵ Emrence, a.g.e, s.25

²⁶ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 3. kitap: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi yay., İstanbul, 1995, s.292.

Çavdar'a göre; "Toplumun kökleri, tarihin derinliklerinde olan tutucu karakteri bu biçimsel ama hızlı olan değişimleri özümseyecek yapıda değildi. Diğer yandan, ekonomide arzulanan, en azından vaad edilen gelişme ve refah sağlanamayınca, yığınların muhalefeti kendiliğinden oluştu. Gerçi Tek Parti'nin ceberrut yapısı bu potansiyel muhalefetin açığa çıkmasını engellediyse de toplumdaki rahatsızlık, değişik şekillerde kendisini göstermekteydi"²⁷ Mustafa Kemal Atatürk, yakın arkadaşı Ali Fethi Bey'e, Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalefet yapacak siyasal parti kurmasını önerdiği zaman, Türkiye'de çok partili demokratik düzenin gerekli olduğuna inanmıştı ve bunun için ciddi bir atılımı başlatmak istiyordu . Zürcher'e göre, değişik nedenlerden dolayı yaygın olan toplumsal hoşnutsuzluğu gidermek için Mustafa Kemal Paşa, sadık bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermeye hatta teşvik etmeye karar vermişti .²⁸ O tarihlerde, dünyanın her yanında radikal rejimler işbaşına geliyordu. Böyle bir ortamda, Atatürk'ün bu kararı, gerçekten anlamlıydı. Mustafa Kemal Paşa, Lâiklik prensibi üzerinde çok titizleniyor, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra, aynı hataların yapılmaması için özel bir çaba harcıyordu. Bunun için, en güvendiği arkadaşlarından Ali Fethi Bey'in uygun olduğunu düşünmüş, ona Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısında muhalefet görevi görececek bir siyasal parti kurmasını önermişti. 22 Temmuz 1930 günü, Paris'ten İstanbul'a gelen Ali Fethi Okyar, Yalova'da bulunan Gazi'ye bir telgraf çekerek hürmetlerini arz etmek istemiş, o tarihlerde, eski dönemlerin tarihiyle yakından ilgilenen Gazi kendisini Yalova'ya çağırarak kendisiyle görüşmüştü .²⁹ Ali Fethi Bey, bu görüşmeden sonra, Kılıç Ali Bey ve Recep Zühtü gibi dönemin önde gelen ve Atatürk'ün çok yakınında bulunan arkadaşlarından, C.H.F. iktidarına karşı yoğun bir yakınmanın olduğunu gözlemlemişti. O tarihlerde, Türkiye Sovyetler Birliği'ne siyasi olduğu kadar, ekonomik olarak da yaklaşmak zorunluluğunu hissediyordu. Ağır ekonomik yükten kurtulmak için, batılı ülkelerin, özellikle de Fransa'nın olası yardımının önemi ortadaydı. Fethi Bey, Gazi'yle Yalova'da bulunduğu üç dört gün zarfında, Paris'in kendilerine yardımcı olabileceğini anlatmıştı . Ali Fethi Okyar'ın yanında yer alan en önemli politik isim ise Ağaoğlu Ahmet'ti.³⁰ Ahmet Ağaoğlu'nun bu partide olmasını bizzat Atatürk kendisi istemişti .

²⁷ Tefrik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950, İmge yay., Ankara, 2004, s.328-329.

²⁸ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim yay., 19 baskı, İstanbul, 2005, s.260.

²⁹ Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi, İstanbul, 1987, s.7.

³⁰ Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu yay., İstanbul, t.y., s.16.

Atatürk, kamuoyunun ilk tepkilerinin ne olacağının saptanmasını da gerekli gördüğünden, partinin resmen kurulmasından önce, buna ilişkin bir haberin yayılmasını uygun bulmuştu. Bu nedenle Vakit gazetesinden Asım Us Yalova'ya çağrılmıştı.³¹ Yeni girişimin nasıl açıklanacağı da önceden belirlenmişti Aslında Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik belirgin bir muhalefet hareketi de kendisini göstermişti. Ağaoğlu Ahmet, Kütahya Mebusu Nuri, Aydın Mebusu³² Reşit Galip gibi kişiler, halk fırkasına dönük eleştiriler yapmaktaydılar . Ali Fethi Bey, gaziden gelen öneriyi; “Rica ederim, beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz” diyerek, kabul etmek istememişti .³³ O, İsmet Paşa'nın bir yolunu bulup, kendisi ile Gazi'nin arasını açacağından endişe etmekteydi. “Bu endişe ile lazım gelen teminatı almadan kendisinin karşısına çıkmak istemiyordum. Onun için beni muhalif fırkanın başına geçmekten affetmesini istedim” . Ama gelişmeler bunlarla sınırlı kalmadı, Gazi kendisini İsmet Paşa ile de görüştü ve sonunda Ali Fethi Bey de, iktidar partisinin karşısında bir muhalefet partisinin gerekliliğini vurgulayarak, bu yeni role soyunmayı kabul etti . Bu yeni siyasal oluşum, gerçekte bir danışıklı dövüş gibiydi; gerçek bir çok partili demokratik düzene geçip geçmemede, istenilen işlevi görüp görmeyeceği henüz belli değildi .³⁴ O dönemde siyaset kurumu, Türkiye’de, toplum ve meclis ile bağlarını koparmış gibiydi .³⁵ Bir araştırmacıya göre; iktidarda olan C.H.F., hantal bir yapı kazanmış, yerelerde güç sahibi olmak isteyen küçük bir azınlık dışında, halkla ilişkisi kopmuş siyasal bir kimliğe dönüşmüştü. Benzer şekilde meclis, ulusal siyasette hükümeti denetlemekte etkisiz kalmaktaydı. Söz konusu siyasal görünüm, farklı toplumsal projelere sahip dönemin iki entelektüel ismi Zekeriya Sertel ve Ahmet Ağaoğlu’nu, ilk olarak siyasal yapıyı eleştirmeye ve daha sonra da Türk siyasal sisteminin diktatörlükten pek de uzak olmadığını iddia etmeye kadar götürüyordu . Hatta, o dönemde siyasal rejime karşı her an ortaya çıkmaya hazır bir muhalefet zemininin olduğu da hissediliyordu. Belki, açıkca bu tavırlarını ortaya koyamıyorlardı; ama, en azından sosyal değişim projelerine karşı, homurtuların yükseldiği anlaşılabiliyordu. Nitekim Taner Timur’a göre, S.C.F. nin kuruluşunun Mustafa Kemal tarafından desteklenmesinin nedeni, rejime karşı olan muhalefeti ortaya çıkarmak ve bunu kontrol edebilmektir .³⁶ Hatta, Kazım Paşa'nın Özalp'ın da bulunduğu bir toplantıda, muhalefetin parti içinde yapılması seçeneği

³¹ Turan, a.g.e, s.293.

³² Okyar, a.g.e., s.9.

³³ A.g.e., s.12; “İtiraf edeyim ki, İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimat edemiyordum”.

³⁴ Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge yay., Ankara, 1997, s.175.

³⁵ Emrence, a.g.e., s.27.

³⁶ Timur, a.g.e., s.175.

üzerinde de durulmuş; fakat, İsmet Paşa'nın buna itiraz etmesi üzerine, bu muhalefetin, bir siyasal parti çatısı altında yapılmasının doğru olduğuna karar verilmişti .³⁷ Yeni kurulan fırkanın ismini de Mustafa Kemal Paşa bulmuştu . Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ikinci adamı durumunda olan Ahmet Ağaoğlu' nuda, Ali Fethi Bey'in yanına, Mustafa Kemal Paşa bulmuştu. 9 Ağustos 1930 tarihinden itibaren basında S.C.F.' sınır kurulacağına dair haberler yer almaya başlamış ve Paris büyük elçiliğinde görevli olan Fethi Bey'in elçilik görevinden ayrılarak yeni bir fırka teşkil edeceği kamuoyuna duyurulmuştu.³⁸

1.2.3 Fethi Beyin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya mektubu³⁹

Fethi Bey'in Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektup , yeni kurulacak partide hangi konulara ağırlık verileceği konusunda önemli ipuçları ortaya koymaktaydı. Böyle bir mektubun yazılmasını ve buna verilecek yanıtın içeriğinin ne olacağını, Mustafa Kemal Paşa belirlemiş ve durumu Fethi Bey'e söylemişti. Ali Fethi Bey, yeni bir siyasal partinin kurulmasını kabul ettikten sonra Gazi, “Bana fırka teşkili arzusunda bulunduğunuzu bir mektupla bildirir ve bunu nasıl telakki edeceğimi sorarsınız. Ben de cevaben hüsnü telakki edeceğimi bildirdikten sonra işe başlarsınız” demişti .⁴⁰ Fethi Bey, 7 Ağustos günü, gaziye yazacağı mektubun hazırlıkları içindeydi .⁴¹ Kütahya Mebusu Nuri Bey, Fethi Bey'in odasına onun çağrısı üzerine gelmiş, Fethi Bey yazılacak hususları dile getirmiş, Nuri Bey de kaleme almıştı. Müsvedde Gazi Paşa'nın onayı alındıktan sonra imzalanmıştı.⁴²

Fethi Bey, genel sıkıntının mali ve iktisadi sıkıntı olduğunu söylüyordu. Temel tüketim mallarının fiyatlarında dünya piyasalarında görülen düşmenin, hemen her ülkenin ekonomik faaliyetinde az çok bir durgunluk getirmişti. Ancak, Türkiye'de diğer yerlere göre daha fazla ekonomik bunalım hissediliyordu. Hükümet, bugünkü nesil için

³⁷ Ali Fethi Okyar, , Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi, İstanbul, 1987 s.15.

³⁸ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930.

³⁹ Bu mektupların bütünü için bkz. Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s.-20-23; Ağaoğlu'nun bazı görüşlere itirazları ile ilgili olarak bkz. A.g.e., s.23-29.

⁴⁰ Okyar,a.g.e., s. 21.

⁴¹ Grew, bu mektubun bir buçuk ay önce yazılmış olduğunu savında bulunuyor: Joseph C. Grew, Gazi ve İsmet Paşa: Çalkantılı Dönem: 1922-1932, Örgün yay., İstanbul, 2005, s.167.

⁴² Okyar, a.g.e., s.24.

israf ölçüsünde masraflara girmişti. Bu masrafların karşılanması için halkın dayanma gücünün üzerinde vergiler konulmuş, içerde el zenaatı ve ürünler, hakkıyla himaye edilmemiş; bu nedenle ihracat seneden seneye düşmüştü. Ayrıca yapılabilen tasarruf da, büyük oranda ecnebi ithalatına ve dolayısıyla döviz alımına harcanmıştı. Ulusal paranın, endişe edilecek biçimde düşmesini önleyecek önlemler alınmamıştı. Fethi Bey, mektubunu şöyle bitiriyordu:

“Cumhuriyet Halk Fırkası’nın mali ve iktisadi ve dahili ve harici siyasetlerinin bir çok noktalarına muarız bulunan ayrı bir siyasi fırka ile mücadele sahnesine atılmak arzusundayım” deniyordu.⁴³

Bu arada, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın bir beyanatı gazetelerde yer aldı. Gazi bu beyanatında şunları söylüyordu: “Fethi Beyefendi, esas noktada, esas temelde Cumhuriyet Halk Fırkası ile tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdanıyla kabul ve ishar ettikten sonra tetkikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini bu esbabın tebdil, tadil çarelerini düşünmüş tecrübekar bir devlet adamı olarak beyanı fikir ediyor ve vaat ediyor ki, menfi gördüğü bazı neticeleri müsbet yapabilecektir... Ben cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müsaade edeceğim ve şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı olduğumuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım. Sen ne dedin, ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinad ediyorsun? Bugünden itiraf ederim ki, bu benim için yüksek bir zevk olacaktır”⁴⁴

Bütün bunların sonunda Gazinin Fethi Bey’in mektubuna yanıtı geldi.

10.08.1930 tarihli mektubunda Gazi, “Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum” dedikten , resmi görevi dolayısıyla C.H.F.’nin reisliğini fiilen ifa etmekte olduğunu vurguladıktan sonra, iki parti karşısında tarafsız kalacağını vurguluyordu. Gazi Mustafa Kemal’in bu yaklaşımı, siyaset sahnesine yeni bir rahatlamayı getirmişti.⁴⁵

⁴³ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

⁴⁴ Anadolu, 12 Ağustos 1930

⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın mektubunun tamamı: Okyar, a.g.e, s.59-60.

1.2.4 Kamuoyunda yeni siyasal arayışların değerlendiriliş biçimi ve basın yaklaşımı

Kamuoyuna, iktidar kaynaklı haberler ve bilgiler sızıyordu. Bu haberlerin geneline bakıldığında Serbest Cumhuriyet Fırkasının, Cumhuriyet Halk Fırkasının umdelerine benzeyen bir parti olacağı belliydi. Ancak uygulamada farklılıklar göstereceği de hissedilebiliyordu; özellikle ülkedeki iktisadi durumu düzeltmek yolunda çaba harcayacağı görülüyordu.⁴⁶ “Fethi Bey’in teşkil edeceği Fırka Cumhuriyet Halk Fırkasına muarız bir fırka...” olacaktı.⁴⁷ Yeni fırka ile ilgili ilk haberlerle birlikte, bu yeni fırkanın özelliğinin ne olacağı, değişik kalem sahipleri tarafından sorgulanır olmuştu. Köşe yazılarında bu konu ele alınıyor, karikatürlerde de bu konu irdeleniyordu.

Bir yandan yeni fırkanın kuruluş sürecini haber yapan gazeteler, aynı zamanda bu partinin, ülkenin hangi sorunlarına öncelik vereceği de irdelenmekteydi. Buna göre; memlekete yabancı sermaye sokmak, balkan devletleriyle dayanışma içinde olmak, Milletler Cemiyetine katılmak, vergilerin hafifletilmesi, inhisarların kaldırılması ve fikir hürriyetine önem vermek ilk anda S.C.F.’nin uygulama alanlarını göstermekteydi.⁴⁸

Fethi Bey’in gazetelere yansıyan beyanatlarında Serbest Cumhuriyet Fırkasının; laik, gerçek anlamda Cumhuriyetçi olacağı vurgusu yapılmaktaydı. Fethi Bey; “Her şeyden evvel müzmin hale gelen iktisat buhranına çare bulacağız, mecliste hükümeti açıkça tenkit edeceğiz ” diyor, böylece bir anlamda hükümetin dolaylı olarak, bu konularda başarısız olduğu vurgusunu yapıyordu. Dolayısıyla, yeni parti daha kurulma aşamasındayken, ülkeyi kasıp kavuran ekonomik sorunlarla uğraşmayı bir hedef haline getirmişti. Söyleminin ağırlık noktasını ekonomik bunalım, yaygın ve ağır vergiler, dış borçlarla ilgili konular oluşturmaya başlamıştı. Artık, oluşmaya başlayan muhalefet ile iktidardaki C.H.F.’nin karşılıklı söylem argümanlarının ve polemiklerinin ağırlık noktasını bu konuların belirleyeceği görülüyordu.

Bu durum, pek doğal olarak, yeni partinin programında kendisini gösterdi. Parti kurulmadan önce, söz konusu partinin programıyla ilgili bilgiler kamuoyunda yer aldı. Partinin öncelik verdiği konular, doğal olarak programına yansıtılacaktı; ama daha bu

⁴⁶ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930

⁴⁷ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930

⁴⁸ Anadolu, 10 Ağustos 1930.

aşamada bunlar, kamuoyuna bir mesaj niteliğinde pompalanmaktaydı. Kamuoyu, ülkenin genel ekonomik durumu ve dünyadaki bunalımın belirlediği perspektif içinde, bu yeni prensipleri ve ilkeleri sorgulamaya başlamıştı...

Fethi Bey; fırkasının ortaya koyacağı programın esaslarını ise şöyle tarif ediyordu. “Neşredeceğim program şimdiye kadar emsali çok söylenen, fakat hep temenniyat sahasında kalıpta maalesef tatbikat safhasına girmeyen uzun vaatlerle ve nazariyelerle dolu değildir. Bugün milletin en çok ıstırap çektiği sıkıntılara çare bulmak fikrimce neye mütevakkıf ise onları ihtiva edecektir” diyerek , halkı boş ümitlerle kandırmak ya da oyalamak gibi bir amaç taşımadıklarını anlatmaya çalışıyordu. Burada dikkat edilecek önemli bir nokta S.C.F. ve C.H.F. arasında nasıl bir iktidar muhalefet ilişkisi olacağıdır. Çünkü C.H.F. cumhuriyetin kuruluşundan beri iktidar mevkide bulunmuştu. S.C.F.’den 5 yıl önce denenen muhalefet oluşturma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Dolayısıyla C.H.F.’ sı bir siyasi fırka için uzun sayılacak bir dönemde varlığına muhalefetsiz devam etmişti.

Bu dönemde, iktidar partisine yön veren kimi siyasal kişiliklerin ya da bu siyasal yapıyı ve iktidarı destekleyen kamuoyundaki bazı önemli isimlerin, yeni siyasal dönemde, geçmişte C.H.F.’nin iktidar döneminin hesabının sorgulanabileceği yönündeki kaygıları anlamlı bulunabilir. Böyle bir kaygıyı doğrulayacak, çok sayıda veri bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra, benzer zorlukların, S.C.F. için de bulunduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla hem iktidar hem de muhalefet, yeni dönemde uygulayacakları ve üstlenecekleri roller konusunda oldukça acemi bir görüntü ortaya koymaktaydılar. Bu dönemde, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın nasıl bir muhalefet şekli izleyeceği, en çok merak edilen konulardan birisiydi. Kimi çevrelerde, bunun, demokrasinin anlamına ve özelliklerine uygun olmayan bir hesaplaşma şekli olacağı kaygıları varken, kimisi, rejimin sorgulanacağı yeni bir süreç olarak algılamaktaydı.

Bu, Fethi Bey’e de çokça sorulan bir soru olmalı ki, Fethi Bey nasıl bir muhalefet izleyeceklerini ise şu sözleriyle açıklamaya çalışıyordu; “Bu muhalefet fikriyat sahasında kalacak ve şahsi husumetlere munkalip olmayacaktır. Binaenaleyh medeni şekilde cereyan edecektir” . Başka bir konuşmasında da şunları söylemekteydi:

“Bizim muhalefetimiz nezahet dairesinde cereyan edecek ve hiçbir zaman ciddiyetini kaybetmeyecektir... Cumhuriyet Halk ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları en

geniş faaliyetleri ile çalışacaklar, münakaşa, münazaa, mücadele edecekler, fakat her şeye rağmen Gazimizin hariminde en sıcak ve rahim bir anlaşma kaynağı bulacaklardır”

⁴⁹

Fethi Bey’in bu beyanatı iktidara yapacakları eleştirinin hangi çerçevede olacağını göstermekle kalmıyor aynı zamanda iktidar ve Gazi’den bekledikleri rolü de ortaya koyuyordu. S.C.F.’sının bu çerçevede basından da beklentileri vardı. Fethi Bey bu beklentilerini ise şöyle ortaya koymaya çalışmıştır: “Matbuatın hürriyetlerini nezih suretle istimal edeceklerini ve meşrutiyetin ilanından beri geçen 22 senelik müddet zarfında muhalefet yüzünden zuhur eden müessif hadiselerle asla meydan vermeyeceklerini katiyen ümit ve temenni ederim” .

Bu sözler bir anlamda basına karşı ciddi bir uyarıydı. Basının rolü, kamuoyu oluşturmakta büyüktü. Bütün parlamenter sistemlerde basın, tutumuyla, siyasal süreçte etkisi güçlü olan bir sektördü. Taraflı bir basın, demokrasi için de büyük bir tehlike olabiliyordu. Hatta, Meşrutiyet döneminde görüldüğü gibi siyasette taraf tutan, hatta siyaset kavramının dışında başka duyguları ve eylem biçimlerini ortaya koyabilecek bir basın anlayışı, demokrasiyi baltalayabilecek bir etken olabilirdi. Böylece Fethi Bey, geçmişten ders alınmasını öneriyor, bu tehlikeye dikkat çekiyordu. Dolayısıyla, muhalefet işlevini görecektir siyasal yapılanmada, basının gerçek bir demokratik tutum ve tavır alması, pek doğal olarak muhalefet hareketine soyunacak kişi ve kesimler için önemli bir durum gösteriyordu. Aslında bu durum, iktidarı elinde tutan C.H.F.’sına karşı da bir uyarı niteliği taşımaktaydı. Nitekim, o tarihlerde tarafsız bir basın anlayışından söz etmek pek de mümkün değildi. Demokratik altyapının oluşmadığı her ortamda basının, iktidarın güdümünde olma riski her zaman vardı. İktidar partisinin tutumu, basının da tutumu biçimine gelebilirdi. Bir anlamda Fethi Bey, bu sözleriyle iktidar partisine de uyarı yapmış olmaktaydı.

Yine bugünlerde İsmet Paşa başta olmak üzere C.H.F.’ye mensup kişiler de verdikleri beyanlarla S.C.F.’nin kurulmasına yönelik düşüncelerini kamuoyuyla paylaşıyorlardı. Bu beyanların geneline bakıldığında S.C.F.’nin kuruluyor olmasına bu ilk günlerde olumlu gözlerle bakıldığı söylenebilir. Örneğin İsmet Paşa bu yeni fırkayla ilgili olarak şu yorumu yapmıştır: “Yeni Fırkayı pek tabi olarak telakki ettim. İnşallah memleket için hayırlı olacaktır” . Ancak İsmet Paşa aynı beyanatında mensubu olduğu C.H.F.’nin yaptığı işleri savunmayı da şu sözleriyle ihmal etmiyordu: “Biz noktai

⁴⁹ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

nazarlarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak takip eden adamları. Tabi işlerimizi kuvvetle ve inançla izah ve müdafaa edeceğimize şüphe etmeyiniz. Münakaşanın muvaffakiyetlerimizi daha iyi tebarüz ettireceğine eminim. Binaenaleyh Fethi Bey'in teşebbüsünü sevinçle karşıladım" .⁵⁰ Yine dönemin son derece önemli aydınlarından ve cumhuriyet gazetesi yazarlarından olan Yunus Nadi Bey'in de S.C.F.'nın teşekkülüne dair olumlu yazılarını görmekte mümkündür. Şöyle diyordu Yunus Nadi Bey: "Her şeyden evvel yeni fırka memlekete hakiki demokrasinin teessüs ve inkişafını temine yarayacak bir teşekkül olacaktır diyebiliriz..."⁵¹ Yeni fırkayı hakiki bir memnuniyetle karşılıyoruz" .

Cumhuriyet gazetesinin yanı sıra İzmir basının o dönemde önemli temsilcilerinden ve C.H.F. yanlısı yayın yapan Anadolu gazetesinde de S.C.F.'nin kuruluyor olmasıyla ilgili olumlu bir hava olduğunu söylemek mümkündür. İsmet Paşa'nın Anadolu gazetelerinde de yer alan bir başka beyanatı bu olumlu havayı perçinlemişti: "Fethi Beyin müstakıl bir fırka teşkil etmesi siyasi hayatımızda büyük bir tekâmül safhasıdır... bugün bize düşen vazife bizi tenkit eden bir fırkanın zuhuruна karşı endişe ve çatık çehre göstermek değil, onu güler yüzle karşılamaktır. Arkadaşımıza hoş geldin deriz ve siyasetimiz nasıl iman ile müdafaa edeceğimizi görerek yüksek politikacı sıfatı ile zevk duyacağını temin ederiz" .⁵²

İsmet Paşa gibi C.H.F.'ye mensup olan ancak Meclis Başkanı olmasından dolayı tarafsız olan Kazım Paşa'da S.C.F.'nin kuruluşunu olumlu karşılayanlar arasındadır. Kazım Paşa mecliste muhalif bir fırkanın olmasıyla demokrasinin meydana geleceğini ve bu durumunda ülkeye faydalı olacağı görüşündedir. Yine Kazım Paşa' da S.C.F.'nın temel prensipleri ile C.H.F. umdelerinin uyduğunu, S.C.F.'nin yalnızca iktisadi alanda ve uygulamada farklılıklar göstereceğini vurgulamıştır .⁵³

Bu dönemde İzmir basının önemli yazarlarından ve C.H.F. Denizli mebusu olan Haydar Rüştü Bey de gazetesindeki sütununda S.C.F., Fethi Bey ve muhalefet hakkında çeşitli yazılar yazmıştı. Haydar Rüştü Bey'e göre S.C.F.'nin oluşumunda Fethi Bey görevlendirilmiş değildir. S.C.F. günün koşulları gereği doğal bir gelişmenin ürünüdür .

54

⁵⁰ Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930.

⁵¹ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

⁵² Anadolu ,12 Ağustos 1930.

⁵³ Anadolu, 15 Ağustos 1930.

⁵⁴ Anadolu, 20 Ağustos 1930.

Haydar Rüştü Bey, özellikle Ali Fethi Beyin kişiliğiyle Türk siyasi hayatında oynadığı rolün önemine değinerek onun gibi ciddi bir şahsiyetin S.C.F. oluşturmalarının bu yeni fırkanın suni bir oluşum olamayacağını göstergesi olduğu görüşündedir.⁵⁵ Haydar Rüştü Bey yukarda ifade ettiğimiz görüşünü Anadolu gazetesinde farklı günlerdeki yazılarında da yinelemiştir. Ancak Anadolu gazetesinin C.H.F. taraftarı olduğu düşünülürse Fethi Bey kadar İsmet Paşaya da vurgu yapması kaçınılmazdır. Yine Haydar Rüştü Bey İsmet Paşanın olumlu portresini ortaya koyduktan sonra S.C.F.’nin ortaya çıkışının bir danışıklı döğüş olmayacağı vurgusunu yapıyor ve şöyle devam ediyordu:

“Türkiye tek fırka ile idare olunmuyor diye dahilde ve hariçte söylenen sözleri susturmak için yeni bir fırka teşkili düşünülmüştür.. yolundaki düşüncelerin sakat ve hatta yalan olduğu kendiliğinden tezahür etmiş olur”⁵⁶

Haydar Rüştü Bey, S.C.F.’nin gerçek bir muhalefet olduğunu anlatmaya çalışıyordu. S.C.F.’nin, gerçek bir muhalefet olduğu görüşünden hareketle de bu yeni fırkanın Türk siyasi hayatında bir boşluğu dolduracağını ifade ediyordu.⁵⁷

S.C.F.’nin kurulduğu günlerde bu yeni fırka ve onun kurucusu Fethi Bey hakkında düşünülen bu olumlu tablo ileri günlerde farklı bir boyuta taşınacaktır. S.C.F.’nin kurulduğu günlerde kafaları meşgul eden önemli konulardan bir tanesi de bu yeni fırkanın kurucusu olan Fethi Bey’in gazi tarafından İsmet Paşa’ya bir alternatif oluşturmak için mi siyasi hayata dahil edildiğidir. “Büyük Gazi, İsmet Paşa’yı iktidar mevkiinden uzaklaştırmak ve Fethi Bey efendiye onun yerine geçirmek istiyor... İsmet Paşa yerini bırakmak istemiyor. Bu vazife karşısında Fethi Beyefendi’ye yeni bir fırka teşkil etmesi emredilmiş olabilir”⁵⁸ Haydar Rüştü Bey’e göre bu söylentiler ve savlar doğru değildir. Çünkü Fethi Bey, İsmet Paşa hükümetini ve bu hükümetin uygulamalarını zaman zaman eleştirmekten geri kalmamıştır. Ve İsmet Paşa’nın siyaseti, idare tarzı ile Fethi Bey’in düşünceleri arasında farklılıklar yok değildi. Ancak, şimdi Fethi Bey bu düşüncelerini millet huzurunda söylemek için S.C.F. yi oluşturmuştu . Haydar Rüştü Bey’e göre, yeni fırka “Bir muvazaa olmak, bir gayri tebliği haiz bulunmak şaibelerinden tamamen azade ve sırf Ali Fethi Beyefendi ile ona

⁵⁵ Anadolu, 20 Ağustos 1930.

⁵⁶ Anadolu, 21 Ağustos 1930.

⁵⁷ Anadolu, 21 Ağustos 1930.

⁵⁸ Anadolu, 22 Ağustos 1930;

iltihak edenlerin... temiz, asil ve güzel olan içtihatlarından ve hüsnü niyetlerinden doğmuş bir teşekkül...” dır .⁵⁹

⁵⁹ Anadolu, 22 Ağustos 1930.

1.3 Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu Ve Kuruluş Gerekçeleri

12 Ağustos 1930 tarihinde; Dünya ekonomik bunalımının yaşandığı bir dönemde güdümlü bir muhalefet partisi olarak kurulan/kurdurulan bir muhalefet partisi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.), Cumhuriyet tarihimizin ikinci muhalefet partisiydi. Ancak, bu parti ilk muhalefet partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan hem kuruluş hem de kapanış özellikleri bakımından farklılık arz eder.⁶⁰

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F.) içindeki doğal bir muhalefet hareketinden ayrılması ile kurulmuş; S.C.F. ise, tamamen bazı şartların zorlaması sonucunda Atatürk tarafından kurdurulmuş, göstermelik bir muhalefet yaratma girişiminden ibarettir.⁶¹

On yıllık sürekli bir savaş dönemini izleyen zafer kazanıldıktan sonra, ortaya çözümlenecek bir sürü ekonomik sorun çıktı. Ülke baştan başa harap olmuştu. Türkiye savaştan çok ufalmış olarak çıkmış, ancak nüfusuna ve olanaklarına rağmen yinede geniş kalmıştı. Eskiden yabancıların ellerinde bulunan alışveriş şimdi durmuştu. Ülkede yalnız zanaatkarların değil iş adamlarının ve bankacıların da eksikliği duyuluyordu. Bu işleri çoğunlukla ellerinde tutan Rumlar ve öteki yabancılar artık piyasada yoktu. Türkiye kendini ekonomik bir boşluk içinde bulmuştu. Bu boşluğu doldurmak amacıyla 1923'te İzmir'de İktisat Kongresi yapıldı, Milli Misakın bir benzeri olan İktisadi Misaka geçildi. Buna göre devlet özel teşebbüsün yapamadığı işleri üzerine alacaktı. Birkaç yıl süresince bu ilkeleri gerçekleştirmek yolunda birtakım tedbirler alındı. Tarıma kıyasla endüstriyi geliştirmeye daha çok önem verilmesi, köylünün ve topraklarının güçten düşmesine yol açmıştı. Cumhuriyetin ilk altı yılında ülke ekonomisi, alınan bu çeşit tedbirlere rağmen, bir türlü ilerleyememişti.⁶²

⁶⁰ Uyar, a.g.e., s.118

⁶¹ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.140

⁶² Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, İstanbul 1978, s. 637-675.

1.3.1 Kuruluş Gerekçeleri:

Atatürk' ün himayesinde kurulan/kurdurulan S.C.F. nin kuruluş nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir.⁶³

Bunları iç ve dış faktörler olarak ayırmak mümkündür. Türk inkılabının modernleştirmeye yönelik çabalarının bir ürünü olarak ülke yönetiminin de Batı tarzında olması birden fazla siyasal partinin bulunması gerekmekteydi. Avrupa' nın Türkiye'ye diktatörlük gözüyle bakması M. Kemal'i rahatsız etmekteydi. Nitekim Fethi Bey'le yaptığı bir görüşmede "...Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir 'diktatör' manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır. Fakat dahilde ve hariçte bize 'diktatör' nazarıyla bakıyorlar." Demişti.

Bunun yanı sıra siyasal ve hukuksal anlamda eşitliği öngören Halkçılık ilkesinin, halka maddi bir yarar sağlayamaması ve slogandan öteye gidememesi, daha da kötüsü bu ilkeyi savunan C.H.P. içinde bazı partililerin, siyasi nüfuzlarını kullanarak, kendi çıkarlarını korumaya yönelik çabaları, Cumhurbaşkanı ve Parti Genel Başkanı Mustafa Kemal'i üzüyordu.⁶⁴

S.C.F.'nin kurulmasıyla yurt dışından artan eleştirilere bir cevap niteliği taşımaktaydı. S.C.F.'nin başına getirilen Fethi Bey in bu sırada Paris Büyükelçisi olması, yani onun dışarıdan gelmesi bu çerçevede anlamlıdır.

Öte yandan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, bir diktatör havası vermekten hoşlanmıyordu. Sık sık çıktığı yurt gezilerinde halkın ne denli olumsuz şartlar içinde yaşadığını görüyordu. Bu durum onun hükümetten sürekli olarak şikayet etmesine yol açıyordu.^{65*}

Mustafa Kemal'in iki partililik denemesinde samimi olup olmadığı çok tartışılmıştır. Bir teze göre, Türkiye'nin tek partili cumhuriyet yönetimi batıda çok partili sistemi uygulayan ülkeler tarafından eleştirilmeye başlanmıştı.⁶⁶ Dışarıda Demokratik ülkelerde, Türkiye'nin tek partili sistemi Batıya göre daha aşağı olduğu

⁶³ Kongar, a.g.e. , s.141

⁶⁴ Mustafa Albayrak, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihsel Gelişimi, Ankara 1999, s. 120.

⁶⁵ Albayrak, a.g.e., s. 125.

* Gazi tam o günlerde genel sekreteri Hasan Ali Rıza Soyak'a diyordu ki: "Bunaliyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunaliyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz." (Şevket Süreyya Aydemir, II. Adam, İstanbul 1980, s. 383).

⁶⁶ Ali Osman Eğilmez, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne Giriş, İstanbul 1998, s. 195.

şeklinde yorumlanıyordu. Avrupalı yazarların Türk sisteminin görünüşte batılı da olsa aslında doğulu olduğunu söylemeleri Gazi'yi kızdırmıştı.⁶⁷ Gazi için bunu önlemek lazımdı. Cumhuriyetin dünya nazarında tam bir demokrat cumhuriyet olduğunu ispat etmek, daha faydalı olacaktı ve bunu aynı zamanda irtikap edilen bir çok haksızlıklar karşısında bunalmış olan Türk milletine karşı da milletin İsmet Paşa hükümeti elinden yine halaskarımız tarafından kurtarılmış olduğunu göstermek ve bu suretle Türk milletinin minnet ve şükranlarını kazanmak lazımdı.⁶⁸

Kısacası, Serbest Fırka, ülkeyi yönetenlerle geniş halk kitlesi arasında, gerek sınıfsal gerekse düşünsel bir fark olduğu ve halkın yoksulluk içinde bulunduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.⁶⁹

S.C.F.'nin kurulmasında dolaylı bir dış neden de 1929 Dünya ekonomik bunalımıdır.

S.C.F. nin kuruluşunun iç nedenlerinden en belli başlısı Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası nin kapatıldığı 1925 yılından,yani 5 yıldan beri C.H.F. iktidarının denetimsizliğinin hem ülke içinde,hem de C.H.F.'nin yarattığı rahatsızlıktır. Bu çerçevede yapılan eleştirilere göre, Meclis denetim görevini yerine getirememekte; halk,parti tabanı ve yerel parti örgütleri aracılığı ile dilek ve isteklerini parti üst yönetimine iletememekteydi. Aslında parti örgütünün ve hükümetin yetersizliklerine ilişkin eleştiriler,daha 1926 (Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından bir yıl sonra) başlamıştı. Kimilerine göre de M.Kemal S.C.F.'Yİ kurdurarak parti ve ülke içinde güçlenen İsmet Paşayı Fethi Bey le dengelemek istemişti.

Yıllardan beri biriken ve artan toplumsal muhalefet potansiyelini kontrol edebilir ve rejim karşıtı olmayan bir partiyle (S.C.F. de) yönlendirmek de muhalif partinin kuruluş nedenlerinden biri olabilir.

1.3.2 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu;

Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 yılında kuruldu. M. Kemal bu partinin Cumhuriyetçi, laik esasları benimsemesini ve C.H.F.'nin sağında bir parti olmasını istemişti.⁷⁰ S.C.F.'nin Genel Başkanı Fethi (Okyar) Bey (Gümüşhane), Genel

⁶⁷ Lord Kinross, a.g.e., s. 678.

⁶⁸ İlmen, a.g.e., s. 37.

⁶⁹ Abdülhamit Avşar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1998, s. 46.

⁷⁰ Albayrak, a.g.e., s. 123-124.

Sekreteri Nuri (Conker) Bey (Kütahya), Ağaoğlu Ahmet (Kars), Süreyya Paşa (İlmen), Mehmed Emin Yurdakul (Şebinkarahisar), Semih (Hızıroğlu) Bey (Bursa), Nakiyettin (Yücekök) Bey (Elaziz) başta olmak üzere görev aldılar. Yayın organı olmayan partiyi basında “Yarın” ve “Son Posta”* gazeteleri desteklemişlerdir.⁷¹

S.C.F.’nin tabanının “gayrimemnunlar”dan oluştuğu bir gerçektir. Bu gerçeği S.C.F. tabanının “tepkisel” niteliği olarak adlandırılabilir. Falih Rıfkı Atay’a göre S.C.F.’nin destekleyecekler şu kimselerdi.

- Cumhuriyetçi olmadıkları için C.H.F.’ye karşı olanlar,
- C.H.F.’nin haklı olarak kıldığı yada tatmin edemediği kimseler,
- Cumhuriyetçi olup da C.H.F.’nin tuttuğu yolun doğru olmadığına inananlar:

S.C.F. tabanının bir başka özelliği de, kadınların bu partiye görülmemiş bir biçimde gösterdikleri ilgi ve parti çalışmalarına eylemli olarak katılmış olmaları bunun iki nedeni vardı; birincisi S.C.F. programına M. Kemal siyasal hakların kadınları da kapsamayı ilkesini koydurmuş olması; ikincisi ise Gazi’nin kız kardeşi Makbule hanımın da bu partiye girmesini sağlaması.⁷²

Serbest Fırka C.H.F.’sının devletçiliğe kaydığı bir yılda kurulmuştur. Fırkaya “Serbest” ismini bulan da bu devletçiliği en koyu en faşizan bir şekilde anlayan ve uygulayan Recep Peker olmuştur.⁷³

Kendiliğinden ve doğal bir muhalefet partisi olarak kurulmayan, güdümlü bir muhalefet yaratma düşüncesinin ürünü olan S.C.F.’nin kuruluş ve örgütlenişi de yapay özellikler taşımaktadır.²² Temmuz 1930 tarihinde Fransa’dan Türkiye’ye dönen Paris Büyükelçisi Fethi Bey’e M. Kemal, kendisini ziyarete geldiğinde, ülke sorunlarını görüşürken bir muhalif partinin kurulmasını istediğini söyleyerek, bu partiyi Fethi Bey’in kurmasını istedi. Fethi Bey’in Yalova’da kaldığı ilk beş gün, Gazi yeni bir fırka kurulması hususunu hiç açmadı. Fethi Beyin anılarından onun bu konudaki görüşlerini öğrenmek istediği anlaşılıyor. Yalova’daki altıncı gün Mustafa Kemal, Fethi Bey’e bir muhalif fırka kurmasını bildirecekti.⁷⁴ Ahmet Ağaoğlu’nun eserinde, Ahmet Bey Fethi

* Son Posta Gazetesinde, Ahmet Ağaoğlu yazıyordu ve SCF’nin savunuculuğunu yapıyordu.

⁷¹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul 1952, s. 629.

⁷² Yetkin, a.g.e., s. 121-123.

⁷³ Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara 1994, s. 162.

⁷⁴ Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1997, s. 37-39.

Bey’le görüşmüş durum hakkında izahat istemiştir. Fethi Bey’de “Bana ille de fırkanın başına geçeceksin diye ısrar ediyor. Nihayet ben de kabul ettim” demiştir. Devam ederek “C.H.F.’dan esaslı bir farkı olmayacaktır. Zaten iki fırkanın da idare ve nezareti kendi elinde olacaktır. C.H.F.’dan ayrılmamakla birlikte benim fırkamın da taraftarı olacak (M. Kemal) Anlaşıyor ki tek fırkanın doğurduğu mürakabesizlikten, idaresizlikten bıkmış! Bir taraftan Mecliste birbirin mürakabe edecek iki fırkanın mevcudiyetini diğer taraftan da memlekette biraz hürriyet havasının esmesini arzu ediyor.” Bu açıklamalardan sonra Ahmet Bey “Gazi’nin samimi olduğuna kani misiniz” diye sormuş, Fethi Bey’de olumlu cevap vermiş Ahmet Bey ise “Teminat” istemiştir. Fethi Bey ise “Teminat” mı? Aramızda mektuplaşarak neşredeceğiz! Bu mektuplarla Gazi ikinci bir fırkanın kurulmasını arzu ettiğini ve bu fırkanın tesisi ve yaşaması için elinden geleni yapacağını açıkça beyan edecektir.” demiştir. Bu mektuplar Mustafa Kemal’in de bulunduğu sofrada İsmet Paşa tarafından okundu mektuplarda Fethi Bey Gazi’ye “Memlekete gelip iç işleriyle uğraşmak ve cumhuriyetçi, halkçı bir fırka kurarak siyasi faaliyete geçmek isterim fikirlerinizi almak isterim” diyordu. Buna cevap olarak Gazi’de mektubunda “Fethi Beyin fikrinin yerinde olduğunu, Cumhuriyette bir fırka ile idare etmek doğru olmadığını, bunun için inandığı dostu olan Fethi Bey’e bu teşebbüste yardım edeceğini, C.H.F.’sını bırakmamakla beraber yeni fırkayı tutacağını” vaadediyordu.⁷⁵ Böylelikle M. Kemal S.C.F.’sı için Fethi Bey’e yazılı güvence vermiş bununla yetinmemiş kız kardeşi Makbule Hanımın da (Atadan) bu partiye yazılmasını sağlayarak kişisel güvencesi de göstermiş oldu.*

“Nihayet bir gün ansızın, Yalova’da kendimizi S.C.F. kurulması için giriştiği teşebbüsün karşısında bulduk... Biz aramızda Fırka teşkilini konuşmuş değiliz. Böyle siyasi bir fırka teşkil etmek lazım geldiğini bana Yalova’da söyledi. Daha evvel yapılmış görüşmelerden, Fethi Bey idaresinde Serbest Fırka olarak yapılan hazırlıklardan haberim yoktur.”⁷⁶

Bu konuda hiçbir şey bilmediğini inanmak gerçekten olanaksızdır. İsmet Paşa bu girişimden hiç de mutlu olmayacak üstelik S.C.F.’yi Komünizm ve İrtica’ya alet olmakla suçlayacaktır. Tüm sorumluluğu ise Gazi’ye yüklemiştir.⁷⁷

⁷⁵ Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul 1963, s. 4-7.

* Şevket Süreyya Aydemir’e göre: “Herhangi bir fikir ve siyasi hüviyeti olmadığı için, Gazi’nin kendi hemşiresini Serbest Fırka’ya sokuşu Gazi’nin ilgisi bakımından ancak sembolik bir değer taşıyordu.” (Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam (1922-1928), c. III, İstanbul 1966, s. 389).

⁷⁶ İsmet İnönü, Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1938), c. 1, İstanbul 1977, s. 110.

⁷⁷ Yetkin, a.g.e., s. 41.

Muhalef bir partinin kurulacağı haberi basında büyük yankı uyandırdı .Bu haber, basında ilk olarak 8 Ağustos 1930 tarihinde yer aldı. Fethi Bey ve M. Kemal'in karşılıklı mektuplaşmaları ve bu mektupların basında yer almasından sonra, 12 Ağustos 1930 tarihinde S.C.F. resmen İstanbul'da kuruldu⁷⁸.

Serbest Fırkanın resmen kuruluşu 12 Ağustos 1930 tarihinde tamamlandı. Partinin programı oldukça liberaldi. Devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü programın ana hatlarıydı.⁷⁹

Partinin önderi Fethi Bey, gerçekten inanmış bir liberaldi. Öyle anlaşıyor ki Mustafa Kemal ve İsmet Paşa gibi yakın arkadaşları, ulusal burjuvaziyi yaratmanın kısa yollarını ararken,1930 yılında liberalizm ile devletçiliği birbirinin yerine geçebilecek iki ayrı tutarlı yol olarak denemeye karar vermişlerdi.

Cumhuriyet Halk Fırkası devletçi bir yol izlerken; Serbest Halk Fırkası liberal ilkelere dayanan karşıt düşünceyi temsil etmesi bekleniyordu.

Mustafa Kemal, desteğini göstermek için kız kardeşini ve en yakın bir çalışma arkadaşını da Serbest Fırkaya sokmuştu. Fakat iki partinin arasında tarafsız kalacağını belirtmesine karşın, Halk Fırkasının milletvekilleri, yeni partiye katılmakta isteksizdiler. Böylece, başlangıçta Serbest Fırkaya seksen kadar milletvekilinin katılması beklenirken, ancak on üç kişi partide idi. Bu on üç milletvekilinin M. Kemal' in zorlanması ile partiye katıldıkları bilinmektedir.⁸⁰

Süreyya Paşa (İlmen) eserinde S.C.F.'sına girdikten sonra M. Kemal'le bir yemekte, Gazi'nin kendisine “Bak, ben Reisi Cumhur sıfatı ile bîtarafım, bir fırkanın başında pek muhterem arkadaşım İsmet Paşa, diğer Fırka'da ise pek muhterem arkadaşım Fethi Bey bulunuyorlar. Bu iki fırka birbirleri ile çarpışacak, birbirlerini kontrol edecek, mücadelede bulunacaklardır.” dediler. Daha sonra sofrada bulunanlara hitaben “Bakınız ben, Reisicumhur sıfatı ile bu iki fırkaya karşı daima bîtaraf kalacağım” dediler. Ondan sonra da Şükrü Naili ve Abdurrahman Nafiz Paşalara hitaben: “Ordu” Siz de benim gibi daima bîtaraf kalacaksınız; bu iki fırkanın mücadelesine asla karışmayacaksınız” buyurdular.⁸¹

⁷⁸ Uyar, a.g.e., s. 119

⁷⁹ Kongar, a.g.e., s.141

⁸⁰ Kongar, a.g.e., s.142

⁸¹ İlmen, a.g.e., s. 69.

Diğer yorum ise partinin kuruluş amacının M. Kemal'in İsmet Paşa'nın elde ettiği nüfuzu kırmak onu saf dışı etmek istediği görüşüdür. Çünkü İsmet TBMM'de eleştirilemez devlet adamı haline gelmişti. Ve Gazi bundan rahatsızdı. Mecliste onu tartışmalar yoluyla düşürülmesini istiyordu.⁸²

1.3.3 Partinin kuruluş süreci

Atatürk, Fethi Okyar ve kızıyla Yalova'da (13 Ağustos 1930)

S.C.F.'nin kuruluş süreci, Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 1930 yılının Temmuz ayında iznini geçirmek üzere Türkiye'ye gelmesiyle başladı. 23 Temmuz'da Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Yalova'ya giden Fethi Bey bir süre burada kaldı. İlk beş gün içinde yeni fırka konusu hiç açılmadı. Buna karşılık Fethi Bey Mustafa Kemal'e, ülkede gördüğü genel bunalımla ilgili ayrıntılı bir rapor sundu ve aksaklıkları tek tek sergilemeye çalıştı. İsmet Paşa hükümetine ilişkin düşüncelerini ve eleştirilerini açıkladı.

Yalova'daki altıncı günde, Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'e bir muhalif fırka kurmasını bildirdi ve bu fırkanın adını kendisi "Serbest Cumhuriyet Fırkası" olarak açıkladı.

Daha sonra Fethi Bey ile Gazi Mustafa Kemal, Başvekil İsmet Paşa ve C.H.F. Umumî Kâtibi Saffet Bey'in de katıldıkları bir görüşme daha yaptılar.⁸³ Fethi Bey bu

⁸² Avşar, a.g.e., s. 68.

⁸³ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayıncılık, İstanbul 1997, s.60

partiye hükümetin hoşgörölü bakması ve mülkî teşkilâtın parti üzerinde hiçbir baskı yapmamasını istiyordu. Bu güvence verilmedikçe partiyi kurmaya razı olmuyordu. M. Kemal'in istediğı güvence ise rejimin temel ilkelerinin korunmasıydı.⁸⁴ Bu görüşmede partinin kurulması ile ilgili olarak Fethi Bey'in Mustafa Kemal'e, M. Kemal'in de Fethi Bey'e bir mektup yazması ve bu mektupların basında yayınlanması kararlaştırıldı. Böylece Fethi Bey bir gerekçe göstererek izin istemiş ve en önemlisi parti için cumhurbaşkanınca güvence verilmiş olacaktı. Bu toplantıda, bundan başka, bazı mebusların C.H.F.'den ayrılarak S.C.F.'ye katılmaları ve yeni parti ile C.H.F.'nin eşit koşullarda karşı karşıya gelmeleri üzerinde anlaşılmıştı.

Fethi Bey ertesi gün yazdığı ve 11 Ağustos 1930 tarihinde gazetelerde yayımlanan mektubunda, “...Cumhuriyet Halk Fırkası'nın malî, iktisadî, dahilî, haricî siyasetlerinin birçok noktalarına aykırı bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahnesine atılmak arzusunda yım. Zât-ı Devletleri Reisicumhur olduktan maada şimdiye kadar mensup bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da umumî reisi olmaları dolayısıyla işbu arzusun nazar-ı devletlerinde ne yolda kabul buyurulacağını bilmek lüzumunu hiss ediyorum.” diyerek S.C.F.'nin kurulabilmesi için izin istemekteydi.

Gazi Mustafa Kemal ise, Fethi Bey ile üzerinde anlaştıkları yazılı güvenceyi cumhurbaşkanı olarak mektubunda şu sözlerle açıkladı: “...Reisicumhur bulunduğum müddetçe reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanunî vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı âdil şekilde ve tarafsız yapacağım ve laik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nev'i siyasî faaliyet ve cereyanlarının bir engele uğramayacağına inanabilirsiniz.”

Böylece ikinci fırkayı kurmakla görevlendirilen Fethi Bey, 12 Ağustos 1930 tarihinde fırkanın tescilini isteyen dilekçeyi İstanbul Valiliğı'ne gönderdi ve resmi işlemlerin tamamlanmasıyla S.C.F. siyasal yaşama atılmış oldu.⁸⁵

1.3.4 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu sırasında Ali Fethi Okyar Bey ile Mahmut Esat Bozkurt Beyin anlaşmazlıkları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve çağdaş uygarlığa taşınmasında Ali Fethi Bey Başbakan, Mahmut Esat Bey ise İktisat ve Adalet Bakanı olarak omuz omuza mücadele vermiş iki devlet adamıdır. Ali Fethi Bey 14 Ağustos 1923'te üstlendiğı

⁸⁴ Çavdar, a.g.e., s.2054

⁸⁵ Yetkin, a.g.e. s.60

başbakanlık görevinden 28 Ekim 1923'te çekilmiş, ardından 11 Mart 1925'te Paris Büyükelçiliğine atanarak siyasal yaşamdan ayrılmıştır. Mahmut Esat ise Adalet Bakanı olarak çıkardığı yasalarla lâik devlet ve toplum yapısının temellerini atmış ve 22 Eylül 1930'da bakanlık görevinden çekilmiştir.

1930'a gelindiğinde yedi yıllık Cumhuriyet yönetimi, toplumsal ve siyasal alanda yaptığı devrimlerle âdeta kabuk değiştirmiştir. Ne var ki bu değişim geniş halk kitlelerine benimsetilememiş, aksine kimi çevrelerin tepkili olmasına zemin hazırlamıştır. Buna, 1929 yılı sonunda itibaren kendisini iyice hissettiren ekonomik bunalım eklenince toplumsal hoşnutsuzluk iyice kendisini göstermiştir.

Hükûmet bu sıkıntıları ekonomide devletçilik politikasını uygulamaya koyarak giderebileceğini düşünmüş, ancak bu politika toplumun tüm kesimlerince benimsenmemiştir. Bu koşullarda, ülkenin var olan olumsuzluk ve hoşnutsuzluklardan yıpranmasını arzulamayan, Hükümetin denetlenmesini gerekli gören ve toplumdaki hoşnutsuzluklara Meclis kanalıyla çözüm aramak isteyen Mustafa Kemal Paşa, çözümü yeni bir partinin kurulmasında bulmuş, partinin başkanlığı için de hükümetin devletçi politikalarını benimsemeyen Fethi Beyi uygun görmüştür.

Fethi Bey, 22 Temmuz 1930'da iki aylık iznini geçirmek üzere Paris'ten İstanbul'a gelmiş,⁸⁶ 23 Temmuz'da hürmetlerini sunmak üzere Yalova'da bulunan Mustafa Kemal Paşayı ziyaret etmiş, 30 Temmuz'a kadar kaldığı Yalova'da Mustafa Kemal'e ülke ekonomisine yönelik düşüncelerini açıklamıştır. Bu çerçevede, ekonomik sıkıntılar içindeki Türkiye'ye Fransa'nın yardım edebileceğinin kendisine resmen bildirildiğini belirten Fethi Bey, ülkenin malî ve iktisadî durumunun dışarıdan pek fena görüldüğünden, Hükümetin dış borçları ödememek yönünde takındığı tavrın ülkenin malî güvenilirliğini sarstığından, bu politikanın ülkeye kredi girişini engelleyeceğinden, buna karşın Hükümetin malî gücün üzerinde yatırımlar yaptığından, vergilerin bu nedenle artırıldığından, parasızlık ve fakrû zaruret içindeki halkın elinde sermaye kalmadığından yakınmıştır.⁸⁷

⁸⁶ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1930, No: 2230, s. 1-3; Vakit, 23 Temmuz 1930, No: 4503, s.1

⁸⁷ Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, (Haz: Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 93-96. Ayrıca bkz. Çetin Yetkin, Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları,

Sekiz gün süren Yalova ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fethi Bey ve Kâzım Paşa arasında geçen görüşmeler sonunda muhalif bir fırka kurulması, fırkanın liderliğini Fethi Beyin üstlenmesi, Mustafa Kemal Paşanın C.H.F. ile yeni parti karşısında yansız olması konuları görüşülmüş, Fethi Beye hem Gazi hem de İsmet Paşa yardım sözü vermişlerdir. Ancak vazifenin müşkülâtının bilincinde olan Fethi Bey kesin yanıtını düşündükten sonra vereceğini bildirmiştir⁸⁸. Ardından Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey 31 Temmuz günü İstanbul'a gelmişler,⁸⁹ Necmettin Molla'nın evinde kalmışlardır.⁹⁰

Necmettin Molla'nın Büyükdere'de bulunan köşkünün bahçesinde Mustafa Kemal Paşa, yeni partinin ismini Serbest Cumhuriyet Fırkası olarak açıklamış, akşam yemeği sırasında Fethi Beyin liderliği ile ilgili kesin kararını bildirmiş ve ertesi gün Yalova'ya dönmüştür.⁹¹ Fethi Beyin 6 Ağustos'ta Yalova'ya gidip liderliği kabul ettiğini açıklaması ile S.C.F.'nin kuruluş çalışmaları başlatılmış, bu arada Fethi Bey, aynı zamanda C.H.F.'nin Genel Başkanı olan Mustafa Kemal Paşadan S.C.F.'ye karşı adilane ve tarafsız kalacağı güvencesini de almıştır.⁹² 9 Ağustos'tan itibaren gazeteler S.C.F. hakkında geniş haberlere yer verirken Fethi Bey de gazetecilere programının ana hatlarını çizmiş; vergilerin ağırlığına ve demiryolu siyasetinin bugünkü nesle tahammülünün derecesini aşan vergiler yüklediğine dikkati çekerek tekellerden alınan vergilerin hafifletileceğini, yabancı sermayenin ülkeye kolay girebilmesi için Türk parasının değerinin artırılacağını ve ziraata önem verileceğini vurgulamıştır.⁹³ Bunun için de iktidar mevkiine geçmek arzusunda olduğunu açıklamıştır. Doğal ve gerekli gördüğü bu amacına ulaşmak için de seçimlere kadar hazırlıklarını yapacağını ve örgütleneceğini belirtmiş, partisinin taslak programını da Ağustos gecesi Yalova'da Mustafa Kemal Paşaya sunmuştur.⁹⁴ Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Lâiklik ilkelerini

İstanbul 1997, s. 37 vd.

⁸⁸ Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 99-101.

⁸⁹ Cumhuriyet, 1 Ağustos 1930, No: 2239, s. 1; Vakit, 1 Ağustos 1930, No:4512, s.1.

⁹⁰ Fethi Beyin İstanbul'a geldiği gün kalmaya başladığı bu eve, 29 Temmuz 1930 gecesi "Ceymiş" adında bir "deli" girmiş, Fethi Beyin çalışma masası üzerindeki kimi mektup ve evrakları okuduktan sonra cebine koymuş, polisin olaya müdahalesi ile adli tıba sevk edilmiştir. Cumhuriyet, 30 Temmuz 1930, No: 2237, s. 2; 31 Temmuz 1930; No: 2238, s. 3.

⁹¹ Cumhuriyet, 2 Ağustos 1930, No: 2240, s. 1; Vakit, 2 Ağustos 1930, No:4513, s.1.

⁹² Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 103-106.

⁹³ Vakit, 12 Ağustos 1930,

⁹⁴ Fethi Okyar'ın Anıları..., s. 138-140

benimseyen S.C.F.; vergilerin millet efradının iktisadî teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede hafifletileceğini, devlet gelirlerinin semereli surette sarf edileceğini, bayındırlık işlerinde masrafların yalnız bir nesle yüklenmekten kaçınılacağını, ekonomide liberal bir politika izleneceğini, yabancı sermayenin önünün açılacağını, ziraat bankasının çiftçi yararına yeniden yapılandırılacağını, halkın hükûmet dairelerindeki işlerinin azami sür'at ve sühuletle gördürüleceğini, rüşvet ve suiistimallerle bilamerhamet mücadele edileceğini, mahkemelerin hızla iş bitirmesi için sıkı ve devamlı denetleneceğini ve örgütlenmedeki noksanların bu amaca yönelik olarak tamamlanacağını yükümlenmiştir.⁹⁵

Fethi Bey, partisinin kuruluş dilekçesi ile birlikte on bir maddeden oluşan programını Ağustos'ta Yalova'dan İstanbul Valiliği'ne göndermiş, aynı gün valilik dilekçeyi Emniyet Müdürlüğü'ne iletmış ve ertesi gün “tescil” işlemleri tamamlanarak S.C.F. resmen kurulmuştur.⁹⁶

Fethi Bey programı aracılığı ile hükûmete yönelik eleştirilerini ortaya koyarken Başbakan'ın yeni partiye ilk tepkileri oldukça olumludur. İsmet Paşa gazetecilere verdiği demecinde girişimi memnuniyetle karşıladığını açıklamış, demiryolu siyasetine yönelik eleştirilere ise 20 gün sonra Sivas'ta ötecek tren düdüğünün yanıt vereceğini söylemekle yetinmiştir.⁹⁷

Ancak Hükümetin tüm üyeleri aynı ılımlılığı sergilememiştir. Fethi Bey'in, uzun yıllar boyunca C.H.F. içinde görev almış ve C.H.F. içinden çıkmış olmasına karşın C.H.F. politikalarına eleştirel yaklaşımı ve liberal bir politikaya yönelmesi C.H.F.'nin hemen tüm politikalarının oluşturulmasında ve savunulmasında aktif görev alan ve ödün vermez bir devletçi olan Adalet Bakanı Mahmut Esat Beyi, Fethi Bey ile karşı karşıya getirmiştir.

Aslında Mahmut Esat ile Fethi Bey arasındaki ilk belirgin görüş ayrılığı, 1927 yılında Bozkurt-Lotus davası⁹⁸ nedeniyle yaşanmıştır. Lozan'da adli kapitülasyonlara son veren yeni Türkiye, Bozkurt gemisinin batmasına ve sekiz Türk vatandaşının ölümüne neden olan Lotus'un Fransız kaptanını tutuklamış, Fransız Hükümeti'nin ve

⁹⁵ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930, No: 2251, s. 1-4; Son Posta, 14 Ağustos 1930, No: 19, s. 6

⁹⁶ Yetkin, a.g.e., s. 47-48

⁹⁷ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930

⁹⁸ Davanın görüldüğü Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nda Türkiye'yi Mahmut Esat temsil etmiş, yaptığı ateşli savunma ile ve bir oy fazlasıyla davanın Türkiye lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. bkz. Beynelmilâl Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaları, Türk Ocakları Matbaası, Ankara 1927.

kamuoyunun baskılarına karşın yargılama süresince tutukluluk halinin devamına karar vermişti. Hükümetin tavizsiz tavrı karşısında o günlerde Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey'in, Hükümete çektiği telgrafta hâkime emir verilerek kaptanın tahliyesini istemesi Adalet Bakanı Mahmut Esat tarafından Türk hakiminin bağımsızlığına sekte vurma olarak algılanmıştı.⁹⁹

Fethi Beyin programında Mahmut Esat'ın sorumluluğunda bulunan Adalet Bakanlığını suçlayıcı bir tavır takınması, ardından 12 Ağustos'ta Yalova'da Cumhuriyet gazetesi muhabirine verdiği demeçte; mahkemelerin iş görmemesinden, sıkı bir teftiş ve nezaret altında bulundurulmamasından yakınması¹⁰⁰ da Mahmut Esat'a hem Hükümetinin hem de bakanlığının izlediği politikayı savunması için gerekli ortamı hazırladı. Zira, Fethi Beyin adliye örgütüne yönelik bu şikayetleri Mahmut Esat'ın Adalet Bakanı olduğu günden itibaren duyarlılıkla ele aldığı ve adliyede sür'at ve sühulet, adaleti köylülerin kapısına kadar götürmek şeklinde formüle ettiği ilkelere ters düşüyordu. Üstelik, program Mustafa Kemal'e sunulduğunda Mahmut Esat, Batı Anadolu'da denetleme gezisi yapmaktaydı. Yolsuzluklarla mücadele konusundaki kararlılık ise yasal olarak gösterilmişti.¹⁰¹

Mahmut Esat, Fethi Beyin bakanlığına yönelik eleştirilerine ilk yanıtı, 24 Ağustos'ta Kayseri'de yaptığı şu konuşmayla verdi.

...mütalaalara göre adliyede işler çok tehhür ediyormuş. Türk hâkiminin istiklâli tam ve kâmil olmalı imiş. Onun mesaisi çok teftiş edilmeli imiş. Senede aşağı yukarı bir çok dava karşısında kalan Cumhuriyete halk hesabına düşünmeliyiz ki davacı, müddeialeyh, şahitler, ehlihibreler ve avukatlar bir araya getirilirse Türk hâkimi en aşağı üç milyon insanı adalet kürsüsü önüne çekerek davasını dinliyor. Ve münazaalarını faslediyor. Bu davalardan en çok iki yüz bini oda senenin sonunda gelenler yeni seneye devrolunuyor. Bütçe zaruretiden bütün bir teşkilât noksanı içinde feragatin en yüksek derecesinde çalışan hâkimlerimize ulu orta söz söyleyenler bir lider

⁹⁹ Anadolu, 18 Eylül 1930

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930

¹⁰¹ 5 Mayıs 1930'da TBMM'de kabul edilen ve "Bazı Suçlardan Dolayı Memurlar ve Ortakları Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair" olarak hazırlanan yasa ile "rüşvet, irtikap, ihtilâs, zimmete para geçirmek ve devlet müzayedelerine fesat karıştırmak" fiillerini işleyen memurlar ile ortakları hakkında yapılacak izleme ve kovuşturmada Ceza Yargılama Usulleri Yasası'nın genel hükümlerinin esas alınması öngörüldü. bkz. TBMM ZC, D. III, c. 18, S. Sayısı: 124; c. 19, s. 15-17. Mahmut Esat'a göre yasa, rüşvet alıp verenleri "Devlet makinesi dışına atacak" güçlü bir dayanağı. bkz. TBMM ZC, D. III, c. 19, s. 35-36.

sıfatı (de) olsa az daha insaflı davransalar, düşünseler sonra söyleseler daha doğru hareket etmiş olurlar....

Mahmut Esat'a göre, Türk hâkimleri dünyanın en feragatli insanlarıydı. Türk adliyesi ise -tüm örgütlenme eksiklerine karşın- kararların hızla alındığı adliyelerden biriydi. Yalnız Türkiye'de değil, neredeyse dünyanın hiçbir yerinde Türk adliyesi kadar sık denetim yapılan bir başka adliye de yoktu. Türk hâkiminin bağımsızlığı konusunda da hiç kimse en küçük tereddüde düşmemeliydi.¹⁰² Fethi Beyin her muhalefet liderinin son gayesi iş başına gelmektir sözlerine de karşı çıkan Mahmut Esat, S.C.F. liderinin kazanmak ihtirası ile gerçekleri göremediğini savladı.

Cumhuriyet Halk Fırkası benim anlayışıma göre kuru bir hükûmet sevdasıyla resikârda bulunmuyor. Türk milletinin hakiki dileklerini yerine koymak için hükûmette bulunuyor. Resikâra uzak bulunanlar onu çok tatlı görürler. Oraya varmak için ihtiraslara kapılırlar. Resikârı hükûmet tıpkı şimdi uzaktan karlı tepelerini zevkle seyrettiğimiz Erciyes'in zirvelerine benzer. Ve oraya herkes çıkmak ister. Fakat çıkanlar bilir ki, Erciyes'in uzaklardan güzel görünen bulutlu tepelerinde durabilmek ve âlemi görebilmek için yıldırımlara, fırtınalara, bulutlara göğüs gerip tahammül etmek lâzımdır. İşte resikâr da, hükûmet te böyle sarp ve serttir. Onun bütün ıstıraplarına orada maruz kalınan bütün hücumlara yalnız birşey için tahammül edilir. Türk milletinin mefkûre dileklerini yerine getirmek için herne bahasına olursa olsun bunları yerine koymak için... Devrimin yürüyüşünü sürdürdüğünü, her adımında gerçekleri ortaya koyduğunu, Türk ulusunun da bu devrimleri gördüğünü ve ayakta beklediğini söyleyen Mahmut Esat'a göre S.C.F. bir muhalefet partisiydi ve öyle de kalacaktı.

Cumhuriyet Halk Fırkasının bir can borcu müstesna olmak üzere Allaha bile verecek hesabı yok. Yalnız Türk milletinin hesapları vardır. Ben C.H. Fırkasının bir azası sıfatıyla benim muhalefet fırkasının meydana çıkmasına şundan dolayı sevinçle karşılıyorum ki, zaman zaman verdiğimiz hesapları bu fırka olsa, olsa sık verdirmeğe vesile olacaktır. İşte bu kadar. Hükûmette bulunan bir fırka için sık sık hesap vermekten daha büyük saadet ve kuvvet tasavvur edemiyorum.¹⁰³

¹⁰² Anadolu, 28 Ağustos 1930

¹⁰³ Hakimiyeti Milliye (H.M.), 28 Ağustos 1930, No: 3278, s. 1; Anadolu, 28 Ağustos 1930, Akşam, 26 Ağustos 1930, No: 4265, s. 1-2.

Fethi Bey, bu eleştirilere 26 Ağustos'ta parti merkezinde gazetecilerle yaptığı toplantıda yanıt verdi. Can borcundan başka kimseye hatta Allaha bile verilecek hesabı olmadığını söyleyen Mahmut Esat'ın cumhuriyet idaresinde yaşadığını unuttuğunu ve bir diktatör gibi davrandığını iddia etti. Adliye işleri ile ilgilenmeyi sürdüreceğini ve Mahmut Esat'ın üzerine aldığı sorumluluğun hesabını Meclis'te vermekle yükümlü olduğunu belirtti.¹⁰⁴ Sık sık hesap vermekten daha büyük saadet olmadığını söyleyen Mahmut Esat'ın can borcundan başka Allaha bile verecek hesabı olmadığına işaret etmesini de çelişki olarak değerlendirdi. Hâkimlere ulu orta söz söylemek ithamını ise Mahmut Esat'ın 'alışkanlık haline getirdiği' hissiyatı tahrik edici sözlerinden biri olarak yorumladı ve O'nu insafli olmaya davet etti.¹⁰⁵ Ardından da Mahmut Esat'a C.H.F. adına söz söyleme hakkının olup olmadığını sordu.¹⁰⁶

Gerçekten de o güne dek Fethi Beyin Hükümetin genel politikasına yönelttiği tüm eleştirilere C.H.F. kanadından sert yanıtlar Mahmut Esat tarafından verilmiş, İsmet Paşa ılımlılığını korumuştur. Başbakan bu tavrını, Sivas demiryolu hattının açılışı dolayısı ile yaptığı konuşmada bozdu ve S.C.F.'yi sert bir şekilde eleştirdi.

İsmet Paşa, 30 Ağustos'ta yaptığı bu konuşmasına, C.H.F. politikasının ana hatlarının Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklâl mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamayacağına dikkati çekerek başladı. Yaşananların, demiryolunun ne kadar önemli olduğunu gösterdiğini vurgulayarak, izlenen politikayı millî varlık ve millî vahdet meselesi, geciktirilmesini ise tamir olunmaz bir hata olarak değerlendirdi. Vergiler konusuna da değinerek, çekilen sıkıntıların zorunlu gereksinimlerden doğduğunu ve ulusun, varlık meselesi için fedakârlık ettiğini söyledi. Zira, varlık meseleleri, maatteessüf fedakârlıksız, sıkıntısız tahakkuk etmiyordu. Tekeller konusundaki stratejisinin ise, himaye olunacak şeyi seçip himayede ısrar etmek olduğunu belirten Başbakan, izlenen ekonomik politikayı da ilk kez açıkladı ve mutedil devletçilik olarak adlandırdı. İktidar mevkiinde, ancak ulusun vekillerinin güveni ve görev duygusu ile kaldıklarını da dikkati çekerek asla iktidar mevkiinin teşnesi olmadığını açıldı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ H. M., 27 Ağustos 1930, No: 3277, s. 3

¹⁰⁵ Son Posta, 27 Ağustos 1930

¹⁰⁶ H. M., 27 Ağustos 1930

¹⁰⁷ Son Posta, 1 Eylül 1930, No: 37, s. 4. Ayrıca bkz. Bilsay Kuruç, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, c. 1 (1929-1932), AÜSBFY No: 569, Ankara 1988, s. 95-104.

Fethi Bey ise 2 Eylül'de Son Posta muhabirine verdiği demeçte, Hükümetin en büyük kusurunun malî ve iktisadî konuların devlet yönetimindeki önemini ihmal etmek olduğunu söyleyerek iktidara geçmek konusundaki kararlılığını gösterdi. İktidar mevkiine geçecek olursa neler yapacağını da açıkladı. Buna göre; denk bütçe yapmaya, çağdaş bir devlet bankası kurmaya, Türk parasının istikrarını sağlamaya, borçlanmamaya ve ülkeye doğal yollarla para getirmeye öncelik verecekti. Fethi Bey, bu beş konunun ülkenin temel sorunları olduğuna dikkati çekti. Geriye kalanları teferruat olarak nitelendirdi. Hükümetin, bu gerçeği kavrayamadığı için S.C.F.'nin programını noksanlıkla itham ettiğini vurguladı.¹⁰⁸ Ardından da plânlanan İzmir gezisi için hazırlıklarına başladı.

Fethi Bey İzmir'e yola çıkmak üzere iken Mahmut Esat, Orta ve Batı Anadolu'da denetimlerini tamamlayarak Uşak üzerinden 2 Eylül akşamı İzmir'e geldi.¹⁰⁹ İzmir'de, Fethi Beyin ziyareti nedeniyle yoğun bir hareketlenme vardı. Mahmut Esat Bey, Mustafa Kemal Paşaya çektiği bir telle İzmir halkının Fethi Beyin aleyhinde olduğunu, geldiği takdirde belki hakarete uğrayabileceğini, gelmemesinin daha uygun olacağını bildirdi ise de Mustafa Kemal Paşanın desteğini alan Fethi Bey, 4 Eylül'de İzmir'e geldi ve büyük bir coşku ile karşılandı. Bu doğaldı. Zira İzmir, ülkenin dış ticarete açılan en büyük ikinci limanıydı ve ihracat ürünleri piyasasında önemli bir yere sahipti. Bu nedenle de ekonomik bunalımı en çok hisseden illerin başında geliyordu. Fethi Beyin İsmet Paşaya yanıt vermek için İzmir'i seçmesinin nedeni de buydu ve İzmir'de halkın coşkun gösterileri ile karşılandı. Hükümetin bile beklemediği kadar büyük olan bu coşku, çok geçmeden pek çok olumsuzluğu beraberinde getirdi. Bir yandan yerel makamların Fethi Beyin konuşmasını önlemek istemesi ve buna C.H.F. il örgütünün katkısı, öte yandan S.C.F. yanlısı Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri ile C.H.F. yanlısı Anadolu gazetesinin yayınları İzmir'de ortamı daha da gerginleştirdi. Serbest Fırkaya zıt neşriyatı ile halka tercüman olmadığı düşünülen Anadolu gazetesi 20-30 kişilik bir grup tarafından basıldı. Gazetenin taşlanması ve polisin havaya ateşi ile olaylar büyüdü. Bu sırada on iki yaşında bir çocuk Kantar Karakolu polis muavinin kurşunu ile yaşamını yitirdi, on beş kişi yaralandı. Ölen çocuk, halk tarafından bayrak içinde İzmir Palas'ta kalan Fethi Beye götürüldü ve işte ilk kurbanımız diye seslenildi. Halk, Fethi Beyden

¹⁰⁸ Son Posta, 3 Eylül 1930

¹⁰⁹ Anadolu, 3 Eylül 1930

katilin yakalanmasını istedi.¹¹⁰ Olaylar, hem Fethi Bey hem de İsmet Paşa tarafından kınandysa da durulmadı. C.H.F. il binası saldırıya uğradı.¹¹¹

İzmir’de yaşanan bu olaylar, Fethi Beyin yapacağı konuşmayı geciktirdi. Nihayet, Gazi’nin yeniden devreye girmesi ile Fethi Bey, 7 Eylül’de Alsancak Stadı’nda büyük halk kitlesi önünde söylevini verdi. Cumhuriyeti ebedîleştirmek gayesi ile yola çıktıklarını söyleyen Fethi Bey, partisinin lâik yapısını vurguladı. Aksini iddia edenlerin, tek partili yönetimin getirisi olan sorumsuzluğu hoş görenlerle, S.C.F. ile açılan yeni dönemi çıkarlarına uygun bulmayanlar olduğunu savladı ve şunları söyledi:

Fırkamız ne mürtecidir, ne de fırka fikrini şahsi menfaat addeden bir teşekkürdür. Bilakis inhisarlardan halkın zararına olarak ceplerini doldurmak isteyenlerin gayri meşru hareketlerine karşı mücadele edecektir.

İrticaî fikirlere karşı cidalde ön safta bulunmak hak ve vazifesini kullanmakta ve yapmakta kendisine tekaddüm edilmesine razı olmayacaktır. Fethi Beyin konuşmasında hassasiyetle üzerinde durduğu konu demiryollarıydı. S.C.F., İsmet Paşanın Sivas söylevinde belirttiği gibi demiryollarına değil, Hükümetin demiryolu politikasına karşıydı. Fethi Bey bu politika ile hazineden çıkan paranın yüzde otuz beşine yakın kısmının faiz ve komisyon ücretiyle yapımı üstlenen grup elinde bırakıldığını, belli kesimlere çıkar sağlandığını, buna karşın halkın daha ağır vergilerle yükümlü kıldığını iddia ederek şunları söyledi.

Bu nutukta (Sivas nutku) Serbest Cumhuriyet Fırkası aleliltlak demiryollarının yapılmasına muarız gibi gösterilmiştir. Hayır efendiler, demiryollarının gerek vatan müdafaası, gerek iktisadî noktai nazardan faydasını inkâr etmek asla hatırımızdan geçmemiştir.

Bizim iddiamız demiryollarının gayet ağır şartlarla yapılmakta olmasıdır. ... Halkın dışından, tırnağından, güçlkle elde edilen bu paraların büyük bir dikkat ve itina

¹¹⁰ Son Posta, 7 Eylül 1930, No: 43, s. 1

¹¹¹ İzmir olayları ile ilgili olarak SCF yanlısı yorumlar için Son Posta ve Yarın, C.H.F. yanlısı yorumlar için Hakimiyeti Milliye ve Akşam, biraz daha tarafsız yorum için Cumhuriyet gazetelerinin 5-10 Eylül tarihlerinde ayrıntılı bilgi bulunabilir. Ayrıca bkz. Ağaoğlu Ahmet, Serbes Fırka Hatıraları; Yetkin, Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası; Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, İmge Kitabevi, Ankara 1999; Tevfik Çavdar, “Serbest Fırka”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 8, İletişim yayınları, Ankaras. 2059 vd.; Abdülhamit Aşar, Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998. Serbest Fırka ile ilgili basında yer alan seçme yazılar için bkz. Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931, c. II, TBMMVY, Ankara s. 359-425.

ile ve tasarruf gözetilerek sarfı iktiza etmez mi!.. Halbuki Başvekil paşa Sivas hatlarının ağır faiz ve komisyonla evvelce bir Belçika şirketine verildiğini kendileri ifade ediyorlar. ... aynı mahiyetteki mukaveleyi gene taahhüdünü ifa edemeyeceği bilahare anlaşılan İsveç gurupile tekrar etmek halkın her türlü sıkıntıya katlanmak suretiyle ihtiyar ettiği fedakârlıkların mahalline masruf olduğuna dair kat'î teminat teşkil etmez.

Ağır faiz ve komisyon şartlarını havi olarak İsveç gurupile yapılan mukavelenin tadiline mecburiyet hasıl olduğu ve muaddel mukavelenamenin peşin para usulüne tahvil edildiği malumdur. Peşin para esasına müstenid olan bu muaddel şekli de ... bütün işlerden masrafa mukabil gurupa yüzde yirmi menfaat temin edilmiştir. Sonra lokomotif, vagon gibi pahalı malzemenin İsveçten mübayaası yani bayilerin tayin edecekleri fiyatla mal edilmesi taahhüt edilmiştir. Peşin para esasına müstenit bir taahhütte bu kadar ağır şartlara katlanmak mecburiyetini nereden geldiğini anlıyamıyorum. İşte bu ağır mukavelelerin, kısa vadeli mukavelelerin bugünkü nesli tazyik etmesi ve halkın cebinden çıkan paraların israfa ve zarara uğratılması bugünkü demiryolu siyasetine karşı yükselttiğimiz itirazları teşkil eder.¹¹²

Fethi Bey, İzmir söylevinde C.H.F.'nin mutedil devletçiliğine karşı S.C.F.'nin liberalizmi benimsediğini bir kez daha vurguladı ve liberalizmi devlete ait olan vazifeleri devlete, efrada ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terk eden ve bu teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri asla tecviz etmeyen bir meslek olarak tanımladı. Partisinin tüm inhisarlara karşı olmadığını da belirten Fethi Bey, bunlardan yalnız liman ve petrol inhisarlarının kaldırılacağını belirtti.

İsmet Paşanın Sivas söylevine yanıt niteliği taşıyan bu konuşmasında Fethi Bey eleştirilerini olabildiğince yumuşak bir üslupla ortaya koydu. Belki yeni bir tatsızlığa meydan vermemek ve partisinin geleceğini garanti altına almak için konuşmasına başlarken de nezaket ölçüleri içinde serbest tartışmadan yana olduklarını açıkladı. Ne var ki Fethi Beyin bu duyarlılığını S.C.F. yanlısı kimi gazeteler göstermedi. Yarın gazetesinde Arif Oruç, İzmir olayları dolayısıyla Halk Fırkası'nı suçladı. Duyguları ve onurları çiğnenmek istenenler Mısır ehramları önünde kamçılanan esirler değillerdi¹¹³ diyerek olayların büyümesinden Mahmut Esat'ı sorumlu tuttu. Son Posta gazetesi ise C.H.F.'nin 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşunu kutlamak amacıyla hazırladığı program

¹¹² Son Posta, 9 Eylül 1930

¹¹³ Yarın, 7 Eylül 1930. Aktaran: Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931, c. II, s. 381-383.

çerçevesinde Fethi Beyin konuşmasına yanıt olmak üzere Mahmut Esat'ın konuşma yapacağı haberini verirken Adliye Vekilinin kürsüye çıkmaya cesaret edip edemeyeceği meçhuldür¹¹⁴ diyerek S.C.F. ile C.H.F. arasındaki ipleri gelecek yayınlarını sürdürdü. İzmir'de yayın yapan Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri de Hükûmete yönelik sert eleştirilerde bulundu.

Fethi Beyin halktan aldığı olumlu tepki ve S.C.F. yanlısı basının iktidar partisine yüklenmesi Hükûmeti harekete geçirdi. Başbakan, bakanların Ankara'da toplanmalarını istedi. Mahmut Esat, İsmet Paşaya yazdığı bir mektupla, bütün mülhakata davetliyim. Teftişten avdetimden beri bir dakika dinlenmedim. Mutlaka hareketim lâzımsa emirlerini bekliyorum diyerek İzmir'de kalmak istediğini belirtti ve toplantıya katılmadı.¹¹⁵ İsmet Paşa ise asayiş muhil ve türlü maksatlarla kanuna muhalif neşriyat, tahrikât ve harekât yapanlar hakkında kanunun emrettiği takibat bila tereddüt icra olunmalıdır. Fikir münakaşalarının masuniyeti ancak zabıta ve adliyenin memleketin nizam ve asayişini mahfuz tutmasile mümkündür diyerek İçişleri ve Adalet bakanlarından İzmir'deki olayları denetim altına almalarını istedi. Ardından İzmir'de tutuklamalar başladı. Önce Son Posta gazetesinin sorumlu müdürü Selim Ragıp, ardından Hizmet başyazarı Zeynel Besim ve sorumlu müdürü Avukat Bedri, Yeni Asır gazetesinin sahiplerinden Behzat Arif ve sorumlu müdürü Abdullah Abidin, Halkın Sesi başyazarı Sırrı ve sorumlu müdürü Fuat beyler hilâfi kanun neşriyattan dolayı tutuklandılar.¹¹⁶ Hükûmetin özellikle S.C.F. yanlısı basına yönelik bu tutumu muhalefet partisi tarafından sert bir şekilde eleştirilince Anadolu gazetesi de kovuşturma kapsamına alındı.¹¹⁷

Hükûmetin aldığı sert önlemlere Fethi Bey de Balıkesir söylevinde aynı sertlikle yanıt verdi. Halkın kendisine ve partisine gösterdiği coşkuyu küçültmek isteyenlerin kıskançlığına acıdığını söyleyerek sözlerine başlayan Fethi Bey, karşıtlarına, kendisine gösterilen bu coşkunun nedenlerini aramayı önerdi.¹¹⁸ S.C.F.'nin vergileri indirmek, tekelleri kaldırmak, çiftçinin kredi olanaklarını artırmak yolundaki amaçlarını yineleyerek, partisine yöneltilen eleştirileri yersiz bulduğunu şu sözlerle açıkladı. Fırkamız iktisadî teşebbüslerinde halkın serbest çalışmasına gayret eder. Vergilerin

¹¹⁴ Son Posta, 9 Eylül 1930, No: 45, s. 4.

¹¹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01-55.335.3. E2., 09.09. 1930.

¹¹⁶ H.M., 14 Eylül 1930

¹¹⁷ Cumhuriyet, 17 Eylül 1930

¹¹⁸ Cumhuriyet, 13 Eylül 1930

tahammülü mümkün dereceye indirilmesi hedefimizdir. ...Fırkamız halkın sermayesini himaye ve küstürmemeye çalışacaktır. Fırkamız Hükümetin masraflarında tasarruf icrasını mümkün görüyor. Meselâ Liman İnhisarı ticareti sektedar ettiği ve hiçbir faide temin etmediği gibi bu işlerle meşgul bir kısım mesai erbabını ızzar etmiştir. Bunun ilgası elzemdir. ... Şeker ve petrol rüsumunu ve buna mümasil şeylere konulan ağır vergiler tadil edilerek hayat bahahlığının izalesi şarttır. Ziraat Bankasını ucuz faizle ve kâfi miktarda çiftçiye para verecek hale getirmek ve ikraz usullerini ıslah etmek iktiza eyliyor. ... Fırkamıza fes giydirmek, Arap harflerini tekrar kullanırmak vadile propaganda yaptığı iftira olunmaktadır. Bu iftira aynı zamanda halka da hakarettir. Gûya bütün vergileri kaldıracakmışız. Türk milleti takati dahilindeki vergileri verir. Bize böyle isnatlarda bulunanlar mahcup düşeceklerdir. ... Biz yolumuza devam edeceğiz. Yolumuzun hak olduğuna kaniiz....”¹¹⁹

Ardından İzmir söylevinde değinmediği adliye konusunu ele aldı. Dönem içinde başta Ticaret Odaları olmak üzere sermaye çevrelerince ve bazı gazetecilerce kredi olanaklarını daralttığı ve borç için hapsi engellediği gerekçeleriyle yoğun bir eleştiriye uğrayan İcra ve İflas Yasası¹²⁰ üzerinde odaklandı. Kredilerin kesilmesine ve ekonomik bunalıma neden olan başlıca âmilin İcra ve İflas Yasası olduğunu, yasanın Türkiye’de uygulama alanı bulamadığını ve ilga edileceğini söyledi.¹²¹

Fethi Beyin, Adalet Bakanlığı’na yönelik bu çıkışı karşısında heyecanlı ve ateşli bir kişiliğe sahip olan Mahmut Esat sessiz kalmadı. Adliye Müfettişleri Kongresi’ne yönelik çalışmaları yürüten Mahmut Esat kongreyi gerekçesiz olarak erteledi. Kuşadası’na ve Söke’ye yaptığı ziyaretlerden sonra Ödemiş’e geçti ve 16 Eylül’de Fethi Beyin İzmir ve Balıkesir’deki söylevlerine yanıt verdi.

İzmir’de hakarete uğrayanın C.H.F. olduğunu, Partinin, tarihten ve aldatılmış, temiz yürekli vatandaşların kanından korktuğu için bu hakaretlere yanıt vermediğini, öcünü, tarihe ve cumhuriyet kanunlarına bıraktığını ve bir kısım vatandaşların gerçeğin

¹¹⁹ Cumhuriyet, 13 Eylül 1930

¹²⁰ İsviçre İcra ve İflas Yasası’nın Fransızca metninden, gereklikçe Almanca metinle de karşılaştırma yapılarak çevrilen yeni İcra ve İflas Yasası 18 Nisan 1929’da TBMM’de bir bütün olarak görüşülerek aynı gün yasalaştı. Yasa, 4 Eylül 1929’da yürürlüğe girdi. bkz. TBMM ZC, D. III, c. 10, s. 67 vd., S. Sayısı: 136. Yasa, kısa bir süre sonra ilâmsız icra yöntemi ve borç için hapsi kaldırmış olması nedeniyle eleştirildi. bkz. Akşam, 24 Teşrinievvel 1929, No: 3963, s. 1. Mahmut Esat’a göre, yasayı eleştirenler dolayısı ile kaldırılmasını isteyenler “liberal geçinen” bazı gazetecilerle “murabahacılar”dı. bkz. Mahmut Esat, “Ne Yapmalı 2”, Anadolu, 14 Eylül 1932, No: 5408, s. 1-2. Yasa, Mahmut Esat’ın Adliye Vekillüğinden ayrılmasından kısa bir süre sonra değişikliğe uğradı.

¹²¹ Cumhuriyet, 13 Eylül 1930

nerede olduğunu, aldatılmış olduklarını kısa bir süre içinde görüp anlayacaklarından kuşku duymadığını söyleyerek sözlerine başladı. Ardından da Niçin Cumhuriyet Halk Fırkasındanım sorusunu yanıtlayarak devam etti. ...Cumhuriyet Halk fırkası azasındanım, çünkü bu fırka en büyük Türk'ün, Gazinin fırkasıdır. Bugün onun âli idaresi altındadır. Yarın fiilen idaresi altında çalışacaktır diyerek Mustafa Kemal Paşanın S.C.F.'den desteğini çekmiş olduğunu vurguladı.¹²²

Mahmut Esat'ın Ödemişlilere, Adliye Vekili olarak değil milletvekili kimliği ile seslenmesi ise yalnızca hükümetinin ve bakanlığının değil C.H.F.'nin de politikalarını savunacağını göstergesiydi. Zira, Cumhuriyet Halk Fırkası azasındanım, çünkü bu fırka vatanın kurtulma siyaseti mesuliyetini yüklenen vatani kurtaran fırkadır. Bu fırka dünyanın en büyük inkılâbını yapmış ve öldüğü zannedilen Türk milletini bugün dünyanın en medenî milletleri sırası meyanına dizmiştir .

Cumhuriyet halk fırkasındanım, çünkü bu fırka çiftçi ve köylü fırkasıdır. Aşarı kaldırdı, askerliği bir buçuk seneye indirdi, yolları yapıyor, köylünün sırtındaki ezici kuvvetleri kaldırdı, mütemadiyen kredi açıyor, ziraat bankası, iş bankası başta olmak üzere bugün yalnız Ödemişin içinde bulunan beş Banka vardır. Hepsine güveniyoruz, hepsi çalışıyor. Hangi devirde, hangi idare içinde bu kadar iktisadi yardım müesseseleri kurulmuştur. Hiçbir devirde.. Bütün bunlar C.H. Fırkasının siyasetinin feyizleridir diyerek C.H.F.'nin temel politikalarını savundu.¹²³ Fethi Bey'in, Hükümetin politikalarına yönelik eleştirilerine de şöyle yanıt verdi.

Muhalefet partisi bugünkü itirazlarından belli başlısını inhisarlar tevcih ediyor. İnhisarların olmadığı devirlerde bütün vergi yükünü köylünün ve çiftçinin sırtında kaldığını biliyoruz. Tütüne, içkiye inhisar koymayıp ta Türk köylüsünün omuzunda âşar belâsını bırakmağa vicdan razı olur mu? Ordu istiyoruz, adliye istiyoruz, maarif istiyoruz, şimendifer istiyoruz, hastaneler istiyoruz. Bütün bunları devlet vergisiz mi yapacaktır. Hürriyet, medeniyet, istiklâl ucuz alınır şeylerden değildir. Bunlar can, mal bahasına elde edilir. Dünyanın ecnebi boyunduruğu altında kalan milletleridir ki vergi vermezler. Muhalefet partisinin lideri şurada, burada mütemadiyen vergilerin ağırlığından, bunları hafifleteceğinden bahsediyor. Fakat bütün söylediği şeyleri nasıl yapacağını bize bugüne kadar bir tek kelime ile bildirmedi.. Hep vadediyor.

¹²² Zira Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi'nin 9 Eylül'de yazdığı mektuba 10 Eylül'de verdiği yanıtta kendisinin CHP'nin Genel Başkanı olduğunu ve O'na "tarihten bağlı" bulunduğunu vurgulayarak tarafsızlığını bozmuştur. bkz. Cumhuriyet, 9-10 Eylül 1930; Aktaran: Yetkin, a.g.e., s. 211-212.

¹²³ Anadolu, 18 Eylül 1930

Eğer Türkiye’de vaatlerle, hayallerle hükümeti ele almak kolay bir şey olsaydı daha fazlasını vaat edecekler bulunurdu. Fakat Türk milletini hayal ve vaat peşinde ele almak mümkün değildir. Onun akliselimi her şeye hâkimdir. Hâkim kalacaktır. Fethi Bey vergileri indireceğim demekle hükümeti elde edebilecekse yarın diğer birisi çıkar, vergileri büsbütün kaldıracam, hatta daha bir başkası çıkar hem vergileri kaldıracam, hem de herkese para dağıtacağım diyebilir. Bütün bunların hepsi hükümeti ele mi alacaklardır? Hükümete geçmek bu kadar kolay birşey midir? Türk milletinin hükümeti bu kadar kolaylıkla ele geçirilebilir bir oyuncak mıdır? Muhalefet partisi içinde bugün inhisarlara muhalif olanlardan öylelerini tanıyorum ki daha dün bana inhisar idarelerine yerleştirilmeleri için mektup yazıyorlardı. Arzuları yapılmayınca bugün inhisara muhalif oldular. Gene öylelerini tanıyorum ki düne kadar inhisar idarelerinden geçiniyorlardı. Buralardan çıkarılınca inhisar aleyhtarı oldular. İşte bütün bunlar bugün muhalefet partisi namına çalışanlardan birçoklarının kanaatlerinde samimî olmadıklarını göstermeğe kâfidir.¹²⁴

Mahmut Esat, Fethi Beyin temel eleştiri konusu olan demiryolu politikası hakkında da şunları söyledi:

Ben C.H.F.denim. Bunun sebeplerinden birisi de şimendifer siyasetidir. Türkler vatanın belli başlı kurtarıcı saiklerinden birini de büyük İsmet Paşanın şimendifer siyasetinde görüyorum. Geçen idare(ler), milleti gırtlığına kadar borca soktukları halde C.H.F. hariçten bir para almaksızın eski idarelerin yedi asırda yaptıkları işin fazlasını Türk parasıyla, Türk işçisiyle yedi senede yaptı. Vatanın yarısından fazlasını yedi sene içerisinde demir çemberle ördü. Şimendiferler lâzım mı değil mi? Rus çarlarının vaktiyle bu memlekette şimendifer yaptırmamak için Osmanlı Hükümetini silâhla tehdit ettiklerini söylersem bunun ne kadar lâzım olduğunu kolaylıkla anlayacağız. Bu memleketin bütün düşmanları Türkiye’de şimendifer istememişlerdir. Çünkü Türk vatanını müdafaasız bir çöl halinde bırakmak istiyorlardı. Şimendifersiz, bir memleket nasıl müdafa olunur? Orada zenginlik nasıl yaratılır. Muhaliflerimiz biraz sükûnetle buraları düşünseler, fırkamızın şimendifer siyasetini candan kabul etmeleri lâzımdır. Fırkamızın muarızları gelecek nesillerin işini bu nesle yükletmeyiniz diyorlar. Cetlerimiz Viyana kapıları önünde kılıçlarını sallarken, kan dökerken yalnız kendilerini değil bugünü de düşünüyorlardı. Dünyada vatanperver, milliyetperver geçinen bir nesil yalnız kendisini düşünemez. Gelecek nesilleri de düşünmek mecburiyetindedir. Hürriyet

¹²⁴ Anadolu, 18 Eylül 1930

ve istiklâl yolunda bütün bir neslin hem kendisi, hem ilerideki nesiller için kan döktüklerini az mı görüyoruz.

Bugünkü şimendifer siyaseti yalnız gelecek nesillerin değil, bugünkü nesillerin de yaşaması, istiklâl ve hürriyetini müdafaa etmesi için lâzımdır. Avrupa'dan para alıp niçin yapmıyorsun diyenlere: İnsaf ediniz; Avrupa verinceye kadar memleketin müdafaasını unutalım mı? deriz. Avrupa Türk milletinin şeref ile, istiklâl ile ikrazatta bulunmak istiyorsa Fethi Bey bu kadar zamandır Paris sefiridir. Bu kadar kolay bulunacak parayı niçin vazifesini yaparak hükûmete bildirmedi? Memleketin şerefini isteyen bir paraya bu memleketin kapıları kapalıdır ve daima kapalı kalmalıdır.¹²⁵

Hükümetin demiryolu politikasını bu sözlerle savunan Mahmut Esat, bakanlığına yönelik eleştirileri ise şöyle yanıtladı:

Muhalefet partisi lideri Fethi Bey şurada burada söylediği lâflar arasında biraz da Türk adliyesine ilişmek lütufkârlığında bulundu. Eğer Fethi Beyin samimiyetine inanmasaydım bunu gülmeğe değer bir lâufe olarak telâkki ederdim. Fethi Bey bazı gazetelere beyanatında; Türk adliyesinin istiklâlinden tereddütle bahseder gibi şeyler söylüyor.

Türk Adliyesinin istiklâli yalnız teşkilâtı esasiye ile, kanunlarla değil, Türk hâkiminin el değmez vicdanı ve yüksek şerefi ile teminat altındadır. Fedakârlık içinde çalışan bütün Türk Hâkimlerini rencide edecek bu sözleri Fethi Beyin ağzından beklemezdim. Fethi Bey emin olsun ki bir selâm ile ve selâm ediyorlarla Hükûm verilecek devirler çoktan geçmiştir....

Mahmut Esat'a göre, bir dönem Türk hâkiminin bağımsızlığına sekte vurmak isteyen de Fethi Beyden başkası değildi. Bozkurt-Lotus davasında Türk Adliyesi Enginde dokuz Türkün ölümüne sebep olan bir Fransız kaptanını tevkif etmişti. Fethi Bey o zaman Paris Sefiri idi. Hükûmete çektiği telgrafta hâkime emir verilerek kaptanın tahliyesini temin ettirmek istemişti. Hükûmet Fransızlarla harbi bile göze alarak Fethi Beyin teklifini reddetti. Ve hâkimi, hertürlü müdahaleden azade bulundurdu. Adalette istiklâl devri kimin kime vermekte haklı olduğunun milletin hâkim efkârına bırakıyorum. Mahmut Esat'ın en duyarlı olduğu konu Fethi Beyin İcra ve İflas Yasası'na yönelttiği eleştiriler oldu. Cumhuriyetin ana kanunlarından biri⁵³ olarak

¹²⁵ Anadolu, 18 Eylül 1930

değerlendirdiği ve çıkarılmasında öncü olduğu İcra ve İflas Yasası'na karşı muhalefet liderinin getirdiği eleştirileri oldukça sert yanıtladı.

Fethi Bey Balıkesirden geçerken yeni icra kanununun memlekette iktisadî buhranın başlıca âmillerinden olduğunu söyledi. Biz memleketin ihtiyacını Paris'ten değil, vatanın dört bucağını karış karış gezerek tetkik ettik. Gördük ki yeni icra kanunu eskiyi arattıracak bir mahiyette değildir. İstatistiklerle sabittir ki bu günkü tahsilat dünkü tahsilattan hatta biraz da fazladır. İcra kanunu şunun bunun şahsî menfaatine dokunmuş olabilir. Fakat bütün Türk milletinin umumî menfaatine uygundur. Dünyanın hiçbir medenî memleketinde şahsî borç için hapis yoktur. Fransa bundan 63 sene evel bu usulü kaldırmıştır. Dünyanın en geri memleketi, dünyanın en geri milleti Türk milleti midir ki borç için hapis vatanımızda yer bulsun. Borcuna en sadık millet şüphe edilmesin ki Türk milletidir. Muhalefet liderinin beyanatından Türk milletini hapis etmek istediği anlaşılıyor. Milletın Adliye vekâleti emaneti elinde kaldıkça yüzde beşyüz alan faizciler için İstanbul, İzmir sokaklarında dolaşan Tefeciler uğrunda Türk milleti hapis edilmeyecektir. Millet faizcilerin, mütegalibenin Tefecilerin elinde hapis oluncağı değildir. Bir gün Adliye vekili olmazsam bile bu hür vatanda kızgın güneş altında alınteri ile çalışan milleti borç için hapis ettireceklerle uğraşacak kadar zindeliği ve kuvveti kendimde buluyorum. Tire'den geçerken muhalefet ocağı heyeti bana hoş geldine, geldiği zaman kanunlarımızın sertliğinden bahsederek hürriyetin lâzım olduğu gibi tevzi edilmediğinden şikâyet etti. Size şu kanaatimi söylemeliyim ki, hürriyet şuna buna taarruz ve tecavüz ederek gazeteciliğin para kazanmak vasıtası değildir. Hürriyet Türk milletinin Türk vatanının malıdır. Bu mal şunun bunun elinde para kazanmak metayı değildir. Bozdağın hür havasını teneffüs etmekte bulunduğum eteklerinde bir kere daha sesimi yükselterek diyeceğim ki, muarızlarımla tecavüzleri, taarruzları benim neşem ve hazzımdır. Bu taarruz ve tecavüzleri ne kadar artarsa neşem kuvvetinde o kadar artacaktır. Memleketimin ve milletimin uğrunda uğrayacağım taarruz ve tecavüzler benim için bulunmaz bir neşe ve keyif mevzuu olarak kalacaktır. Tecavüzlerinde devam edecek muarızlarıma şimdiden teşekkür ederim. Muhaliflerime müsaade ederlerse şunu hatırlatmak isterim ki, bu memleketin samimî, ciddî bir fikir mücadelesi ihtiyacı çoktur. Fakat muhalefet partisi harekete geçerken onun namı gayri samimî hareketle şahsî endişelerle vaki tecavüzler fırkaları için şeref olmayacaktır. Bundan sakınılırsa hem kendilerine ve hem de memlekete iyilik etmiş olur. Sağ olsun Türk milleti, Yaşasın Gazi reisicümhur Hazretleri.

Bununla birlikte Mahmut Esat'ın, partisinin, Hükümetinin ve bakanlığının benimsediği politikaları savunan bu sözleri milliyetçi söylemi kadar etkili olmadı. Ödemiş söylevinde;

C.H.Fırkası azasındanım. Çünkü bu fırka bu vatanın maddî, manevî varlıklarını yabancıların ellerinden alarak Türk milletine verdi. Ellerinizi vicdanlarınıza koyarak düşünelim, hatta düne, bugüne kadar C.H.Fırkasından olup ta bugün nedense dönmüş olanlara soralım, ilmî mütalea diye C.H. Fırkasına sövdükleri şu anda taşıdıkları saadeti hangi fırkanın siyaseti sayesinde edindiler? Düne kadar vapurlarda, şimendiferlerde, memleketimizin bugün ticarî ve malî müesseselerinde kimler çalışıyordu, ve bunlar kimlerin ellerinde bulunuyordu? Türk olmıyanların değil mi? Bugün kimin elindedir. Türklerin. Bütün bunlar Cumhuriyet Halk Fırkasının mahsulüdür. Bağlar, bahçeler, hatta dağlar, ovalar, mal, mülk memleketin iktisadiyatı baştan başa Türk olmayanların elinde değil mi idi? Bugün bütün bunlar Türk'lerin eline geçti, bu da Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasetinin semeresidir. Düne kadar yabancıların yanında amelelik yapan binlerce Türk'ün bağ, bahçe, mülk sahibi olduğunu az mı görüyoruz. C.H. Fırkasındanım, çünkü bu fırka bugüne kadar yaptıklarıyla esasen efendi olan Türk Milletine mevkini iade etti. Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost ta düşman da bilsin ki bu memleketin efendisi Türk'tür. Öz Türk olmıyanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır. Köle olmaktır. Dünyanın en hür bir memleketindeyiz. Onun adına Türkiye diyorlar. Meb'usunuzun samimi kanaatini söylemesi için bundan daha müsait yer bulunamazdı. Onun için duygularımı saklıyamıyacağım" diyerek tavrını açıkça ortaya koyması, ülkede büyük bir tepki doğurdu.¹²⁶ S.C.F. yanlısı basın Mahmut Esat'ın bu sözlerle Anayasayı baltaladığını ve Türk adliyesini harice karşı fena mevkiie düşürdüğünü¹²⁷ belirterek istifasını istedi. Bunun üzerine Mahmut Esat, ulus-devlet anlayışını ortaya koyarak kendisini savundu ve şöyle dedi:

Ben Ödemiş nutkunda bu memleketin efendisi Türklerdir. Öz Türk olmıyanların hakkı hizmetçiliktir, köleliktir. Demekle misafirlerimiz olan ecnepleri kasetmedim. Esasen bir memleketin dahili, siyasî münakaşalarında yabancıların yeri yoktur ve olamaz. Bu hak vatan evlâtlarına aittir. Benim kastım teşkilâtı esasiye mucibince Türk

¹²⁶ Anadolu, 18 Eylül 1930

¹²⁷ Son Posta, 20 Eylül 1930, No: 56, s. 3. Teşkilâtı Esasiye Kanununun 88. Maddesi; "Türkiye'de din ve ırk ayırd edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir. Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmî olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğü kabul olunan herkes Türktür" diyordu. bkz. Suna Kili, Türk Anayasa Metinleri, Tekin Yayınları, İstanbul 1982, s. 62.

olup hâlâ Türkten başka milliyet iddia edenler varsa onlardır. Türk harsını samimi kabul edipte Türküm diyene sözüm yoktur.¹²⁸

Ancak bu açıklama da Rumca gazetelerin eleştirilerini ve İzmir'deki muhalif basının Mahmut Esat'ın istifasını istemelerini engellemedi. Hatta O'nun ülkeden uzaklaştırılacağı söylentileri de çıkarıldı¹²⁹. Cumhuriyet gazetesi de İsmet Paşanın Halk Fırkası Grubu'nu toplantıya çağırdığına ve kabinede değişiklik yapılacağına dikkati çekti.¹³⁰ Akşam ise Mahmut Esat'ın çekilmesinin pek muhtemel olduğunu belirtti.¹³¹ Bu baskılar karşısında Adalet Bakanı Mahmut Esat, 22 Eylül 1930'da İzmir'den gönderdiği mektupla Başbakan İsmet Paşadan istifasının kabulünü istedi.¹³²

Buna karşın, muhalif basın Mahmut Esat'ın istifaya zorlandığını düşünüyordu. Ancak İsmet Paşa Fırka Gurubu'nda bu iddianın asılsız olduğunu, aksine, Mahmut Esat Beyin çekilme isteğini bir kaç kere reddettiğini, ancak bu kez ısrar ettiğini ve istifasını kabul etmekten müteessif olacağını açıklayarak gazeteleri yalanladı. Ancak, 27 Eylül 1930'da kurulan V. İsmet Paşa Hükûmeti'nde Mahmut Esat yer alamadı. Böylece muhalefet, amacına ulaşmış oldu.¹³³

Mahmut Esat, İsmet Paşaya sunduğu istifa mektubunda S.C.F. ile başlayan çok partili dönemde yaşanan gelişmelerin, acı olayların Türk ulusu ve Türk Devrimi için vahim sonuçlar doğurabileceğini öngörmüştü. Hükûmet sorumluluğunu taşımadan bunlara karşı özgürce mücadele edebilmek için de istifasını istemişti. Nitekim, S.C.F.'nin 17 Kasım 1930'da kendi kendini fesh etmesinin ardından çıkan Menemen kaytıklığı O'nun öngörüsündeki haklılığını ve toplumun henüz çok partili yaşama hazır olmadığını gösterdi.

¹²⁸ Anadolu, 21 Eylül

¹²⁹ Akşam, 25 Eylül 1930

¹³⁰ Cumhuriyet, 17 Eylül 1930

¹³¹ Akşam, 22 Eylül 1930

¹³² Mahmut Esat İstifa mektubunda şöyle diyordu:

“Başvekil İsmet Paşa Hz.

Ankarada mecliste ve fırkada faideli ve serbest çalışabileceğimi düşünerek bir kaç defa istifamın kabulü için vuku bulan ricalarım teveccüh ve iltifatı devletleri eseri olarak kabul buyurulmamıştı.

Yeni firkanın memleketimizde itihaz ettiği ve böyle giderse Türk milleti ve inkılâbı için vahim olabileceği fikrinde bulunduğum son hadiseler ve cereyanlar karşısında bu eski düşüncem daha fazla kuvvetlendi. Bilhassa kanunsuz vaziyet ve hücumlara karşı Vekillik kayıtlarından azade olarak millet ve memleket muvacehesinde mücadeleyi bir mebus vatandaş vazifesi tanımakta bulunduğumdan Adliye Vekâletinden istifamın kabulünü sarsılmaz hürmetlerimle istirham ederim. Gazi inkılâbının hükûmet şefi Büyük İsmet Paşanın yüksek reisliğinde çalıştığım seneler hayatımın en şerefli günleriydi efendim hazretleri”. bkz. Akşam, 23 Eylül 1930, No: 4293, s. 1.

¹³³ Cumhuriyet, 24 Eylül 1930

Yedi yıllık Cumhuriyet yönetiminde devrimin kök salamadığı, ülkenin ekonomik koşulları nedeni ile toplumsal hoşnutsuzluğun arttığı, buna karşın Hükümetin benimsediği politikaların geniş halk kitlelerince benimsenmediği bir ortamda Mustafa Kemal Paşanın girişim ve çabası ile kurulan S.C.F., yalnızca yoksul halk kitlelerinin değil devrime karşı çevrelerin de sığındığı saçak altı oldu. Fethi Beyin ve partinin etkin isimlerinin, S.C.F.’nin bir “muvazaa” partisi olmadığını kanıtlamak istercesine etkin bir muhalefet yapmaları, kısa bir süre önce içinden çıktıkları C.H.F.’nin politikalarına sert eleştiriler getirmeleri ve halktan da kendilerini hızla iktidara taşıyabilecek kadar olumlu yanıt bulmaları karşısında C.H.F. de muhalefete karşı takındığı tavrı giderek sertleştirdi. Bu süreçte muhalefete en keskin yanıtlar Mahmut Esat’tan geldi. Mahmut Esat, yalnızca Hükümetine ve bakanlığına yönelik eleştirileri yanıtlamadı. Türkiye’nin kurtuluş ve kuruluşunda partisinin rolünü ortaya koyarak C.H.F.’nin âdeta sözcülüğünü yaptı. Ödün vermez bir devletçi olarak da Fethi Beyin ısrarla üzerinde durduğu ekonomik liberalizme karşı tüm yönleri ile devletçiliği savundu.

1.3.5 Fethi Bey’e verilen görev

Yalova’daki altıncı gün, Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey’e bir muhalif fırka kurmasını bildirmiş,¹³⁴ İstanbul’da Necmeddin Molla’nın evindeki yemekte de bu fırkanın adını kendisi “Serbest Cumhuriyet Fırkası” olarak açıklamıştır.¹³⁵

Fethi Okyar’ın anılarına göre, kendisinin eleştirilerde bulunduğu bir sırada Gazi Mustafa Kemal, “Ben bunun çaresini buldum. Memlekette muhalif bir fırka kurmak lazımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse mecliste münakaşa daha serbest olur. Mesela siz böyle bir fırkanın başına geçseniz, bildiklerinizi mecliste serbestçe söylersiniz. Bu suretle uygulamada görülen birçok hatanın da önünü almak mümkün olur” diyerek yeni bir fırka kurmasını önermiştir.

1.4 Parti Üyeleri

1.4.1 Lider kadro

Partinin ilk üyeleri ve kurucularının önemli bir bölümü Mustafa Kemal’in ısrarıyla bu siyasal akıma katılmışlardı. Kurucular ve lider kadrosu içerisinde

¹³⁴ Okyar,a.g.e.,s.388

¹³⁵ Okyar a.g.e. s.406

sayılabilecek kişilerin Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları ve güven duyduğu kişiler olması dikkati çekmektedir.¹³⁶

1.4.2 Fırka umumî reisi Ali Fethi Bey

M. Kemal'in Fethi Bey'i S.C.F.'yi kurmakla görevlendirmesi, her şeyden önce aralarındaki dostluğa ve güven duygusuna dayanıyordu. Fethi Bey'in S.C.F. genel başkanı olarak söylemiş olduğu şu sözler ise onun M. Kemal'e olan bağlılığını kanıtlamaktadır: “...*Büyük halâskârın mefkûresine karşı o kadar nihayetsiz bir hürmetim ve merbutiyetim vardır ki, beni iyi bilenler bu mefkûreye en küçük bir hizmeti ifa etmekle nasıl hayatımın sonuna kadar müftechir ve bahtiyar yaşayacağımı pek âlâ takdir ederler.*”

S.C.F.'yi kurma görevinin Fethi Bey'e verilmesinde onun siyasal düşüncelerinin ve eğilimlerinin de etkin olduğu açıkça görülür: Fethi Bey her şeyden önce ılımlı bir kişi ve bir liberaldi. O, siyasal yaşama atıldığı ilk günden başlayarak gerek ekonomide ve gerekse devlet yönetiminde liberal görüşün önemli bir savunucusu olmuştu. Öte yandan, Fethi Bey Yalova'da Gazi Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmelerde, İsmet Paşa hükümetini eleştirmiş, yabancı sermaye için elverişli koşullar yaratılması gerektiğini, vergilerin ağırlığı sebebiyle özel girişimcilerin sermaye birikimi sağlayamadıklarını söylemişti.¹³⁷

1.4.3 Fırka umumî kâtibi Nuri Bey

Mustafa Kemal'le Nuri Conker'in arkadaşlığı Fethi Bey'den de köklüydü. Nuri Bey, M. Kemal'in çocukluk arkadaşıydı. Ona adıyla hitap edebilen tek kişiydi.¹³⁸ Bütün askerî okullarda ve hemen hemen tüm askerî görevlerde birlikte olmuşlardı. M. Kemal'in Salih Bey'e yazdığı mektubundaki şu sözler bu yakınlığı kanıtlamaktadır: “...*Benim için hatırası kalp ve vicdanımdan bir an için çıkmayacak bir öz kardeş varsa Nuri'dir...*”

M. Kemal'in Nuri Bey'i partinin ikinci önemli görevine getirmesinin en başta gelen nedeni ise onun kendisine olan yakınlığı ve bağlılığıdır. Ancak bunun yanında Nuri Bey'in, Fethi Bey'in eski arkadaşı olduğu ve o sıralar İsmet Paşa'nın tutumuna karşı çıktığı da bilinmektedir.

¹³⁶ Çavdar, a.g.e., s.2054

¹³⁷ Yetkin, a.g.e., s.62-71

¹³⁸ Çavdar, a.g.e., s.2054

1.4.4 Ağaoğlu Ahmet Bey

Ağaoğlu Ahmet Bey, aynı Fethi Bey gibi tam bir liberaldi. Gerçekten de her ikisi S.C.F.’de bir-iki olay dışında hep aynı görüşte olmuşlar, her sorunu birlikte çözmeye çalışmışlardır.

Ekonomik ve siyasi alanda serbestliği savunan Ağaoğlu, 23 Temmuz 1926’da Mustafa Kemal’e sunduğu bir raporda, rejime ilişkin düşüncelerini yazılı olarak bildirmiş ve tek partili sistemde denetim yokluğunun doğuracağı sakıncalar üzerinde durmuştu. Raporda yer alan görüşler üç noktada toplanmaktaydı: C.H.F.’de özveri yetersizliği vardı, fırka atalet içindeydi ve fırkada denetimsizlik bir sorun olarak ortaya çıkmıştı.

Ayrıca Ağaoğlu Ahmet Bey’in M. Kemal’e olan bağlılığı ve sevgisi ise çok büyüktü. Oğlu Samet Ağaoğlu’nun kendi çocuklarından birinin adını “Mustafa Kemal” koymasısı onun nasıl bir ortamda yetişmiş olduğunun göstergesidir.¹³⁹

1.4.5 Diğer mebuslar ve ortak özellikleri

Ağaoğlu Ahmet ve Nuri Beylerden sonra C.H.F. mebusu iken S.C.F.’ye katılan mebuslar şunlardır:

- Talat (Sönmez) – Ankara
- Dr. Reşit Galip – Aydın
- Rasim (Öztekin) – Bilecik
- Senih (Hızıroğlu) – Bursa
- Nakiyeddin (Yücekök) – Elazığ
- Tahsin (Uzer) – Erzurum
- Ali Haydar (Yuluğ) – İstanbul
- Süreyya Paşa (İlmen) – İstanbul
- İbrahim Süreyya (Tolon) – Kocaeli
- Ali Galip (Yenen) – Niğde

¹³⁹ Yetkin, a.g.e., s.65-70

- Refik İsmail (Kakmacı) – Sinop
- Mehmet Emin (Yurdakul) – Şebinkarahisar¹⁴⁰

S.C.F.’nin kuruluşunda görev alan ya da C.H.F.’den ayrılarak bu fırkaya katılan mebusların ilk bakışta göze çarpan iki özellikleri bulunuyor.¹⁴¹ Öncelikle M. Kemal’in S.C.F.’ye katılmalarını istediği mebuslar onun ya yakın dostu, silah arkadaşı ya da güvenini kazanmış kişilerdi. İkinci olarak ise S.C.F.’ye katılan tüm mebuslar İsmet Paşa yönetimine karşıydılar.

M. Kemal’in muhalefet partisinin “güvenilir” kişilerle oluşmasını sağlamış olması cumhuriyet rejiminin zedelenmesi kaygısından ileri geliyordu. Her şeyden önce, yaşanan olaylar, bir muhalefet partisi kurulurken rejim için böyle bir güvence aranmasını gerektiriyordu.

1.5 Parti Üyelerinin Genel Yapısı

Ali Fethi Bey S.C.F.’nin Aydın teşkilatı ile beraber (Soldan üçüncü Aydın Teşkilat Başkanı Adnan Menderes)

Gazi Mustafa Kemal’in en yakın ve güvendiği arkadaşlarından kurulan, ortak yapıları itibarıyla iktidardaki İsmet Paşa hükümetine karşı, muhalefeti temsil eden bu parti, örgütünü genişlettikçe, daha başka muhalif unsurları da kapsamaya başlamıştır. Serbest Fırka’nın çatısı altındaki (yığınsal hareketin ögeleri bir yana) grupların şöyle sıralaması mümkündür:

- Temelde C.H.F.’li; fakat İsmet Paşa’ya karşı olanlar

¹⁴⁰ Yetkin, a.g.e., s.62-71

¹⁴¹ Yetkin, a.g.e., s.71-72

- Burjuvazi ve yerel eşraf içerisinde C.H.F.’nin kararlarına karşı olan, bu kararlardan çıkarları zedelenenler
- Cumhuriyete karşı olan kişiler (bunlar ilke düzeyindeki bu düşüncelerini açıkça ortaya koymamaktaydılar)
- Laik uygulamalara karşı olanlar
- Demokratik özelemlerle daha sivil bir toplumun oluşumunu özleyen aydınlar

Tüm çabalara karşın kısa süre içerisinde denetimi yitirilen Serbest Fırka, yığınların özelemlerini gidermeye çalıştığı, iktidarı ve hatta rejimi açıkça tehdit eden bir akım halini almıştır. Toplumun demokratikleşme özelemleri ve yoksulluktan kurtulma arzusu, bu partiye karşı duyulan yığınsal eğilimin en önemli açıklayıcı nedenidir.

Serbest Fırka örgütü gelecekteki demokratikleşme çabalarında önemli görevler alacak kişiler için bir nevi okul görevi de görmüştür. Örneğin, Adnan Menderes, Ekrem Hayri Üstündağ gibi Demokrat Parti’nin ileri gelenlerinin önemli bir kısmı Serbest Fırka’da bulunmuş kişilerdi.¹⁴²

1.6 Halkın partiye yönelik tutumu ve parti tabanı

Kurulduğu ilk andan itibaren, Serbest Cumhuriyet Fırkası halktan yoğun bir ilgi gördü. Yüzlerce mektup partinin kurucusu ve lideri olan Fethi Bey ile muhalefetin sesi olan gazetelere gönderildi. Bazıları yeni partiye iyi niyet dileklerini iletirken, bazı mektup sahipleri henüz yerel teşkilatların kurulmasını beklemeden üyelik başvurusu yapıyorlardı. S.C.F.’nin üye sayısı ilk haftada 10.000’e, ikinci haftanın sonunda 13.000’e ulaşmıştı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın toplumsal tabanına ilişkin açıklamalar partinin kuruluşuna ilişkin yapısal yaklaşımlarla uyum içindeydi. Siyasi açıklama tek parti yönetiminden hoşnut olmayan grupları öne çıkarırken; sosyal perspektif, Kemalist reformların kitleler üzerinde yarattığı yabancılaşmayı vurguladı. Özellikle ikinci açıklamaya göre, cumhuriyet ve modernleşme karşıtları partinin tabanını oluşturmaktaydı. Son olarak S.C.F.’nin bulunduğu yoğun destek ekonomi merkezli bir yorumla değerlendirildi. Buna göre muhalefet partisi, Büyük Buhran’dan bunalan kitleler ve hükümetin mali ve ekonomik politikalarından rahatsız olan toplumsal gruplar tarafından desteklenmişti.

¹⁴² Çavdar, a.g.e., s.2055

Siyasi açıklamayı savunanlar, tek parti rejiminin otoriter niteliğine vurgu yapıyorlardı. Bu yoruma göre ülkede siyasi özgürlük olmadığından, işçiler örgütlenemiyor, İslamcı entelektüeller, komünistler ve Halk Fırkası çizgisinde olmayan cumhuriyetçiler siyasi temsil şansı bulamıyorlardı. Aynı zamanda, Ankara'daki C.H.F. merkezi, parti mutemetleri vasıtasıyla hem yerel teşkilatlar üzerindeki kontrolünü koruyor hem de toplum içinde ayrıcalıklı bir konum elde ediyordu. Kamu kurumlarında ve adliyelerde çürümüşlük ve adam kayırma yaygındı. Bu duruma uygun olarak söz konusu siyasi yapı içinde taleplerinin karşılık bulmadığını ayırtına varan kitleler Serbest Cumhuriyet Fırkası etrafında toplanarak yeni partinin kitle tabanını oluşturdular.

İkinci açıklama biçimi olan sosyal perspektifin temelinde cumhuriyete ve devrimlere karşı olan kitleler yer aldı. Bu kurguya göre S.C.F. kadroları reformlara karşı çıkan; medrese, tekke ve zâviyeleri kapanan “gericiler” tarafından doldurulmuştu.¹⁴³ Hatta bazılarına göre yeni parti serseriler, işsizler, çulsuzlar tarafından destekleniyordu.¹⁴⁴ Örneğin Ağaoğlu Ahmet, *Son Posta*'da yazdığı bir yazıda bunu şöyle dile getirmektedir: “... ikinci fırka teşekkül eder etmez meydana bir nazariye çıktı. Bu nazariyeye göre, Serbest Fırka teşekkül eder etmez Türk halkı derhal ikiye ayrılmış bulunuyordu. Halk fırkası tarafına gidenlerin kâffesi yüksek terbiyeli, kanunperver, devlet ve hükümetin ne olduğunu anlayan, sokak gürültülerinden hoşlanmayan, devlet kuvvetlerine itaati benimseyen, rabitalı, cumhuriyete, cumhuriyetin bütün şartlarına riayet eden, efendi ve centilmen Türklerdir. Serbest Fırka tarafına geçenler ise hep baldırı çıplaklardan, ipsiz sapsız sokak süprüntülerinden, yan kesicilerden veyahut saltanat ve hilâfet arkasında koşan, fesin ve Arap hurufatının avdetini arzu eden, devlet ve milletle hiçbir alâka ve münasebetleri olmayan, talih ve saadetlerini sokak gürültülerinde, meydan iğtişâşlarında arayan, birtakım yeşil bayraklı ve gök sarıklı sergüzeştçi halitadan ibarettir...”¹⁴⁵

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyenlerin sosyal kimliğini gün ışığına çıkarmaya çalışan son açıklama biçimi ise ekonomi merkezliydi. Bu görüşe göre Fethi Bey partiyi destekleyenlerin mürteciler olmadığını Büyük Buhran ve ekonomik krizden olumsuz etkilenen kitleler olduğunu biliyordu.^[11] Bu yüzden parti, tüccar sermayesi ve dış ticaret merkezli burjuvazinin taleplerine yanıt veren liberal programına rağmen fakir halk yığınlarının ve işçilerin büyük desteğini aldı. Aynı zamanda ticari tekellerden

¹⁴³ Emrence, a.g.e., s.80

¹⁴⁴ Çavdar, a.g.e., s.2056

¹⁴⁵ Çavdar, a.g.e., s.2056-2057

bıkmış olan tüccar sınıfının büyük bir kısmı da S.C.F. saflarına katıldı. Bu noktada birçok araştırmacının ulaştığı sonuç partinin çıkarları çelişen sosyal sınıflar tarafından desteklendiği yönünde oldu. Türkiye’deki ekonomik yoklukları, yoksullukla birlikte gelen baskıyı üzerlerinde hisseden yığınlar demokratikleşmeyi kurtuluşlarının ilk koşulu olarak görmüşlerdi.¹⁴⁶

1.7 Parti Programının hazırlanışı

Serbest Fırka’nın programı iki aşamada tamamlanmıştı: Birinci aşamada on bir maddelik program bizzat Fethi Bey tarafından hazırlandı. Sonra Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Nuri ve Tahsin Beyler tarafından gözden geçirilerek M. Kemal’e sunuldu. M. Kemal ise bu programın özüne dokunmayıp, yalnızca birkaç küçük düzeltme yaptı.

Program, çok sınırlı bir süre içinde kaleme alınmış bulunuyordu. Bu nedenle de, programa bu açıdan yöneltilebilecek eleştirileri önlemek için, S.C.F. yetkililerince, bunun yalnızca bir çerçeve olduğunun asıl programın daha sonra hazırlanıp yayınlanacağını açıklanması yoluna gidildi. “Asıl program”ı ise Ağaoğlu Ahmet Bey hazırladı. İlk maddelerinde program ilkelerine de yer veren ve *Fırka Yasası* denen bu metin 27 Ağustos 1930’da yayımlandı.

Programda Anayasa’ya dayanan temel ilkelerin dışında özellikle ekonomik yaklaşımlarda önemli farklılıklar görülmekteydi.¹⁴⁷ Bunların başında özel girişimciliğe verilen ağırlık gelmekteydi. Buna göre devlet ancak özel girişimin yapamadığı işler açısından ekonomiye müdahale edebilecekti. Diğer bir önemli ilke ise yabancı sermayenin teşvik edilmesi idi.

Vergilerin ağırlığı, toplanmasındaki sert yöntemler ve bunların kamuoyunda bıraktığı olumsuz etkiler parti programının halk tarafından en fazla benimsenen yanını meydana getirmiştir. Vergilerin ağırlığına ve tahsil yöntemine yöneltilen bu sert eleştirilere karşılık, parti programında, en azından müterakki bir vergilemeye yönelik tek bir öneriye rastlanmamaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Emrence, a.g.e., s.80

¹⁴⁷ Çavdar, a.g.e., s.2055

¹⁴⁸ Çavdar, a.g.e., s.2056

1.8 Fethi Bey'in İzmir Gezisi

Ali Fethi Bey'i karşılamak için toplananlardan bir görünüm

Kuruluşun hemen ardından S.C.F. önderleri Batı Anadolu turuna çıktılar. Gezi İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve o çevrede bulunan birçok gelişmiş kasabayı kapsıyordu.¹⁴⁹

Halkın Serbest Fırka'ya yönelik coşkusu tüm açıklığı ile Fethi Bey'in İzmir gezisinde ortaya çıktı. Fethi Bey ve arkadaşları 4 Eylül 1930 günü İzmir'e vardıklarında büyük bir coşkuyla karşılandılar.¹⁵⁰ Cumhuriyet gazetesi karşılamayı şu şekilde anlatmaktadır: “*Sandalla gelip vapura atlayanlar Fethi Bey'e sarılıyorlardı. Birçokları ağlıyor... Rıhtımda, üzerine vuku bulan ilk tehacümle Fethi Bey'in ceketi yırtıldı. Bu esnada denize düşenler, ezilenler ve çiğnenenler oldu. Davullar, zurnalar çalıyordu...*”

O gün büyük bir kalabalık Fethi Bey'in kaldığı otelin önünde bekledi. Onun ısrarla yarın, söyleyeceği nutku dinlemek üzere gelmelerini, şimdi ise sükûnetle dağılmalarını söylemesi üzerine kalabalık ağır ağır dağıldı.¹⁵¹ Ne var ki, İzmir Valisi Kâzım Bey, Fethi Bey'e bir yazı göndererek, güvenliği sağlamakta güçlük çektiğini, bu nedenle de ertesi gün vereceği söylevden vazgeçmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek durumu bildirdi.¹⁵² Gazi Mustafa Kemal, bu telgrafı hemen yanıtladı ve yine telgraf ile şunları söyledi:

¹⁴⁹ Çavdar, a.g.e., s.2056-2057

¹⁵⁰ Emrence, a.g.e., s.93

¹⁵¹ Çavdar, a.g.e., s.2055

¹⁵² Yetkin, a.g.e., s.175-176

“İzmir’de Serbest Fırka Reisi Fethi Bey Hazretlerine (Sureti Başvekil, Dahiliye Vekiline, İzmir Valisine)

Anlıyorum ki, sana nutkunu söyletmek istemiyorlar. Fakat sen mutlaka nutkunu söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir engeli bana bildireceksin. Asayişin temini için Başvekil, Dahiliye Vekili ve İzmir Valisi lâzım olan tedbirleri almakla mükelleftirler. GAZİ”¹⁵³

Bu telgraf üzerine artık Fethi Bey’in önündeki tüm engeller aşılmıştı.

Ertesi günü olaylar daha sabahın erken saatlerinde başladı. Fethi Bey’in kalmakta olduğu İzmir Palas Oteli’nin önü onu görmeye gelenlerle doluydu. Bu sırada, İzmir’de yayımlanan, C.H.F. yanlısı Anadolu gazetesinde Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey’in Serbest Fırka aleyhine çok ağır suçlamalarla dolu bir yazısı çıktı. Bu yazı yüzünden C.H.F. il idare binasının ve Anadolu matbaasının önünde yapılan gösteriler karşısında polisler silahla önlem almaya çalıştılar.¹⁵⁴ Halka ateş açılması sonucu on iki yaşındaki bir çocuk vurularak öldü.¹⁵⁵

Fethi Bey, İzmir konuşmasını ise 7 Eylül’de elli bin kişiyi aşan bir kalabalık önünde yaptı ve bu olayları izleyen günlerde İzmir ve yöresinde işçilerin çeşitli yasaklamaların var olmasına karşın grevlere gittiği görüldü.¹⁵⁶

Gezinin diğer duraklarında da S.C.F. heyeti coşkuyla karşılandı. Gezinin ve İzmir olaylarının yurt genelindeki yankısı büyük olmuş ve C.H.F. çok zor duruma düşmüştü.¹⁵⁷

1.8.1 Belediye seçimleri

Fethi Bey’in yurt gezisinden sonra Serbest Fırka, Gazi Mustafa Kemal’in de uygun görmesiyle belediye seçimlerine katıldı. Bu seçim, olaylı bir seçim oldu ve C.H.F. ile S.C.F. arasındaki ilişkileri onarılamayacak biçimde bozdu. Olaylarla ilgili ise taraflı gazeteler farklı şeyler yazıyor; her iki parti de suçu birbirine atıyordu.

¹⁵³ Çavdar, a.g.e., s.2057-2058

¹⁵⁴ Çavdar, a.g.e., s.2058

¹⁵⁵ Yetkin, a.g.e., s.177

¹⁵⁶ Yetkin, a.g.e., s.178

¹⁵⁷ Çavdar, a.g.e., s.2058

Seçim sonuçlarına ilişkin açıklamalara göre, 502 seçim bölgesinden -ikisi kent düzeyinde olmak üzere- 40'ında¹⁵⁸ S.C.F. kazanmıştı.¹⁵⁹ İstanbul'da C.H.F. toplamda 35.942, S.C.F. 12.868; İzmir'de C.H.F. 14.624, S.C.F. 9.950; Bergama'da C.H.F. 250, S.C.F. 1.371; Merzifon'da C.H.F. 496, S.C.F. 557 oy almışlardı. Samsun'da ise C.H.F.'nin 416 oyuna karşılık S.C.F. 3.312 oy kazanmıştı.

S.C.F. yöneticileri bu seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmadığını ileri sürdüler. Onlara göre seçimi S.C.F. kazanmıştı. Sonuçlar baskı ve fesat ile elde edilmişti. Öte yandan Hasan Rıza Soyak'ın hatıratında aktardığına göre M. Kemal'in konuyla ilgili söyledikleri de manidardır:

*"(...) Bana "Hangi fırka kazanıyor?" diye sormuş; "Tabii bizim fırka Paşam" cevabını vermiştim. O gülmüş: "Hayır efendim. Hiç de öyle değil. Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: Kazanan idare fırkasıdır, ocuk! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin." buyurmuştu."*¹⁶⁰

Fethi Bey iddia edilen usulsüzlüklerle ilgili olarak TBMM'nin 6 Kasım 1930 günlü birleşiminde bir önerge de verdi. Ardından 15 Kasım'daki oturumda söz alarak yolsuzluk ve baskı iddialarını sıraladı. Fethi Bey'den sonra söz alan C.H.F.'li vekiller ise Fethi Bey'i ve S.C.F. politikalarını eleştirdikten sonra, asıl S.C.F.'nin seçimlerde yolsuzluk yaptığını iddia ettiler.

Fethi Bey'in çabaları bir sonuç getirmedi; üstelik tartışmalar iki parti arasındaki ilişkilerin iyice gerilmesine neden oldu.

¹⁵⁸ Armutlu, Bademiye (İzmir), Bergama, Buca, Dikili, Kınık, Kuşadası, Menemen, Seferihisar, şirince, Urla, Ata, şerefhisar (İzmir), Karantina (İzmir), Biga, Bozdoğan, Çine, Germencik, Karapınar, Söke, Umurlu, Yenipazar, Nazilli, Sultanhisar, Gördes, Bandırma, Susurluk, Burgaz (İstanbul), Maltepe, Çatalca, Ladik, Samsun, Merzifon, Keşan, Pınarhisar, Vize, şkp, Malkara, Silifke, Boğaç (Osmaniye)

¹⁵⁹ Emrence, a.g.e., s.183

¹⁶⁰ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar Cilt II*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s. 436

2 BÖLÜM:

S.C.F. NİN PROGRAMI, SORUNLARI VE HALKIN TEPKİSİ

1.9 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yayınladığı programın niteliği, dönemi irdeleyen pek çok yapıtta ele alınmış ve irdelenmiştir. Temel hareket noktası, bu programa göre bu yeni siyasal partinin, Türk siyaset tarihinde yer alan partiler arasındaki siyasal yelpazedeki konumudur. Ekonomik, siyasal ve toplumsal politikalarına göre, partinin siyasal işlevi algılanmaya çalışılmıştır. Akşin'e göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası da programında tıpkı Cumhuriyet Halk Fırkası gibi ekonomik alanda özel girişimi esas alan ve ekonomide devlet müdahalelerinin askeride tutulacağı bir yön belirlemişti”¹⁶¹ Fırkanın programına koyduğu maddelerle, adil bir vergi sistemini savunmaktaydı. Ekonomik sıkıntılar altında bunalan köylüye ucuz krediyi, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvikini savunmuş ve tefecilikle savaşaacağını ilan etmişti”¹⁶² Taner Timur'a göre ise S.C.F. nin programı, ticaret burjuvazisi, kapitalizme dönük büyük toprak sahiplerine ve bunların peşlerinden sürüklediği işçilere ve yoksul sınıflar gibi birbirine çelişik sınıflara hitap ediyordu . Sadece bu tablo bile, S.C.F.' nin toplumda her kesimde beliren muhalefetin çözüm noktası olarak S.C.F.'yi görmesine yetmişti. Değinilen bu konular, elbette o günler Türkiye'sinde karşılaşılan genel sorunlara dönük bir irdeleme niteliği taşımaktaydı. Türkiye'de ekonominin ve toplumsal yapının aldığı genel görüntü, parti programına yansımaktaydı. Basında irdelenen genel sorunlara dönük ortaya konulan çözüm projeleri, olabildiği ölçüde parti programına yansıtılmaya çalışılmaktaydı. Parti özünde, liberal prensiplere göre kurulmuş bir siyasal partiydi. Dolayısıyla, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne dönük projeleri, bu çerçevede olmak zorundaydı.

S.C.F.'nin kurulacağının kamuoyuna yansımından hemen sonra parti programına dair basın açıklamaları da yapılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde ilk yer alan habere göre S.C.F.; “Lâik Cumhuriyetçi bir program ile parlamento faaliyetine iştirak

¹⁶¹ Cemil Koçak, Hikmet Özdemir ve Çağdaş Türkiye Tarihi: 1908-1980, Cem yay., İstanbul, 1995, s. 150.,

¹⁶² Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge yay., Ankara, 1997, s.176.

edecektir. Tesbit edilmekte olan programda esas umdeler olarak bir dereceli intihap inhisarların lâğvı ve vergilerin tahtifi, ecnebi sermayesinin gelmesini temin gibi meval vardı” . Fethi Bey de parti programıyla ilgili olarak şunları söylüyordu:

“Neşredeceğim program, şimdiye kadar emsali çok görülen ve fakat temenniyat sahasında kalan ve maalesef tatbikat sahasına girmeyen uzun vaadler ve nazariyelerle dolu değildir” .¹⁶³

Yeni Asır gazetesi, kurulacak fırkanın esaslarını inhisarları kaldırmak, vergileri azaltmak, memlekete yabancı sermayeyi çekmek, mali ve iktisadi islahat yapmak; dış siyasette de balkanlarda sıkı bir dostluk tesisine çalışmak olarak duyurmaktaydı .¹⁶⁴

İsmet Paşa, Fethi Bey’in kuracağı yeni fırka için şöyle bir beyanatta bulunmuştu: “Fethi Beyin müstakıl bir fırka teşkil etmesi, siyasi hayatımızda büyük bir tekamül safhasıdır. İntişar eden mektubuna göre Serbest Cumhuriyet Fırkası, daha ilk anda hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmeyen bir istikamette olduğunu göstermektedir. Anlaşıyor ki, eski arkadaşımın büyük meseleler üzerinde ciddi münakaşalar yapacağız” .¹⁶⁵

Ağustos ayının sonlarına doğru, Yeni Asır gazetesi, yeni fırkaya şu ana kadar 13.000 kişinin girdiğini söylüyor ve “Bu rakam, memleketin ıstırabını ifade eder” diyordu . Bu aşırı üye kaydı, C.H.F. nin de dikkatini çekmiş, yeni partiye uygun olmayan kişilerin kayıt yaptığı propagandası yapılmış; bu durumda S.C.F. kendini savunmak zorunda kalmıştı .¹⁶⁶

Serbest Fırka’nın programı ile ilgili, değişik yorumlar yapılmıştır. Programın uzunluğu ya da kısalığından, içeriğine kadar, değişik konuda görüşler dile getirilmiş; programın yayınlandığı zamanlarda, daha çok politik nitelikli bu yorumlar, zaman içinde, daha bilimsel temele oturtulmuştur. Karpat’a göre bu program, liberalizme kaçan birkaç genel prensipten ibaretti .¹⁶⁷

¹⁶³ Anadolu, 12 Ağustos 1930.

¹⁶⁴ Yeni Asır, 10 Ağustos 1930.

¹⁶⁵ Yeni Asır, 11 Ağustos 1930.

¹⁶⁶ Yeni Asır, 25 Ağustos 1930.

¹⁶⁷ Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi: (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), İstanbul, 1967, s.63.

1.9.1 Kamuoyunda ve basında programın yankıları

Bu siyasal ortamda basın net biçimde ikiye ayrılmıştı. Türkiye'nin her yanında bu ikilemi görmek mümkündü. Bunun en belirgin biçimde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın en önemli kalelerinden biri gibi görünen İzmir'de görülüyordu. Yeni Asır ve Serbest Cumhuriyet gazetesi gibi gazeteler, yeni fırkanın yayın organı niteliğindeydi. Yeni Asır'a göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası ıstırapın ve ihtiyacın doğurduğu bir teşekküldü.¹⁶⁸ Fırka kurulur kurulmaz, her taraftan yoğun müracaatlar yapılıyor ve partiye kayıtlar yapılıyordu .

Yine gazetelere ilk günlerde yansıyan manşetlerde parti programında ilk anda yer alacak konular şöyle ifade ediliyordu: “Yeni fırkanın programında Adliyenin düzeltilmesi, yargıların hafifletilmesi ve şimendifer inşaatı mes’elesi hakkında mühim işler vardır” .¹⁶⁹

Bunların yanısıra “... hariçten para getirilecek, liman inhisarları kalkacak, köylüye para, ihracata ehemmiyet verilecek...” şeklinde maddelerin programda olacağı gazetelerde yer alan başlıklar arasındaydı. Yeni Asır gazetesi şunları yazıyordu: “Yeni bir fırkanının teşekkülü haberi daha ilk adımda müsbet neticeleri ortaya koymaya başladı. Memlekete biraz nefes aldırdı. Ağızlar açıldı, serbest ve açık konuşulmaya girişildi. Bu vaziyet halkın vasi bir hürriyet havasına nasıl bir iştiaqla beklediğini göstermeye kafidir” .¹⁷⁰

11 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan habere S.C.F.'nin parti programında yer alması mümkün konularla ilgili maddeler şöyle sıralanmıştı.

“1- Cumhuriyet Halk Fırkası Lozan sulhundan beri dâhili ve harici işlerde muvaffakiyet gösterememiş ve hoşnutsuzluk uyandırmıştır.

2- Adli işler bozuk ve emniyeti selbedecek bir hal almıştır. Adliyede ıslahat lazımdır.

3- Mali işler bozuk, suistimaller fazladır. Vaziyeti maliyenin ıslahı en başlıca iştir.

4- Vergiler halkı eziyor. Tahrir edilmelidir.

¹⁶⁸ Yeni Asır, 13 Ağustos 1930.

¹⁶⁹ Anadolu, 11 Ağustos 1930.

¹⁷⁰ Yeni Asır, 14 Ağustos 1930.

- 5- Vesaiti nakliye fiyatlarının tenzili suretile bilhassa pahalılığa çare bulunmalıdır.
- 6- Ankara için hayati ehemmiyeti olan mekan mes'elesi halledilmelidir.
- 7- Dahili ve harici siyasette mürakabesiz kalan hükümetin mürakabesi lazımdır.
- 8- Kanunun hakimiyeti temin olunmalı, keyfi muamelelerin önüne geçilmelidir.
- 9- İnhisarların tahfiri (lâğvı değil)
- 10- Ticaret işlerinde hükümetçilik değil, halkçılık prensiplerinin tatbiki yeni yapılacak işlerin halk sermayesine terki
- 11- Avrupa sermayesinin celbine ait tedebii ittihazı
- 12- Şimendifer siyasetinin tebdili. Bu işin uzun vade ile tediyesi şartları ile ecnebi sermayesine terki
- 13- Bir dereceli intihap
- 14- İdari işlerde vasi miktarda tevsii mezuniyet usulünün tatbiki".¹⁷¹

Programda yer alması muhtemel konular bu şekilde ortaya konulmuş oluyordu. Ancak S.C.F.'nin asıl programı 13 Ağustos 1930 tarihli gazetelerde tamamı 11 madde olarak yer almıştır. Ancak S.C.F. ve C.H.F. arasındaki gerginliğin tırmanmaya başlamasıyla birlikte S.C.F.'nin programı da en çok eleştiri alan konular arasında yer almaya başlamıştır. Program C.H.F. çevrelerince yetersiz ve net bir şey ortaya koyamamış olmakla suçlanmıştır.

1.9.2 Programın genel ilkeleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programının dayandığı temel ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹⁷¹ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

“1- S.C.F., Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Lâiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayesidir. Teşkilatı esasiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet hakları bilâ istisna herkes için mer’i tutulacak ve hiçbir arızaya uğratmayacaktır.

2- Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın tokatı hududunu aşmayacak derecede tahlif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nezle tahmilinden içtihip eder.

4- Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tesbit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyen harici sermayeye bu surette yol açmak azmindedir.

5- Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyet menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayrikâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarından. Çiftçiliğin fedakarlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

7- Dahili şartların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedeftir. Teşviki Sanayi kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında olunacaktır. Sanayi ve Maadin bankasının kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır.

8- Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti’nin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve cemiyeti akvam müessesesiyle daha sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

9- Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir”¹⁷²

Parti programının yayınlanmasından sonraki günlerde Fethi Bey’e parti programına yeni ilavelerin yapılıp yapılmayacağı konusunda sorulan soruya ise şöyle cevap vermiştir:

“Programımız kâfidir. Yeni maddeler ilave edileceği hakkındaki haberler doğru değildir... Şimdilik bu programı tatbik etmek kafidir”¹⁷³

S.C.F.’nin programında özellikle vergilerle ilgili olan bölüm esnaf kesimi tarafından olumlu karşılanmıştır. Çünkü esnaf ve tüccarlar alınan vergilerin ağırlığı altında ezilmekteydiler. Bu sebeple vergileri azaltacağını söyleyen yeni fırkaya esnaf ve tüccarlar taraftar görünüyordı.

“... Vergiler ve inhisarlar memleketin vaziyetini hercümerç etmektedir. Teşekkür olunur ki bu vaziyet görülmüş ve yeni fırka teşekkül etmiştir. Bilhassa esnaf, tüccar ve erbabı ziraat bütün mevcudiyetiyle yeni fırkaya müzahirdir”¹⁷⁴

1.9.3 Programa yönelik eleştiriler

Programın açıklanmasından sonra kamuoyunda, programın biçim ve özüne yönelik eleştiriler yapılmaya başladı. Üzerinde özellikle durulan ve şaşkınlık yaratan konu, programın kısalığıydı. Eylül ayının ilk günü Ağaoğlu Ahmet Bey’de yine S.C.F.’nin parti programının kısa olmasını eleştirenlere karşılık şöyle yanıt vermiştir:

¹⁷² Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930.

¹⁷³ Anadolu, 11 Ağustos 1930.

¹⁷⁴ Cumhuriyet, 14 Ağustos 1930.

“... Mes’ele programın kısa veya uzun olmasında değil icraatın iyi ve dürüst olmasındadır... Kısa olan fakat tatbik edilen bir program hiç şüphe yoktur ki icra olunmıyan ve çok uzun olan programa müreccahtır”¹⁷⁵

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu tamamlanmış, ülke genelinde hızla örgütlenmişti. Tam emin olmamakla birlikte, Ağaoğlu, fırkaya adının Gazi tarafından verildiğini belirtir.¹⁷⁶

Hızla örgütlenen parti teşkilatı, partiye üyelik kayıtlarına başladı. Bu yeni siyasi partiye girmek isteyenler, “...Laik bir cumhuriyetçi ve milliyetçi sıfat ve kanaatle Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın programını benimsedim ve bu programın husul bulmasına rey ve fikrimle çalışacağımı taahhüt ettim” yazan bir pusulayı imzalıyordu.¹⁷⁷

Ali Fethi Bey, bir yeni partiye olan ihtiyacın, tartışma özgürlüğünden ve Büyük Mecliste bir karşı fırka tarafından hükümet işlerinin kontrolünün derinden hissedilmesinden doğduğunu söylüyordu.¹⁷⁸ Dönemin pek çok önde gelen yazarlarından, C.H.F.’yi destekleyenlerin yazdıkları köşe yazılarında S.C.F.’nin programının yetersiz olduğunu, beklentileri karşılayacak düzeyde olmadığını vurgulamıştır.

Örneğin Yunus Nadi Bey 17 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle yazmıştır: “... Program diye ileri sürülen maddeler İsmet Paşa hükümetinin umumi icraatından bazılarını tenkit etmek isteyen fikirlerden ibarettir. Maruf tabiri ile tenkit kolaydır, fakat san’at güç...”¹⁷⁹ Yunus Nadi Bey makalesinin devamında ise C.H.F.’sinin istiklal savaşından beri çok faydalı işler yaptığını ancak “siyasi hayat nankördür” diyerek yapılanların unutulduğunu belirtmiştir. Yunus Nadi Bey’in bu savunması S.C.F.’nin siyasi hayatta kaldığı müddetçe C.H.F. mensuplarınca kullanılan bir söylem olmuştur.

1.10 Fethi Bey’e Göre Fırkanın Üstlendiği Misyon

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 1 Eylül 1930.

¹⁷⁶ Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu yay., İstanbul, t.y., s.29. Hatta yazar, bu adın Gazi’ye Receb Bey (Peker) tarafından telkin edildiğini duyduğunu, kendisinin liberal düşüncelerinden dolayı, partiye alınmasının da bu kişi tarafından tavsiye edilmiş olabileceğini belirtir: A.g.e., s.29.

¹⁷⁷ Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930

¹⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, XXI/ 9 (2.10.1930.), s.145

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 17 Ağustos 1930

S.C.F.’nin ortaya çıkışı; Mustafa Kemal Atatürk’ün ülkede gerçek demokrasiyi oluşturmak için yaptığı girişimlerden bir tanesiydi. Ancak bu yeni fırka sadece Gazi’nin kontrol altında tuttuğu bir siyasal parti olarak kalmamış ve çok kısa sayılacak bir zamanda S.C.F. etrafında ciddi bir muhalif grup oluşmuştu: Şüphesiz böyle bir tablonun ortaya çıkmasında özellikle ülkede Terakkiperver Fırkanın kapatılmasından bu yana geçen sürede C.H.F.’nin tek başına siyasal hayatta yer alması da etkili olmuştu. Ancak S.C.F.’nin kısa zamanda bu kadar destek görmesini sadece C.H.F.’nin tek parti oluşuyla açıklamak yeterli olmayacaktır. S.C.F.’nin bu denli kabul görmesinde bir siyasi parti olarak halkın sıkıntı çektiği alanlarla ilgili çözüm önerileri üretmeye çalışmasını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Bu noktada S.C.F.’nin siyasal söylemleri son derece önem kazanmaktadır. Bu söylemler o günün Türkiye’inde yaşananları anlamak bakımından da bir çerçeve oluşturacaktır.

Fethi Bey; yeni fırkanın kuruluş aşamasından itibaren basın aracılığıyla partisinin çizgisini ortaya koyacak pek çok açıklama da yapmıştır. Fethi Bey pek çok yerde yaptığı konuşmada “Karşı karşıya iki fırkanın birbirini kontrol etmesi, Cumhuriyet için en hayırlı yoldur. Biz bunun için çalışıyoruz” diyordu.¹⁸⁰ Bu sözleriyle O, gerçek anlamda Cumhuriyetin ancak çok partili bir siyasal yaşamla gerçekleştirileceğini de ortaya koymuş oluyordu.

Yine Fethi Bey’in bir başka beyanatı şu şekildeydi: “Cumhuriyet devrine yetişen Türkler serbest bir siyasi hayat yaşayacaklardır. Serbest bir siyasi hayatın önüne geçmek için şiddetli mücadele edeceğim. Memlekette iktisadi varlığı ihya etmek, iktisadi teşebbüslere serbest meydan açmak hükümetin bu gibi müdahalelerine nihayet vermek lazımdır...”¹⁸¹

Fethi Bey’in bu söylemi bu yeni fırkanın gündemindeki en önemli konunun ülkenin iktisadi yaşantısında yaşanan sıkıntıyı ortadan kaldırmak olduğunun açık göstergesiydi. Ancak bu noktada C.H.F.’den farklı bir yol izleneceği de ortadadır. Yine bu söylem fırkanın adının neden Serbest Cumhuriyet Fırkası olduğuna da cevap vermekteydi. İktisadi sahada C.H.F.’den farklı olarak daha liberal bir anlayışla iktisadi soruna bakıldığı açıkça ortadaydı.

¹⁸⁰ Cumhuriyet, 4 Eylül 1930

¹⁸¹ Cumhuriyet, 15 Ağustos 1930

Böylece, S.C.F.'nin siyasal söylemlerinin, bütünüyle liberal prensipler ışığında ortaya konulduğu, hareket stratejisini bu genel çerçevenin belirlediği ortadaydı. Çok şey, bu genel çerçevenin etkisinde görülüyor ve değerlendiriliyordu.

Toplumu oluşturan kesimler arasındaki ilişkiler, gelir gider dağılımı, bunların karşı karşıya bulunduğu sorunlar, liberal prensipler ve veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktı. Genel olarak, iktidar partisinin izlediği politikalar, liberal prensipler ışığında değerlendirilecek; bu politikaların sonuçları, bu ilkelere göre yorumlanacaktı.

Kısacası Türkiye, iki partili bir siyasal yapıda, demokrasiye hazırlanmaya çalışıyordu.

1.11 S.C.F.'nin C.H.F.'ye Karşı Kullandığı Sorunlar

O dönemde, iktidar partisinin politikaları, genel kamuoyu tarafından pek memnunlukla karşılanmıyordu. Dünya ekonomik bunalımı, toplumu oluşturan kesimler ve özellikle köylüler ve ücretli kesimler üzerinde ağır tahribatlar yapmıştı.

Ahmad'a göre; ülke 1908 den beri ilk kez siyasal istikrar kazanmış ve ancak bütün bunlar halkın ekonomik durumunda iyileşme sağlamamıştı. Hükümeti 1929'a kadar görece açık bir pazarı sürdürmekle yükümlü kılan Lozan Andlaşması'nın getirdiği kısıtlamalar altında işleyen ekonomide durgunluk devam etmişti. Ticari sınıflar bu dönemi ileride kısıtlanacakları düşüncesiyle ithal ürünleri biriktirmek için kullandılar. Sonuç olarak Türkiye'nin ticaret açıkları, fiyatların yükselmesine ve genel ekonomik hoşnutsuzluğa yol açtı.¹⁸² Örneğin, Osmanlıdan kalan dış borçların ödenmesinde karşılaşılan zorluklar, Fethi Bey'in, dış piyasalarda Türkiye güvenilirliğinin sarsıldığına ilişkin eleştirilerine neden oluyordu. O, basına demeçler vererek, bu borçların ödenmesi gerektiğini söylüyor; Türkiye'nin, dış piyasalardaki itibarının, bu gecikmeler nedeniyle olumsuz bir görüntüye büründüğünü ileri sürüyor; ve bu konuda hükümet ağır eleştirilerde bulunuyordu. Osmanlı borçları ile ilgili anlaşmanın tümüyle İsmet Paşa hükümetinin isteği doğrultusunda imzalandığını, hatta İsmet Paşa'nın maliye vekilinin anlaşma imzalandıktan sonra kendisini kutladıklarını anımsatıyor; ancak, bundan sonra

¹⁸² Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Doruk yay., Ankara, 2002, s.81.

baş gösteren ekonomik bunalım nedeniyle, bu borcun ödenmediğini, bunun da doğal olduğunu; çünkü, bir ülkenin borçlarının, o ülkenin ödeme gücüyle orantılı olarak ele alınması gerektiğini açıklıyordu. İlk başta, sanki ciddi bir siyasal söylemiş gibi ortaya çıkan bu görüş, İsmet Paşa Hükümeti'nin uyguladığı politikalarla örtüşüyor olduğundan, muhalefet partisinin bile, sırf muhalefet olma kaygısıyla, nasıl dayanağı pek de sağlam olmayan argümanlar geliştirdiğini gösteriyordu.¹⁸³

1.11.1 Ekonomik zorluklar

Ürün fiyatları, alabildiğine düşmüş; üzüm, tütün, incir, zeytin, pamuk, buğday, yulaf fiyatları neredeyse üçte bir düzeyine gerilemişti. Zaten geri, ilkel koşullarda yapılan tarım, genel olarak toplumun ağırlıklı kesiminin geçim yoluydu. Devlet bütçesini denk bütçe haline getirmek için, halk kesimlerinin üzerine ağır yükler bindirilmişti. Vergi oranları yüksekti. Yüksek vergi yükü altında ezilen toplum kesimleri, bundan iktidar partisini sorumlu tutuyor ve yeni siyasal oluşuma umutla bakıyordu. Tekeller yerli ve özellikle de devlet sermayesini güvence altına almak için oldukça yoğundu. Üstelik denk bütçe oluşturmada devlet tekeli, önemli bir gelir sağlıyordu. Oysa bu, aynı zamanda kalite ve fiyatlar üzerinde olumsuz etkiler de yapabiliyordu. Rekabetin olmayışı, fiyatlar üzerinde olumsuz etkiler yapıyordu.

Bütün bu olumsuzluklar belki iktidar partisinden kaynaklanmıyordu. Rejimi ayakta tutmanın zorlukları ortadaydı. Rejimi ayakta tutmak için yoğun bir çaba zaten harcanmaktayken, bir de genel dünya konjonktüründen kaynaklanan zorluklar, sıkıntıları katlamıştı. Halkın durumu zordu; iktidar partisinin de sırtında ağır bir yük vardı.

Fethi Bey: S.C.F.'nin kurulduğu dönemde ülkede yaşanan iktisadi sıkıntının nedenini de hükümetin yanlış siyasetine bağlıyordu: "... mevki iktidarda bulunan hükümetin mali ve iktisadi sahada takip ettiği yanlış siyaset, bugünkü sıkıntılı vaziyeti ihdas etmiştir. Yani hükümetin, yedi seneden beri attığı her adım, memleketi merhale,

¹⁸³ Ayrıntı için bkz. Çetin Yetkin, a.g.e., s. 214-215.

merhale iktisadi bir çıkmaza sokmuştur....Bir memleket iktisadi sahada müstekir bir mevcudiyet gösterirse, umumi servetini her an bir parça daha tezyit ederse, camiayı teşkil eden efradın hayat seviyesini yükseltebilirse ve bilhassa vasati hayat seviyesini refaha ne kadar çok yaklaştıracak olursa ancak o zaman istiklal ve hürriyetin nimetlerine layık olur...”¹⁸⁴

Fethi Bey’in ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıyı sadece İsmet Paşa hükümetinin yanlış uygulamalarına bağlaması bu dönemde yaşananları açıklamada tek başına yeterli olmayacaktı. Çünkü bu dönemde tüm dünyada devam eden iktisadi buhran etkilerini doğal olarak Türkiye gibi tüm kurumlarıyla genç ve milli ekonomisini oluşturmaya çalışan bir cumhuriyeti de doğal olarak etkilemişti. Yani İsmet Paşa hükümetinin devletçilik politikasını uygulaması biraz da bundan ileri geliyordu.

Fethi Bey’in hükümete yönelik bir başka eleştirisi ise basında şöyle yer almıştı: “Bugün bütün dünyada teslim edilmiş bir hakikat vardır ki devlet sisteminin iktisadi temellere istinat etmesidir. Yalnız askeri ve siyasi muvaffakiyetler bir milleti yaşatmak için kafi değildir. Bizim bugün içinde bulunduğumuz mali buhranda bunun canlı bir misalidir. Biz artık devlet idaresinde mali işlere azami ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Bunu ihmal ettiğimiz müddetçe kurtulmamıza imkân yoktur.

İsmet Paşa hükümetinin en büyük kusuru bu hakikati kabul etmemiş olması, mali ve iktisadi işlerin devlet idaresinde haiz olduğu ehemmiyeti ihmal etmesidir...”¹⁸⁵

1.11.2 Toplumsal kesimler ve barem kanununa eleştiriler

Yoksul kitlelerin yarattığı içten içe kabilan huzursuzluk, yeni partiye muhalefet oluşturma süreçlerinde önemli kozlar vermekteydi. Yoksulluk, dünya ekonomik bunalımının getirdiği yeni baskılarla daha da derinleşmiş, bu, Tek Parti iktidarına karşı, sessiz bir muhalefet başlatmıştı. Bu durum üzerine oluşturulacak yeni siyasi muhalefet argümanları, yeni parti için çok önemli bir özellik gösteriyordu.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 24 Ağustos 1930.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 3 Eylül 1930.

Serbest Fırka, önce iktidar partisinin yoksul sınıflar sırtından yürüttüğü vergi ve tekeller politikasını eleştirmeye başladı. 1929 Barem Kanunu ile, genel kesimlerden daha fazla ilgi gösterildiği ima edilen memur kesiminin maaşlarının yükseltilmesi de sert eleştirilerin konusu olmuştu.¹⁸⁶ Tek parti iktidarının verdiği güven, C.H.F.’yi daha kolay politika üretmelere yönlendirmekteydi. Rejim, kitlelerden kopuktu. İktidar, halkın hoşnutsuzluğunun pek de farkındaymış gibi görünmüyordu. Oysa, gerçekte halk iktidar partisinden çok uzaklaşmış durumdaydı ve muhalefeti büyük bir coşkuyla karşıladı”.¹⁸⁷

Bu hoşnutsuzluk, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın hızla yaygın bir siyasal örgüt kurmasına zemin hazırladı. Adeta bir patlama biçiminde hızla gelişti ve örgütlenmeye başladı”.¹⁸⁸

Ağaoğlu Ahmet Bey’in ele aldığı konulardan bir tanesi de yeni yapılan bazı kanunlar olmuştur: “Yeni tekaüt kanunu da teşkilatı esasiyeye tearuz etmektedir. Meb’uslukla memurluğun birleşemeyeceği kat’iyetle muserrah iken tekaüt kanununda meb’uslar da memur addedilmişlerdir. Çok yanlış olarak vekillere tekaüdiye hakkı verilmiştir. Meb’uslarla vekillerin tekaüt maaşı almaları dünyanın hiçbir yerinde görülmemiştir”.¹⁸⁹

Yine Ağaoğlu Ahmet Bey; Barem kanunu ile memur maaşlarının arttırılmasını doğru bulmamakta ve bu durumun zaten yoksul olan halkın sırtına yeni yükler yüklediğini ifade etmektedir.¹⁹⁰

Ağaoğlu Ahmet Bey’in memur maaşlarının arttırılmasına gösterdiği tepki C.H.F. mensuplarınca özellikle belediye seçimleri sırasında S.C.F. aleyhinde kullanılmış ve S.C.F.’nin memur maaşlarına göz diktiği şeklinde basına yansımıştır.

1.11.3 Sistem sorunu

¹⁸⁶ Timur, a.g.e., s.176.

¹⁸⁷ Ahmet Feroz, İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları İstanbul, 1996, s.169.

¹⁸⁸ Galip Baysan, Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara, 1997, s.170.

¹⁸⁹ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930.; Anadolu, 22 Ağustos 1930.

İktidar, muhalefet arasındaki sert siyasal çekişmelerde, muhalefetin sözcüsü, sanki Ağaoğlu Ahmet Bey'di. O, siyasal oluşumun ilk kez ortaya çıkmasından sonra, iktidar partisine karşı sert eleştirilere başladı. Örneğın Ağaoğlu Ahmet Bey'in Cumhuriyet gazetesinde yer alan sözleri şu şekildeydi: “Ben öteden beri söylüyorum ki hükümet uzun müddetten beri murakabesiz kalmıştır. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir tarzı idare mevcut değıldir. Fırkasız mürakabe, mürakabesiz Cumhuriyet olamaz”.¹⁹¹

Ağaoğlu Ahmet Bey, Türkiye'deki durumu doğru tesbit etmişti. Cumhuriyetin ilanının üzerinden yaklaşık 7 sene geçmişti ve bu süre zarfında başarısızlıkla sonuçlanan bir muhalefet partisi kurmanın dışında C.H.F. fırkası Cumhuriyetle idare edilen bir ülkede tek parti olmayı sürdürüyordu.

Ağaoğlu Ahmet Bey'in görüşüne benzer bir eleştiri de Aydın Vekili Reşit Galip Bey'den gelmişti. O da şöyle diyordu: “... Bence son üç beş senelik devrenin en bariz kusuru ciddi ve hakiki mürakabe kuvvetinin za'fa uğramış olması idi... Münhasıran iş ve fikir sahasında yürüyeceğiz...”.¹⁹²

Ülkede tek partinin olmasından kaynaklanan hoşnutsuzluk pek çok kesimi etkiliyordu. Bu durumu ifade eden bir görüş İzmir Basınında şu şekilde yer alıyordu:

“Fikir ve kanaat farkları fırkaları doğurursa, her memlekette olduğı gibi bizde de birkaç fırkaya ihtiyaç olduğunu kimse inkâr edemez”.¹⁹³

C.H.F.'nin uzun iktidarı ve bu süre zarfında C.H.F.'yi eleştirecek, kontrol edecek bir muhalefetin olmaması ve yaşanan iktisadi sıkıntı C.H.F.'ye yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştu. S.C.F.'nin kurulduğı sıralarda İsmet Paşa da bu yeni fırkaya karşı kamuoyunda olumlu bir tavır sergilemişti. Ancak bir yandan da kendisini ve hükümetinin yaptığı işleri savunmaktan geri kalmamıştı.

İsmet Paşa'ya göre; C.H.F.'nin asgari daha beş senelik sabit bir siyaseti vardı.¹⁹⁴ Fethi Bey, İsmet Paşa'nın bu sözlerini eleştirerek şöyle demiştir: “Bir hükümet ne kadar müddet mevkii iktidarda kalacağını kendi kendine tayin edemez...Hükümet BMM'ne karşı mes'uldür. Büyük Millet Meclisi de milletin serbestçe intihap eylediğı vekillerden mürekkeptir. İntihabatı umumiye neticesinin bugünkü siyaset lehine tecelli edeceğini

¹⁹¹ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1930.

¹⁹² Cumhuriyet, 14 Ağustos 1930.

¹⁹³ Serbes Cumhuriyet, 9 Kanunievvel 1930.

¹⁹⁴ Anadolu, 18 Ağustos 1930.

muhteşem Başvekil'in nasıl keşfeyletiğini tayinde mütehayyirim. Her halde bu cihet, tenvire muhtaç bir noktadır".¹⁹⁵ Yine Ağaoğlu Ahmet Bey de konuyla ilgili olarak İsmet Paşa'ya şu eleştiriyi getirmiştir:

"... Halka istinat eden ve halkın intihabı üzerine mevkii iktidara gelmesi lazım gelen bir devlet adamı böyle söylemez".¹⁹⁶

Gerçekten de İsmet Paşa'nın hükümetin en az 5 yıl daha iktidarda kalacağını açıklaması dikkat çekici bir noktadır. İsmet Paşa'nın bu derece kendine güvenli bir açıklama yapması S.C.F.'nin muhalefetini bu ilk günlerde çok fazla ciddiye almayacağını göstergesi kabul edilebilir. Aynı şekilde S.C.F.'nin bir anda büyük halk kesimleri tarafından kabul göreceği de herhalde beklenmiyordu. Ancak ilerleyen günler ve özellikle Fethi Bey'in İzmir seyahati S.C.F.'nin pek de öyle küçümsenemeyeceğinin göstergesi olmuştur. Zaten bundan sonra S.C.F.-C.H.F. gerilimi artmaya başlamış ve C.H.F. mensupları, S.C.F.'nin kuruluşu aşamasında gösterdikleri hoşgörüyü kaybederek S.C.F.'ye yönelik sert eleştirilere başlamışlardır.

1.11.4 Basının siyasal duruş üzerindeki etkileri

Yine İzmir Basınında S.C.F.'yi destekleyen gazeteler arasında İsmet Paşa'nın "daima kuvvetliyiz" sözü de eleştiri konusu olmuştur. Serbest Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Faik Muhittin Bey; İsmet Bey'in yukarıdaki sözüne karşılık mecliste büyük çoğunluğun C.H.F.'de olduğunu ancak bu durumun gelecekte de böyle devam etmeyeceğini söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "... milli iradenin hükümran olduğu yerlerde "kuvvetliyim" diyebilmek için reylerin zahiri değil, behemehal hakiki ekseriyetine sahip olmak... Karşımızdakiler, milli iradeye mazhar olduklarını samimi bu suretle iddia edebilirler mi?".¹⁹⁷

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.

¹⁹⁶ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.

¹⁹⁷ Serbes Cumhuriyet, 13 Teşrinisani 1930.

Fethi Bey'in ele aldığı konulardan bir tanesi de fikir hürriyeti olmuştur: “Fikir hürriyeti lâzımdır... Bundan sonra hiç kimse hürriyet efkârdan dolayı muâteb olamaz...”diyerek daha fazla fikir hürriyeti istediklerini vurgulamış oluyordu.¹⁹⁸

Behzat Arif Bey S.C.F.'nin getirdiği yeniliklerden bir tanesinin de “... Efkarı umumiye...” olduğuna vurgu yapıyordu. Ona göre S.C.F.'den önce de efkarı umumiye vardı ancak istenilen ölçüde serbest değildi. O şöyle devam ediyordu: “... Çok zaman tazyik edilmiş olan efkarı umumiyenin nasıl şuurlu bir feveranla bütün hesapları altüst ettiğini bütün telâkkileri değiştirdiğini ve bütün itiyatları bozduğunu biliyoruz”.¹⁹⁹

Yine Behzat Arif Bey fikir hürriyetiyle ilgili olarak bir başka yazısında C.H.F.'yi ve hükümeti eleştiren şu ifadelerle yer veriyor: “Türkiye’de şimdi her zamandan fazla gazete okunuyor. Bundan bir cihetçe memnun olmayanlar var. Zira okunan gazetelerin en çoğu serbest fikirli, serbes kanaatli olanlardır; hakikatleri söylemekten çekinmeyenlerdir. Hükümet mevkiinde olanlar ise, hakikatlerin söylenmesinden, işitilmesinden ve yayılmasından pek o kadar hoşlanmazlar. Onun için serbest münakaşayı boğan, dilleri ve dudakları bağliyan tek fırka istipdadı tam manasıyla hükümetçi bir rejimdi. Susmuş veya susturulmuş olan gazeteleri halk okumağa o kadar heves etmiyor, gizli kapaklı ve imalı olarak geçirilen hakikatler de göze çarpıyordu. Serbesti matbuatın gıdasıdır”.²⁰⁰

Gerçekten de İzmir basınının S.C.F.'yi destekleyen gazetelerinden olduğu anlaşılan Serbest Cumhuriyet gazetesinin yazarları hükümete yönelik eleştirilerini oldukça sertleştirmişlerdi. Ancak eleştirilerini bu derece açık yapabildikleri bir ortamda da basın hürriyetinin nasıl olmadığı ise ayrı bir tartışma konusudur. Yine Serbest Cumhuriyet gazetesinde yazan Faik Muhittin Bey’de şöyle diyordu: “ Bir fikri, lâyıkile neşir ve taammün edebilmek için, elimizde, en başlıca vasıta, kalemdir...Matbuatta, muhalefetin haklı itirazları yükselince, ilk defa mürakabeyi hoş nazarla göreceklerini vadetmiş olanlar, itirazları sükûnetle dinleyip kabul etmek faziletini gösteremediler... Kalem hürriyetinin, icapettirdiği, sırasına göre çok acı tenkitlere tahammül etmek, demokrat bir idarede, bir fazilet değil bir vazife ve mecburiyettir”.²⁰¹

¹⁹⁸ Anadolu, 15 Ağustos 1930.

¹⁹⁹ Serbes Cumhuriyet, 31 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁰ Serbes Cumhuriyet, 2 Teşrinisani 1930

²⁰¹ Serbes Cumhuriyet, 5 Teşrinisani 1930

S.C.F. ile C.H.F. arasındaki çekişme arttıkça bu iki fırkayı destekleyen gazeteler arasında da gerilim artmıştır. C.H.F.'ye yönelik eleştiriler, C.H.F.'yi destekleyen gazetelere de yönelmiştir.

Bu karşılıklı gelişen bir durumdur. Örneğin; Serbes Cumhuriyet gazetesinde yazan Ahmet Necip Bey: “Ne İstiyorlar” isimli yazısında şöyle demiştir: “Hükümet gazetelerini tavsif eden hususiyetlerden biri de düşünüş ve yazış tarzlarında ekseriya istibdat ... bulunmasıdır... Serbes Cumhuriyet fırkası ‘ne idüğü’ belirsiz bir fırka değil vatan sahasında kıymet ve ehemmiyeti her gün biraz daha fazla rağbeti artan hakiki bir vatandaş fırkasıdır”.²⁰² Esas olarak Ahmet Nesip Bey yukardaki yazısının genelinde de daha önce Cumhuriyet gazetesinde S.C.F. ile ilgili yazılan “ne idüğü” belirsiz bir fırka söylemine cevap vermiş oluyordu.

1.11.5 İnhisarlar ve vergiler konusu

S.C.F. mensuplarının C.H.F. hükümetine yönelttiği eleştirilerin bir diğeri ise “inhisarlar”(tekellük) ve vergiler konusu olmuştur. Vergi konusu, Aşar'ın kaldırılmasından sonra, cumhuriyet hükümetlerinin bir övünce haline gelmişti.²⁰³

Denk bütçe politikası, cumhuriyet hükümetlerinin en önemli ekonomik hareket biçimiydi. 1925 lerdeki bu uygulama, tarım kesimine önemli bir kolaylık sağlamış, üzerindeki ekonomik yükü ortadan kaldırmıştı. Ama, yeni yaşanan büyük ekonomik bunalımlar, vergileri yeniden ağırlaştıran süreç başlattı. Tarım kesimi, zaten düşük olan tarımsal gelirinin karşılığında rahat bir yaşam süremiyor, ekonomik zorluklar altında eziliyordu. Artırılan vergiler, köylünün yükünü ağırlaştırmış; bu da büyük bir huzursuzluk yaratmıştı. Şöyle diyordu Fethi Bey: “İnhisarlar bence bu milletin üstüne yüklenmiş ağır birer vergiden başka bir şey değildir”.²⁰⁴ Yine Ağaoğlu Ahmet Bey’de inhisarlarla ilgili olarak eleştiride bulunmuş ve özellikle şeker inhisarı konusuna değinmişti. “...Şeker inhisarı bir facia ve bir cürümdür. Dünyanın hiçbir tarafında gıda

²⁰² Serbes Cumhuriyet, 10 Teşrinisani 1930

²⁰³ Kenan Kırkpınar, “Aşar Vergisinin Kaldırılması”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/ 2 (1992), s.105-127

²⁰⁴ Cumhuriyet, 16 Ağustos 1930

madde ve ihtiyaçları inhisar altına alınmamıştı. Şekerin okkası hariçten buraya on sekiz kuruş mal oluyor. Hâlbuki biz şekerı altmış kûsur kuruş a yiyoruz.

Hariçten getirilen şeker buraya beş altı komisyoncu vasıtasile geliyor. Bu beş altı kişinin getirdiğı şekerden okka başına sekiz kuruş resim almak için koca bir daire ihdas edildi. Burada seksen kişi çalıştı ve bu iş için senede bir milyon lira sarf edildi”.²⁰⁵

Ağaoğlu Ahmet Bey’in şeker inhisarıyla ilgili söylediğı sözlere ise Cumhuriyet gazetesi cevap vermiştir. S.C.F.’nin kapanmasından sonra bile özellikle İzmir basınında S.C.F.’ye destek veren gazeteler hükümetin uygulamalarını eleştirmeye devam etmişlerdir. Örneğın bunlardan bir tanesinde şöyle denilmektedir: “İktisadi Devlet, iktisadi serbestinin tehdidi demek olmamalıdır!... Devlet ticaret yapmaktadır, devlet sanayi yapmaktadır. Devlet vatandaşlarla rekabet etmektedir ve tabii devlet olduğı için vatandaşların serbestisini izole ederek yani kendi menfaatine inhisarlar kurarak bu rekabeti idame ettirmektedir. Bu sistemin halkı memnun etmiş bir sistem olduğunu kim ıkıpta iddia edebilir?”.

Yine inhisarlarla ilgili bir başka yorum şöyle geliyordu: “... Halk fırkası inhisarların müfrit taraftarıdır. Olmıyacak memleketin iktisadiyatına uymıyacak sahalarda bile inhisarlar tesis etmiştir. Liman işleri inhisarları dünyanın hangi tarafında vardır? Şeker inhisarları görülmüş ve işitilmiş şey midir?. Petrol inhisarlarına ne dersiniz? Rusya ile ticari münasebatımıza bile inhisar şekli verilmedi mi? İspirto ve müskirat inhisarından zerre kadar zaruret var mıdır? Bütün bu inhisarlardan memleket on para istifade etmiş midir?”. Fethi Bey’in yine önemle üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de vergiler ve uygulanan vergi sistemi olmuştu. Fethi Bey’e göre halktan verebileceğın üzerinde vergi alınıyordu

. “... Vergi sistemi berbattır. Hükümet halkı hiç düşünmüyor. Köylüyü atıl bir hale getiren yüksek vergiler, şehirlerde daha garip tezahürler gösteriyor. Boş arsalardan, kiraya verilmeyen evlerden bile vergi alınıyor... Arsa sahipleri, yok yere vergi vermek için mülkiyet haklarından feragat ediyorlar ve boş kalan evler, birer birer yıkılıyor. Halkı hapsederek vergi toplamak bir marifet midir?”.

Fethi Bey’in vergiler ve inhisarlarla ilgili açıklamaları kamuoyunda Fethi Bey’in tamamen vergileri ve inhisarları kaldıracacağı şeklinde algılanmıştı. Bu yanlış

²⁰⁵ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930

anlaşılmalarnn ortadan kalkması için Fethi Bey şöyle diyordu: “... İsmet Paşa inhisarları kaldırmak istediğimi, halbuki bazı inhisarları benim kurduğumu söylüyormuş. Ben inhisarları alelihak kaldıracağım demedim. Vergi mahiyetini haiz inhisarları kaldıracağım dedim. Tütün inhisarını ben tesis ettim; idamesine taraftarım, fakat halkı ezmeksizin... Ben daha ziyade şeker, petrol, liman inhisarlarının aleyhindeyim. Kibrit inhisarının son şekli bir faciadır ki bunu mecliste anlatacağım”.

Yine Fethi Bey’e göre; müsakkafat ve muamele vergileri ağırdır. Ancak yine de bütün vergilerin kaldırılacağı fikri doğru değildir. “... Esas olan mevcut olan masrafları azami haddine tenzil suretile halkın vergi yükünü hafifletmektir”.²⁰⁶ Vergilerin ağırlığı, toplumda büyük bunalımlara neden olabiliyordu. İntihak olayları artmıştı. Bir gazetenin verdiği bilgiye göre, 20.000 lira alacağı olan ama on paralık tahsilat yapamayan Alaaddin isimli bir yurttaşın, 700 lira borcu vardı. Bunun 450 lirası kazanç, diğer kısmı ev, yol vergileri borcuydu. Tahsildarların baskısına dayanamayan yurttaş, intihar etmişti.

1.11.6 Şimendifer siyaseti

S.C.F. ile C.H.F. arasında önemli polemik konularından bir tanesi de C.H.F.’nin Şimendifer siyaseti olmuştur. Gerçekten de Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuya oldukça önem verilmişti. İsmet Paşa hükümeti de ülkede şimendifer yapımı konusunu öncelikli politikası haline getirmiştir. Basında yer alan karikatürlere baktığımızda İsmet Paşa’nın şimendifer siyaseti ve özellikle Sivas demiryolunun açılması Yunanlılara karşı kazanılan askeri zaferle eş tutulmuştur. Dolayısıyla hükümetin Şimendifer siyasetiyle ilgili en ufak bir eleştiriye bile tahammül edecek bir yapısının olmadığını kolaylıkla söyleyebiliriz. Sivas demiryolu, o dönem için önemli bir prestij konusu olmuştur. Başvekil İsmet Paşa’nın da söylediği gibi, bu demiryolu hattının açılışı, Cumhuriyet’in bir nimeti olarak yorumlanıyordu.²⁰⁷

²⁰⁶ Cumhuriyet, 16 Ağustos 1930

²⁰⁷ Yeni Asır, 1 Eylül 1930

Ancak Fethi Bey'in şimendifer siyasetiyle ilgili görüşlerine de aşırı tepki verilmiş olması gözden kaçmamaktadır. Fethi Bey; İsmet Paşa'nın şimendifer siyasetine yönelik şu yorumları yapmıştır: “Şimendifer yapılmasın diyen yoktur. Şimendifer yapmalı. Fakat masraf iptidai malzeme kıymetini geçmemelidir. Bu masraflar gelecek nesillere tahmil edilmemelidir.

Fethi Bey'in bu sözlerine cevap İsmet Paşa'nın Sivas Nutku esnasında gelmişti.²⁰⁸ İsmet Paşa'nın Sivas Nutkunun ardından Fethi Bey konuyla ilgili yeni bir beyanatta bulunmuştur: “Ben şimendifer fena şeydir, yapılmamalıdır demedim; Fakat şimendifer yaparken mali kudretimizin düşünülmediği, bu yüzden feci bir buhrana düştüğümüzü iddia ettim. Bir adam farzediniz ki parasızdır, fakat borç ederek otomobil alır. Ne bu otomobili işletecek, ne de borcunu ödeyecektir. Parası olmadığı için iflasa mahkum olmuştur... İsmet Paşa'nın şimendifer siyaseti bizi bu adamın vaziyetine düşürmüştür. Hariçte itibarımız kalmamıştır. Dahilde... mali siyasette mağlup vaziyetteyiz”. Bütün bunlar, C.H.F.'ye karşı, mali yönden oluşturulan muhalefet argümanlarıydı.

1.11.7 Bütçe konusundaki eleştiriler

İsmet Paşa hükümetinin oluşturduğu bütçe de Fethi Bey tarafından başarılı bulunmamaktadır.

Fethi Bey'e göre bütçenin düzeltilmesi gerekmektedir: “... bugünkü bütçe mütevazın değildir. Masraf varidata göre değil varidat masrafa göre ayar edilmiştir. Böyle olduğu için bütçemizde her sene açık görülür. Bütçeyi mütevazın bir hale getirmek için masrafları asgari haddine indirmek lazımdır. Hatta bu mütevazın bütçede her sene bir miktar varidat fazlası bulunmasını temine çalışırım. Asri bir devlet kurmanın bu birinci şartıdır. Mütevazın bütçe hariçte sarsılan itibarımızı düzeltir. Bu birinci şartı yaparken bir taraftan da kuvvetli bir Devlet Bankası tesis ederim...”.

Fethi Bey kuvvetli bir Devlet Bankası olursa yabancı sermayenin bu bankaya kredi vereceğinden ve piyasada para bolluğu olacağından söz etmekte ve Avrupa'dan

²⁰⁸ bkz. Sivas İstasyonunun Açılması Münasebetiyle Başvekil İsmet Pş. Hazretleri Tarafından İrat Buyurulan Nutuk, Devlet Matbaası, ş.y, 1930

Sermaye akışının gerçekleşmesi için paramızın istikrarının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁹

Fethi Bey'in bütçeye getirdiği eleştirileri İzmirli yazarlardan Ahmet Nesip'de "Bütçe ve Millet" isimli yazısında ele almış ve o da İsmet paşa hükümetinin yarattığı hoşnutsuzluğu dile getirmişti: "... Bize lazım olan bütçe, milletin eda kabiliyetini tecavüz etmeyen bütçedir, masarifi müsmir sahaya naklederek ticari ve sınai inkışafata yardım edecek olan bütçedir. Şimdiye kadar hiçbir mukavemete maruz kalmayan bütçe müzakerelerinin bu seneden itibaren Serbest Cumhuriyet fırkasının esaslı müdahale ve mukavemeti yüzünden ciddi bir tetkika tabi olacağını ve müsmir olmıyan masarifin tay edileceğini ve binnetice bütçe yekününun makul bir hadde tenzil edileceğini ümit ederiz..."

Görüldüğü gibi S.C.F. mensuplarınca ya da S.C.F.'ye destek veren kesimlerce İsmet Paşa hükümetinin pek çok uygulaması beğenilmemektedir. Bu durum ise günler geçtikçe S.C.F. ve C.H.F. arasındaki gerilimin artmasına neden olmuştur.

1.11.8 Adliye sorunu

S.C.F.'nin kurulduğu günlerden itibaren değindiği bir başka konu adliye işleri olmuştur. Cumhuriyet hükümetleri, adli reformun önemini savunuyorlardı. Bunun için önemli adımlar atılmış, yasalar değiştirilmiş, mahkemelerde belli düzenlemeler yapılmıştı. Buna karşın, ekonomik bunalımın getirdiği yoğun suç yığılmaları, mahkemelerin ve ıslah evlerinin yükünü ağırlaştırmıştı. Başta yol vergisi olmak üzere, genel olarak vergilere dayanan suçlar, mahkemelerin yükünü dayanılamayacak kadar ağırlaştırmıştı. Basit bir vergi cezasından dolayı hapse giren insanların sayısında artışlar görülüyordu. Hatta, artan ekonomik bunalım yüzünden ödenemeyen vergiler nedeniyle, toplum katmanlarında önemli ruhsal bunalımlar kendisini göstermiş, iflas, cezaya dayanan suç ve intihar olayları yoğun biçimde gazetelerde yer almaya başlamıştı. Geçinemeyen pek çok insan, elindeki üretim araç-gerecini sattıktan başka, bir de vergi

²⁰⁹ Cumhuriyet, 3 Eylül 1930

dayatması, hatta yargılanarak ıslahevine girme tehlikesiyle karşılaşmıştı. Bu durum, rejime karşı muhalefetin kullanabileceği çok önemli bir toplumsal dayanaktı. Mahkemede işler yavaş gidiyordu. Hukukun değiştirilmesi için gösterilen onca çabaya karşın, adliye işleri aksıyordu. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, o sıralarda çıkmış olduğu yurt gezisinde, Kayseri’de yaptığı bir konuşmada, oldukça sert bir hava içerisinde, muhalefetten yönelen eleştirilere yanıt vermeye çalışıyordu. “Türk adliyesinin dünyanın en süratli müessesesi olduğunu” ileri sürüyordu; ve Türk hakimine söz söyleyenlerin, bir lider de olsa, biraz daha insaflı olmasını telkin ediyordu.²¹⁰ Fethi Bey, yaptığı pek çok konuşmada adliye sorununa atıfta bulunuyor, bu ise basında derinlemesine yankılar buluyordu. Bir İzmir gazetesi, “Serbest Cumhuriyet lideri mahkemelerin istiklalini muhafaza etmesi lazım geleceğini ve adliye işlerinin kontrol edilmesi icabettiğini beyan etmektedir” dedikten sonra, yeni parti liderine eleştiri getirmekteydi. Fethi Bey ise, konuyla ilgili görüşlerini şu cümleyle açıklıyordu; “Adliye şüphesiz müstakildir ve istiklâli hiçbir vakit haleldar olmamalıdır. Adliyeden şikayetim mahkemelerin iş görmemelerinden vaki olan şikayetlere müstenittir. Halkın işini süratle gördürebilmek için mahkemeleri sıkı teftiş ve nezaret altında bulundurmak lazımdır”.²¹¹

Bu yaklaşım, yeni partiye taraftar olan basında da olumlu biçimde değerlendirilmekteydi.

1.12 Sivas Nutku ve Etkileri

Başvekil İsmet Paşa, Fethi Bey’in eleştirilerine, Sivas Şimendifer istasyonunun açılışı sırasında yaptığı uzun bir konuşma ile karşılık verdi. İsmet Paşa yaptığı bu uzun konuşmada, Fethi Bey’in hemen hemen bütün eleştirilerine karşılık veriyordu. Geçmiş idarelerden yeni Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar, başta maaşlar, vergiler, şimendifer siyaseti, adliye işleri gibi konularda uzun açıklamalarda bulundu. Bir yerinde Paşa şunları söylüyordu: “İktidar mevkiinin asla teşnesi değiliz. İktidar mevkiinde ancak milletin vekillerinin itimadiyiyle, vazifeli olarak duruyoruz. Ne kadar sert olursa olsun müşkilat karşında vazifeden çekilmek adetimiz olsaydı, bu mevki çoktan terk ederdik”.

²¹⁰ Yetkin, a.g.e., s.222

²¹¹ Anadolu, 14 Ağustos 1930

Fethi Bey; İsmet Paşa'nın bulunduğu mevkiyi haksız olarak kullandığını ifade etmiş ve İsmet Paşa'nın bugünkü sorunlara çözüm bulmaktan çok geçmişte yaşanmış hadiselerle uğraştığını ileri sürmüştür. Fethi Bey'e göre: "İsmet Paşa gayet iyi bir mevzi intihap etmiş ve bu mevzie beni yerleştirerek üzerime müthiş bataryalarını tevcih etmişler, karadan denizden ve yeraltından tahrip etmek için hiçbir vasıtayı ihmal etmemişlerdir..."

diyerek; İsmet Paşa'nın Sivas nutkunun yorumunu yapmış oluyordu.²¹²

Fethi Bey: Sivas Nutku'yla ilgili görüşlerini açıklamaya şöyle devam etmiştir: "... Sonra kendisini de zedeleyeceğini farketmeden üzerime yıldırım yağıdırıyorlar. Bu yıldırımların kendisini yaraladığının farkına varmıyorlar... Cester projesi meselesi de bu kabildendir. Cester projesi müzakere edilirken benim Dahiliye vekili olduğumu unutmuşlarsa bu projenin bir an evvel meclise sevkedilip kanuniyet kesbetmesi için Hariciye vekili ve Başmurahhas sıfatile Lozan'dan Heyeti Vekileyi müteaddit telgraflarla tazyik ettiklerini ben unutmadım. Bu proje sulhu tehlikeye ilka edecek bir şekil almışsa bundan mesul olan herhalde ben değilim... Fakat bu eski hesapları karıştırmaya ne lüzum var? Bugün omuzumuzda mühim bir iktisadi buhran vardır. Bu buhranın halli için ne düşündüklerine dair nutukta bir şey göremedim".²¹³

S.C.F.'nin kurulmasının üzerinden çok kısa bir süre geçmesine rağmen partiler arası gerginliğin bu derece artması; S.C.F.'nin güdümlü bir muhalefet olarak ortaya çıksa bile eleştirileri konusunda samimiyetinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Yine C.H.F. hükümeti ve İsmet Paşa S.C.F.'nin bu eleştirilerini iktidarlara için ciddi bir tehdit olarak algıladıkları için kısa süre içinde S.C.F.'ye olan hoşgörülerini kaybetmiş görünmektedirler.

1.13 S.C.F'ye Yöneltilen Eleştiriler Ve Partinin Muhalefetle İlişkisi

1.13.1 Siyasal ortam ve iktidar muhalefet ilişkisi

Günler ilerledikçe sadece İsmet Paşa hükümetinin faaliyetlerine değil aynı zamanda C.H.F.'nin yapısına da eleştiriler artmıştır. Ağaoğlu Ahmet Bey, yazdığı bir

²¹² Anadolu, 2 Eylül 1930

²¹³ Anadolu, 2 Eylül 1930

yazıda S.C.F.’nin kuruluşundan beri bazı gerçeklerin ortaya çıktığını belirtiyordu ve ortaya çıkan gerçeklerden bir tanesi “Cumhuriyet Halk Fırkasının çürüklüğü” idi.. O şöyle devam ediyordu: “Bütün memleketi kucaklamış, memleketin en ücra köşelerine kadar yayılmış ve zahiri teşkilatı adeta bir orduyu andıran bu koca fırka, teşkilatını henüz yapmağa başlamış adeta emeklemek çağında bulunan yeni bir fırka ile ilk temasında bile şaşaladı, bocaladı ve muvazenesini kaybetti... bu muazzam bina hakikatte sağlam maddelerden kurulmamış bir yığın imiş!... Görülen kötülöklerekarşı en ufak itirazlara tahammöl edilmez oldu. Yükselen şikayetlere karşı daima “Dumlupınar Zaferi” ve Lozan Muahedesi gösterildi”.

Ağaoğlu Ahmet Bey’in bu makalesi pek çok ayrıntıya değinmiştir. Ancak dikkat çekici olan nokta C.H.F.’nin henüz yeni kurulmuş bir fırkayı bu derece karşısına almış olması ve C.H.F.’nin eleştirilere tahammöl gösterememiş olmasıdır. Yine bir diğer önemli nokta ise C.H.F.’nin karşılaştığı en ufak tenkitler karşısında bile milli mücadele esnasında yapılanların öne sürölmesidir. Bu hatırlatma esas olarak S.C.F.’nin ve S.C.F.’yi destekleyenlerin, C.H.F.’ye yönelttikleri eleştirilere karşı C.H.F.’nin en önemli savunması olmuştur. C.H.F. bir nevi halkın dikkatini C.H.F.’nin tarihsel işlevine yönelterek S.C.F.’nin mevcut eleştirilerinden kurtulmaya çalışmıştır. C.H.F.’nin mevcut yapısına getirilen bir diğer eleştiri ise şöyledir: “... Kendini sarsılmaz zanneden bir fırka, yerlere yuvarlandı, sevilmiş zannedilen şahsiyetlerin hiç sevilmediğı anlaşıldı. Yok sanılan umumi efkarın var oluşu sabit oldu. Öyle denilebilir ki, siyasi mücadele hayatına çoktan girmiş memleketlerde bile halkın böyle tek adam şuurile ve tek adam halinde hareketi nadir görölmüştür... Tek fırka diktatörlüğü altında daima çehreler maskelidir. Şimdi bu maskeler birer birer düşmeğe başlamış, yavaş herkesin karakteri meydana çıkmıştır”.

C.H.F.’nin kendi yapısı gibi iç siyasette de başarısızlığı muhalif basın tarafından ileri sürölmüştür. İç siyasette başarısızlığın nedeni ise özellikle tek parti yönetiminin olması ve bunu kontrol edecek başka partinin olmamasına bağlanmıştır. Bu noktada özellikle İsmet Paşa’ya sorumluluk yüklenmektedir.

“...İsmet Paşa Hz. Şimdiye kadar muhalif bir partinin teftiş ve mürakabesine tabi olmadığı için icraatının hesabını lüzum görürse yalnız kendi fırkasına veriyor”.²¹⁴

²¹⁴ Serbes Cumhuriyet, 2 Teşrinisani 1930

S.C.F.’yi destekleyen çevreler ülkede yaşanan sıkıntıları bir noktada İsmet Paşa etrafında da toplamaya çalışmış oluyorlardı. S.C.F.’nin pek çok noktayla ilgili olarak İsmet Paşa hükümetine tenkitleri olmakla beraber, S.C.F.’nin kurulmasıyla birlikte bir anda böyle keskin bir muhalif grubun S.C.F. etrafında toplanmış olmasının en temel sebebi ülkede yaşanan iktisadi buhrandı. Ancak Cumhuriyetin ilan edilmesinden beri ciddi bir muhalefetin oluşmasına dönemin şartları gereği izin verilmemiş olması; şimdi kontrol altında oluşmuş S.C.F.’nin etrafında pek çok farklı düşünceye sahip insan grubunun toplanmasına neden olmuştu. Şimdi S.C.F. etrafında toplanan kesimler Cumhuriyetin kurulmasından beri suskunluklarını bozmuş olan bu muhalif çevreler esas itibarıyla de S.C.F.-C.H.F. arasındaki gerginliğin tırmanmasına neden olan etkenlerin başında geliyordu. Çünkü S.C.F.’nin oluşması kontrollü bir girişimdi. Ancak S.C.F.’nin Türk siyasi hayatında üç buçuk ay gibi bir süre kalmış olması dönemin Türkiye’inde S.C.F. etrafında oluşmuş muhalif çevrenin kontrol edilemeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. C.H.F. mensupları tarafından S.C.F. çevresinde oluşan bu muhalif çevrenin tehlike olarak algılanması ise henüz Türk Devriminin tamamlanmamış olması ve bu muhalif çevrenin yapılmış ve yapılmakta olan devrimlere karşı olan bir grup olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Ancak yine de S.C.F.’nin içinde ve çevresinde yer alan muhalefetin o dönem Türkiye’inde yaşanan sorunlara ve özellikle iktisadi soruna çözüm arayışları konusunda samimi olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada ise getirilen eleştirilerin başında devletin iktisadi alandaki faaliyetine tenkitler getirilmiştir.

“... Bir devlet, iktisadi olabilmek için iktisadiyatı serbest bırakmak mecburiyetindedir. Devletin vazifeleri iktisadi değildir. İktisadi vazifeler tamamen millete aittir. İktisadi sahada devlete düşen vazife, milletin iktisadi vazifelerini işgal etmemek, serbestisini tehdit eylememek, yani gölge etmemektir. Ticaret devletin işi değildir. Sanayi devletin işi değildir. Eğer bu işleri devlet yerine yapacak hususi şirketler ve şahıslar bulunmazsa, veya bu hususi şirketler ve şahıslar dururken devlet bu vazifeleri yaparsa her iki şekilde de buna ancak teessüf edilebilir. Çünkü devletin iktisadi faaliyetine milli iktisadiyatın inkişafına engel olacak hareketlerden sakınmak, sahayı iktisadi faaliyetlere daima serbes bırakmaktır”.²¹⁵ Yine S.C.F.’yi destekleyen basın ülkede yaşanan iktisadi sıkıntının sadece dünyada yaşanan “umumi krizle açıklanamayacağı görüşündedir: “Halk fırkasının eski azaları ve yeni yordakçıları,

²¹⁵ Serbes Cumhuriyet, 5 Kanunuevvel 1930

iktisadi vaziyetimizin acıklı manzarasını kendiliğinden hasıl olmuş, önüne geçilmez tabii bir hal diye göstermiye, yanıtakip edilmiş olan mali ve iktisadi siyasetin hatalarını örtmiye çalışıyorlar. Bu beyhude bir gayrettir. Bizdeki buhran ile cihan buhranı arasında menşe ve netice itibarile esaslı farklar vardır... Cihan buhranında Türkiye'nin müteesir olmaması lazım geldiğini kimse iddia edemez. Ancak bu tesir, yalnız başına bizim iktisadiyatımızı bugünkü vaziyete sokamazdı". S.C.F.'nin eleştirilerini göz önüne aldığımızda son aşamada C.H.F. ile yaşanan gerginliğin nedeni onlara göre C.H.F.'nin ciddi tenkitlere tahammül edememesinde toplanıyor. S.C.F.'yi destekleyen basın kesimi C.H.F.'yi şöyle tarif ediyordu: "...Onlara göre muhalefet dizginsiz gitmektedir. Yani onlar dizginli bir muhalefet istiyorlar. Tabii dizginleri kendi ellerinde olmak şartile".

Bir başka yazıda ise C.H.F.'ye bakış şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: "... ilk doğduğu günden beri muhalefete karşı cephe almış olan Serbest Fırkayı hem içinden, hem dışından yıkmak için kat'i bir karar almıştır... Maksudları mürakabeden azade kalarak bu memlekette bilakayt ve şart hâkim olmaktır". Yer verdiğimiz örnekler dönemin Türkiye'sinde C.H.F.'nin tek parti yönetimine gösterilen tepkilerin açık göstergesi olmuştur. S.C.F.'nin kapanmasından sonra bile İzmir'de onu destekleyen gazetelerden olan Serbes Cumhuriyet gazetesinde C.H.F.'ye eleştiriler devam etmektedir. "... Bütün halk şikayet ettiği için bütün halk kabahatli oldu. S.F. etrafında toplananlara irtica, komünizm, ihtiras tamgası vuruldu. Vatandaşların reyleri neticesiz bırakıldı. Bir tazyik ve tehdit siyaseti takip edildi. Neticede... halk fırkası yine ortada yapayalnız kaldı... Görülüyor ki Halk Fırkası serbes taraftar istemiyor".

1.13.2 Seçim sürecinde S.C.F.'ye yönelik eleştiriler

İzmir Basınında özellikle seçim sürecine girildikten sonra; S.C.F. ilgili yer alan haberlerin S.C.F. ve ona mensup kişilerin görünümelerini olumsuz bir tablo içinde göstermeye çalışılan haberler yer almaya başlamıştır. S.C.F. ile ilgili negatif bir psikoloji geliştirebilmek için her türlü olumsuz haberle S.C.F.'nin adı yan yana gelmeye başlamıştır. Örneğin: "...ibret alınacak feci bir vak'a. Bir polis vuruldu. Polisi yaralayan S.C idir. "Ben serbsetçiyim, diyerek H.Fırkasına söven bir Serbest Fırka mensubu

vazifesini yapmak isteyen bir polis memurunu tabanca ile iki yerinden yaraladı. Siyaset oyunları nereye vurdurılıyor!... Ne silahı istiyorsun. Ben Serbest Cumhuriyet Fırkasındanım, sen halk fırkasındansın, sana silahımı teslim mi edeceğim... diye bağırması ve silahını çekerek Polis Ahmet Efendi'nin üzerine bir el ateş etmiştir”

Yine Anadolu gazetesinde 12 Teşrinievvel 1930 tarihinde çıkan bir suç haberiyle S.C.F. arasında kurulmak istenen bağ gerçekten dikkate değerdir: “

“Siyasette şekavet mi?

Yakalanan soyguncuların üzerinde S.C.F.'ye ait işaretler bulundu. Soyguncularla tam bir saat şiddetli bir müsademe oldu. Birkaç gün evvel, İzmir, Ödemiş yolunda Bayındır'ın Derebaşı istasyonu civarında şase üzerinde bir otomobil soygunculuğu olmuş ve kamyonunda bulunan yolcular silahlı eşhas tarafından soyulmuşlardır... Serbes Fırkanın bu hadisedeki mesuliyetini, soyguncuların üzerinde bulunan Serbest Fırka işaretleri ve Fethi Bey'in resimleri isbat etmektedir... Serbestçiler aralarına ne oldukları belirsiz ve icabında memleketin sükun ve asayişini ihlâl maksadile şekavet yapacak adamlar aldıktan sonra, bu teşekkülün işi nerelere kadar vurdurmak istediği kendiliğinden anlaşılır”.²¹⁶

Anadolu Gazetesi C.H.F.'yi destekleyen bir gazete olarak S.C.F.'ye bakış açısı oldukça kötü bir noktaya gitmiştir. Bu tür suç haberleriyle S.C.F.'nin adı yan yana getirilerek S.C.F. adeta toplumun hoş karşılamadığı hareketlerin toplandığı bir yer olarak gösterilmeye çalışılmıştır. S.C.F.'ye mensup kişilerle ilgili olarak Anadolu gazetesinde yer alan bir başka haber de karşımıza şöyle çıkmaktadır: “Serbestçiler işi azıttılar... Salihli intihabatı çok kuvvetli bir şekilde Cumhuriyet Halk Fırkası lehine cereyan etmektedir. Serbestçiler bütün yaygaralarına ve propagandalarına rağmen Fırkamızın dörtte biri kadar rey alamamışlardır. Kaybettiklerini anlayınca nümayişlere başladılar. Belediye önünde toplanarak intihap encümeninin şahsiyeti maneviyesini mürakabe eden kaymakam beyi tahkir ettiler...”

Anadolu gazetesinin haberlerinden çıkan S.C.F. portresi içinde devlet otoritesini temsil eden bir memura karşı gelebilecek nitelikte suç potansiyeline sahip insan görüntüsünü bulmak mümkündür.

²¹⁶ Anadolu, 12 Teşrinievvel 1930

İzmir basınında yer alan olaylar bir yandan S.C.F.'nin toplum üzerindeki imajını olumsuz etkilerken bir yandan özellikle Yunus Nadi Bey yazdığı yazılarla S.C.F.'nin bir parti olarak fikri temelini olmadığını vurgulamaya çalışıyordu.

“... Fikirsiz fırka olamaz, velevki muhalefet olsun. Zaten fırka denilince derhal hatıra gelecek olan şey herhangi bir kalabalıktan evvel fikirdir. Fikir ise ilim demektir. Yoksa muhalefetin üstadı geçinen eski arkadaşımız Ağaoğlu Ahmet Bey'in iddiası gibi muhalefet için muhalefet yapılamaz. Yalnız tenkit yapmak için fırka teşkil edildiğinin hiçbir misali gösterilemez”.

Yunus Nadi Bey bu sözleriyle adeta S.C.F.'yi alelade bir oluşum gibi göstermeye çalışıyordu. Oysa ki bu oluşum Gazi Hz.lerinin isteğiyle kurulmuş ve hayata geçmişti. S.C.F.'nin fikri temelini olmadığını ilginç bir şekilde ancak S.C.F.'nin kuruluşunun üzerinden iki ay geçtikten sonra anlaşıyordu. Yine Yunus Nadi Bey bir başka şazasında S.C.F.'nin “... akidesiz, kaidesiz ve prensipsiz işler görmeğe kalkışmanın bütün zarar ve hasar dolu akıbetleri ile hakikaten meş'um olduğu ve olacağı... anlaşılmıştır.” Diyerek S.C.F.'yi prensipsizlikle suçluyordu.²¹⁷

2 Teşrinisani 1930 tarihli Anadolu gazetesinde çıkan “imtihan meydanı” isimli yazıda ise Halk Fırkası üzerinde duruluyor ve S.C.F.'ye bu yolla göndermeler yapılıyor. “... bugün Halk fırkasının karşısına geçmiş sabahtan akşama kadar bilâfasıla palavra sıkarak, semavi afatları bile Halk fırkasına atfetmekten çekinmeyen muhalefet fırkası Halk fırkasının bir eserinden başka bir şey değildir. Memleketin tam ve kat'i bir itimadına nail olduğu için şimdiye kadar tek fırkalı çalışan Halk Fırkası artık Cumhuriyet rejiminin sarsılmaz bir surette yerleştiğini anlar anlamaz muhalefeti kendisi aramış ve açık söyleyelim yoktan halketmiştir. Muhaliflerimiz kendi mevcudiyetlerinin bu hususiyetini hala anlamak istemiyorlar...”

Muhalefet memleketin politika hayatında maalesef kendisine bağladığımız ümitleri tahakkuk ettiremedi. Samimi, ciddi, ağırbaşlı ve herşeyden evvel memleketin yüksek menfaatlerine merbut şuurlu bir muhalefet yerine daha ilk günden işi sokak politikalarına döktü.

Memleketin dört köşesinde kaynamak için fırsat arayan ne kadar ihtiras varsa hepsini körüklemekte, hepsini ucağına almakta, kendisine mal etmekte tereddüt etmedi... Daha ilk günden henüz muhalefeti bile nasıl yapacaklarını görmemiş olan

²¹⁷ Cumhuriyet, 28 Teşrinievvel 1930

memleketin kendilerini ellerinden tutarak “Buyurun Efendiler iktidar mevkii işte sizindir” diyecek kadar siyasi garibe ve rüşten mahrum olmadığını takdir ederek işi safsataya dökmeden gürültüye boğmadan... muhalefet yaparlarsa memlekette kendilerine bağlanan ümitlere gösterilen teveccühlere layık olduklarını ispat etmiş olurlar...”²¹⁸

Bu makale Cumhuriyet Halk Fırkasının, S.C.F.’nin kurulmasındaki rolünü açıkça ortaya koymuştur. Sadece bu makalenin içinde yer alan kimi yerler S.C.F.’nin “güdümlü muhalefet” anlayışıyla ortaya çıktığının göstergesi olmuştur. Buraya kadar aslında herşey normaldir. Ancak Tek Parti yönetimine, devrimlere karşı toplumda oluşan yer altında kalmış tepkiler birden bire C.H.F.’ye alternatif gibi ortaya çıkan S.C.F.’de kendini göstermeye başlayınca C.H.F.’de kendi eliyle oluşturduğu “güdümlü muhalefeti” kontrol gücünden istemeyerek yoksun kalmıştır. C.H.F.’nin bir ölçüde S.C.F.’yi bu kadar sert bir şekilde “azarlar” gibi eleştirmesi bir babanın çocuğuna gösterdiği “sözümden çıktın bunlar başına geldi” anlayışında olduklarının da göstergesi kabul edilebilir. Bu noktadan hareketle de C.H.F.’nin S.C.F.’ye “sözümden çıkma” uyarısı yaptığı söylenebilir. S.C.F. ile ilgili çıkan bir başka yazı ise şöyle karşımıza çıkıyordu: “Yeni fırka ile birlikte memlekette muhteris, kinci, bozguncu birde zümre türedi. Bunlar tıbbı müteharrik bizzat bir makine gibi önlerine eğiliyor, yerden aldıkları çamuru pervasız ve düşüncesiz, nereye rast gelirse oraya fırlatıp atıyor”. Aslında C.H.F., S.C.F.’nin kuruluşuna kadar göz ardı ettiği kitlenin şimdi S.C.F. etrafında toplanmış olmasını S.C.F.’ye mal ediyordu. Ancak toplumun derinliklerinde saklanmış olan gizli muhalefet zaten ortaya çıkacak uygun bir koşul aramaktaydı. Ülkede yaşanan ekonomik buhranda S.C.F. etrafında muhaliflerin toplanmalarını hızlandırmıştı. C.H.F.’yi destekleyen basında yer alan yazılardan hareketle şu yorumu rahatlıkla yapabiliriz: S.C.F.’de toplanan kişilerin oluşturduğu tablo ve bu kişilerin buluşma noktası genç Türkiye Cumhuriyeti ve onun kazanımlarıdır. S.C.F.’de bulunan kişilere adeta rejimi tehdit edecek olan unsurlar olarak bakılmaya başlanmıştır. İlerleyen günler bu tesbiti kuvvetlendirecektir. Çünkü Menemen olayı da S.C.F.’ye maledilecektir.

1.13.3 S.C.F.’yi irticayla ilişkilendirme çabaları ve üyelik sorunu

S.C.F.’nin kurulması aşamasında S.C.F.’ye verilen destek kısa süre sonra sona ermeye başlamış ve özellikle S.C.F. etrafında toplanan C.H.F. iktidarına muhalif çevreler S.C.F.’nin eleştirilmesinin en önemli vasıtası olmuşlardır. İrtica yeni rejimin en

²¹⁸ Anadolu, 2 Teşrinisani 1930

çok korktuğu şeydi. Yaşanılan deneyimler, irtica konusuna hiç hoşgörölü bakılamayacağını gösteriyordu. C.H.F. ye hizmet ettiklerini sanan kimi kesimler, yeni siyasal oluşumu, irtica ile ilişkilendirme gayretine düşmekten geri kalmadılar.

C.H.F.'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası'na bakışı, daha ilk günlerden sonra radikal bir karşı duruşa dönüşmüş, pek çok konunun yeni parti tarafından istismar edildiği vurgulanır olmuştu. Başvekil İsmet Paşa, Samsun'da yaptığı bir konuşmayla, daha işin başında yeni partiyi irticakar olmakla suçlamıştı S.C.F. etrafında toplanan kesimler arasında sadece tek bir düşünceye mensup insan grubunun olduğunu söylemek doğru bir tesbit olmayacaktır. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi ülkede çok uzun zamandan beri sadece C.H.F. iktidarının olması ve siyasetin sadece onun etrafında dönmesi pek çok farklı düşüncenin de siyasal hayatta kendisine yer bulamamış olmasına neden olmuştu.

Şimdi bu farklı düşüncelerin S.C.F. etrafında C.H.F.'ye karşı toplanıyor olmaları aslında olağan bir sonuçtur. Ancak bu noktada C.H.F.'nin S.C.F.'ye dönük ciddi tepkileri oluştu. S.C.F.'nin kuruluşunun üzerinden yalnızca 17 gün geçmesine rağmen S.C.F.'nin irticaya açık kapı bırakmış olmasıyla ilgili eleştiriler oluştu. Aslında Fethi Bey'in özellikle irticaya karşı net bir tavır sergilediği onun verdiği beyanatlardan açık bir şekilde anlaşılıyordu. Gazetelerde "Serbest Cumhuriyet Fırkasında Sarıklılar" şeklinde haberler çıkmıştı. Fethi Bey ise bu haberlere karşın şu açıklamayı yapmıştı: "Serbest Cumhuriyet Fırkası'na sarıklı kimse gelmemiştir, girmek için müracaatta etmemiştir. Fırkamıza sarıklılarla memurlardan kimseyi alamayız. Bu suretle bizi mütâassıp göstermek isteyenler aldanıyorlar. Biz anarşiye gitmeksizin müteakabilen yek diğerini kontrol eden bir teşekkül yaparak Türkiye'de hakiki hürriyet olduğunu göstereceğiz".²¹⁹ Fethi Bey yine bir başka beyanatında da "... Cumhuriyetçi olmayanların, mürtecilerin tabiatile fırkamızda yer yoktur..."diyerek irticanın karşısında bir fırka olduklarını açıkça ortaya koymuş oluyordu. Ancak S.C.F.'nin kısa zamanda bu derece güçlü bir muhalefet oluşturmasını beklemeyen çevreler S.C.F.'yi irticayla ilişkilendirmek yoluna gitmişlerdir. Bunun yanısıra C.H.F.'nin, S.C.F. etrafında oluşan muhalefeti tehlike olarak algılayışı ve bu noktadan hareketle S.C.F.'ye karşı tavır değişikliği içine girmiş oluşu da bir başka önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

²¹⁹ Anadolu, 29 Ağustos 1930

Toplumda Osmanlı'dan kalan saltanat ve hilafet yanlısı kesimlerin sindirilmesinden sonra, yeni partinin ortaya çıkışı, bunlar için umut olmuştu. Partinin kendi misyonunda böyle bir şey hiç olmamakla birlikte, söz konusu kesimler, bu yeni partiye sızmanın yollarını arıyorlardı. Bu da C.H.F. için bulunmaz bir fırsattı.²²⁰

1.14 Halkın Temayülünün Sebepleri;

S.C.F. kurulduktan kısa bir süre sonra M. Kemal'in isteği ile kurulmasına, doğal bir gelişmenin ürünü olmamasına ve tüm 'muvazaa' (danışıklı dövüş) görüntüsüne rağmen, hızlı bir şekilde gelişti ve halktan büyük ilgi gördü.²²¹

"Serbest Fırka Cumhuriyet ve Demokrasinin bir gereği olarak kurulmuştur." şeklindeki görüş genellikle iktidar yanlısı gazetelerce ortaya konuldu. Dönemin etkili yazarlarından Yunus Nadi'ye göre "Türkiye'nin hayat şartı" olarak ortaya çıkan S.C.F. ülkede gerçek demokrasinin kurulmasına ve gelişmesine yarayacaktır, demiştir. Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadık ise, Serbest Fırka'nın gerçek bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıktığını söylüyordu. Basında S.C.F. için "ülkedeki denetim eksikliğini tamamlamak üzere kurulduğu" görüşü başta yaygındı. Hakimiyet-i Milliye ise ilk gün "siyasi bir grup" başlığı adı altında "memleketimizde iktisadi, içtimai ve mali birçok yapılacak işler vardır. Yeni grubun gayesi bu işleri daha mazbut bir şekilde murakabe etmek olacaktır" şeklinde yazmıştır.²²²

Görülüyor ki S.C.F.'nin kuruluş aşamasında, kuruluşunun ilk günlerinde iktidar yanlısı basın olaya olumlu bakmaktadır. Bunun nedenleri arasında olayların Gazi'nin kontrolünde gelişeceğine inanmalarıdır. Nedenler arasında biri de, C.H.F. yanlısı basının yapılan eleştirilerin kendi partilerini güçlendireceğine inanmalarıdır. Anlaşılan odur ki basın S.C.F.'nin yaptığı hiçbir şeye başta ses çıkarmamış bu durum diğer gazeteleri bile hayrete düşürmüştür.

Ancak olayların beklenmeyen bir tarzda gelişmesi üzerine C.H.F. yanlısı gazetelerin tavrı değişti. İzmir gezisinde halkın S.C.F.'yi coşkun bir şekilde karşılaması, S.C.F. yanlısı bir tutum sergilemeleri ve tutumu büyük kalabalıklar şeklinde hezeyan içinde göstermeleri elbette ki bu tavrın değişmesini gerektirecekti. C.H.F. bu durum karşısında korkuya kapıldı.

²²⁰ Gözcü a.g.e.

²²¹ Koçak.,,a.g.e., s.106

²²² Avşar, a.g.e., s. 90.

İzmir gezisi dönüşünde Yunus Nadi Ahmet Ağaoğlu için artık “Sabık dostumuz” demekten çekinmemiştir. Necmeddin Sadık gazetesinde (Akşam) Fethi Bey’e hitaben “Muhalefet yapmak için kaç para aldın” diye yazmıştır. Gazeteler S.C.F. hakkında imalar dolu, eleştiren yazılar yazmaya başlamışlardır. Basına karşı koyacak ellerinde onların çizgisi üzerinde giden tek bir gazetenin bile olmayışı S.C.F.’yi zor duruma düşürmüştü. Fethi Bey’in bu konuda gecikmesini Ahmet Ağaoğlu hata olarak görmüştür.²²³

S.C.F. genel başkanı Fethi Bey’in daha ilk günlerde iktidara aday olduklarını açıklaması, yeni partiye karşı C.H.F.’deki rahatsızlığı artırdı. Çünkü C.H.F. ileri gelenleri, S.C.F.’yi hiçbir zaman iktidara aday bir parti olarak düşünmemişlerdi. Onlar için S.C.F., küçük ve tehlikesiz bir muhalif parti olarak, TBMM’ de bulunacak ve pek suya sabuna dokunmayan eleştirilerle yetinecekti. Bu eleştirileri yapabilmesi için de C.H.F. tarafından gerekli milletvekilleri verilecekti. Hatta, milletvekili seçimlerinde de kendisine yeterli yani eleştiri için yeterli kontenjan tanınacaktı.

S.C.F.’ nin yoğun bir halk desteğini alması, C.H.F.’nin iktidarı kaybedebileceğini gündeme getirmiştir. Bu da C.H.F. yöneticilerini S.C.F. karşısında hırçınlaştırmıştır.

O güne kadar kapalı bir rejimde yaşamak zorunda bırakılan halk, Serbest Fırka’nın kuruluşunu ilk günlerde tereddütle karşılamıştı. Ancak bu oluşumun bizzat M. Kemal tarafından desteklendiğini, hükümetin de ılımlı olduğunu görünce, tereddüdünü yenmiş yeni partiye dört elle sarılmıştı. Serbest Fırka’ya girmek isteyenler Son Posta’nın ifadesiyle “teker teker değil mahalle mahalle toptan” başvuruyorlardı. S.C.F.’ye gösterilen bu büyük ilgi C.H.F.’lilerin dikkatinden kaçmıyordu. Halkın S.C.F.’sine bu kadar yakınlık göstermesinde gazetelerin izlemekte olduğu politikaların payı büyüktü. Çünkü halk gelişmeleri büyük çoğunlukla gazetelerden öğreniyordu. Halkın o zamana kadar yaşadıkları sıkıntıların ana nedeni saydıkları C.H.F.’ye karşı yeni partiye yakınlık göstermesi için yeterli bir gerekçeydi.²²⁴

S.C.F.’nin halk desteğini ne ölçüde sağladığının bir göstergesi de, kuruluşundan sadece bir ay sonra yapılan Belediye seçimleridir. Bu seçimlerde yapılan tüm baskılara ve C.H.F. yöneticilerinin tüm çabalarına rağmen, 502 seçim bölgesinden

²²³ Ağaoğlu, a.g.e., s. 45-46.

²²⁴ Avşar, a.g.e., s. 97-98.

22'sinde S.C.F. kazanmıştır. Bu yerlerden biri de Samsun'dur. Yeni kurulan S.C.F. seçimlere hazırlıklı bir şekilde girebilmiş olsaydı, çok daha başarılı olabilirdi.

S.C.F.'nin çok kısa sürede her toplumsal sınıftan insanın toplandığı güçlü muhalefet partisi haline gelmesiyle C.H.F.'nin ve iktidarının başarısızlığı kanıtlanmış oluyordu. S.C.F., düşünüldüğü gibi sadece C.H.F.'nin eksiklerini ve hataların gösterecek ve eleştirecek küçük bir "parlamento içi parti" değil, tüm muhalif ve hoşnutsuz kitleleri içinde barındıran iktidarın kuvvetli bir adayı olduğunu gösteren, parlamento dışında da gelişen bir "kitle partisi" olmuştur. S.C.F.'nin başarısının C.H.F. açısından bir diğer anlamı da, 1930 yılı öncesinde yapılan reformların topluma benimsetilmesi yönündeki çabaların yetersizliğini ortaya koymasındır. C.H.F. yöneticilerince ismi ve programı liberalizmle özdeş tutulan bu muhalefet partisinin kurulmasıyla, C.H.F., kendisinin liberal olmadığını bir anlamda ilan etmiş oluyordu.²²⁵

Fethi Bey'e göre; "Bir siyasi Parti'nin vazifesi, ilk hamlede iktidara gelerek kendi programını yürütmektir. Durum buna müsaittir. Bütün memleket bizim harekete geçmemizi ve bugünkü bozuk düzene son vermemizi sabırsızlıkla bekliyor" diyerek görüşünü belirtmiştir.²²⁶

S.C.F. basında da kendine bir çok destek buldu. İstanbul'da Yarın ve Son Posta gazeteleri ile İzmir'de Yeni Asır gazeteleri S.C.F.'yi desteklemek amacıyla ve partinin adını taşıyan bir gazete de İzmir'de yayınlanmıştır: 'Serbest Cumhuriyet' olarak yayınlanmıştır.

İzmir Fethi Bey'e telgraflar çekiyor, heyetler gönderiyor, İzmir'e davet ediyor, teşkilat istiyor, Fethi Bey tereddüt ediyor, İzmir ısrar ediyor. Nihayet Gazi'ye giderek fikrinin alınmasına karar veriliyor. Gazi yalnız İzmir'e değil, her tarafa gidilmesini, her tarafta seçimlere iştirak olunmasını ve teşkilat yapılmasını ısrarla tavsiye etmiştir. "Teşkilat yapmayan seçimlere iştirak etmeyen fırka neye yarar" demiş. Bunun üzerine seyahatine karar verildi.²²⁷

Böylece gezinin amacı belli olmuştu. Teşkilat yapma ve şube açma isteğinin en yoğun olduğu il İzmir'di.

²²⁵ Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gürdoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 105-106.

²²⁶ Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971), İstanbul 1997, s. 1051.

²²⁷ Ağaoğlu, a.g.e., s. 30-31.

C.H.F. bu geziye taraftar değildi. Hoşnut olmamıştı. Adalet Bakanı Mahmut Esat S.C.F.'den önce İzmir'e gitmiş, Ankara'ya Fethi Bey'in güvenliğinin tehlikede olduğu yolunda telgraflar çekmişti. Onun gelmemesini sağlamaya çalışmıştı. C.H.F.'lilerin bu hareketi Gazi'nin gözünden kaçmamış ve bunu Fethi Bey'e "Anlıyorum ki senin oraya gitmene mümanaat etmek istiyorlar" sözleriyle dile getirmişti. Ancak Gazi gezinin yapılmasından yana ağırlığını koymuş, gerekli önlemlerin alınarak gezinin gerçekleşmesini sağlamıştır.²²⁸

Karşılama çok heyecan ve coşkun olmuş, halk çevre il, ilçe ve köylerden gelerek o zamana göre hayli kalabalık bir karşılama meydana gelmişti. İzmir Valisi Kazım Bey (Dirık), Fethi Beye yazı göndererek güvenliği sağlamakta güçlük çektiğini ertesi günü vereceği söylevden vazgeçmesini istemişti. Fethi Bey Gazi'ye durumu anlatacak bir telgraf çekmekte epey zorluk çekmişti. Vali bunun için elinden geleni yapmıştır. Sonunda telgraf çekildi. Gazi'den gelen cevapta ise valinin lazım olan tedbirleri almakta mükellef olduğunu ve bu nutku söyleyeceğini, karşılaşılan herhangi bir engelde kendisinin haberdar edileceğini yazmıştır.

Denizli Mebusu ve Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü Bey gazete de, S.C.F. ve bu partiyi tutanlar için küçük düşürücü suçlayıcı yazılar yüzünden halk anadolu Gazetesinin matbaası ve C.H.F. binası önünde protesto gösterilerinde bulunduğunu o günün basınından öğreniyoruz. C.H.F.'dan Sabri Bey halka "Namussuzlar" diye bağırınca halk C.H.F. binasını camlarını kırmış, taşlamış ve Anadolu Gazetesinin basımevine doğru yürüyüşe geçmiş bu arada güvenlik güçleri ateş açmış yaralananlardan 14 yaşındaki bir çocuk vurularak ölmüştür. Jandarma halkı dağıtmak için havaya ateş açmış halkta taş atarak karşılık vermiştir. Halk topluca Fethi Beyin kaldığı otele yürümüş ve ölen çocuğun babası çocuğunu göstererek "İşte size bir kurban! Başkalarını da veririz. Yalnız sen bizi kurtar" demiştir. Bu olay üzerine Fethi Bey halka dağılmalarını söylemiş, güvenlik güçlerinin aldığı önlemlerle halk dağılmıştır. Fethi Bey İzmir konuşmasını 7 Eylül 1930'da elli bin kişiyi aşan bir halk kitlesi önünde yapmıştır.²²⁹

Hükümet İzmir olaylarının sorumlusu olarak yeni partiyi görüyordu. Hükümet sadece S.C.F.'ları suçlamakla yetinmedi. İçişleri bakanı Şükrü Kaya devrimlerin tehlikede olduğunu ileri sürdü. Valiliklere genelge gönderdi. İzmir'de yaşanan olayların

²²⁸ Avşar, a.g.e., s. 108.

²²⁹ Yetkin, a.g.e., s. 176-178.

yankısı Ankara'ya geldikçe C.H.F. yöneticilerinde büyük telaş ve öfke meydana getiriyordu. İktidara göre bütün bunlara neden olan Fethi Bey'di Öyle ki Fethi Bey “Bozgunculuk ve anarşi çıkarmakla” bile suçlanıyordu. İsmet Paşa İzmir'den gelen çeşitli haberler üzerine çok sinirlendiğini ve Atatürk'e “Haysiyetim ve şerefim bahis konusudur, size dehalet ediyorum” diyerek bir anlamda S.C.F.'nin kapatılması için izin istemiştir.²³⁰

İnönü'ye göre ise, olayların asıl ürkütücü etkisi Mustafa Kemal üzerinde olmuş ve kendisine bilesin her şey bitti, yeniden başlayacağı biz bu işe...” diyerek bizzat kendisinin kurduğu S.C.F.'dan umudunu kestiğini belirtmiştir.²³¹

Gazi'ye durumun ve olayların doğru bildirilmediği ve yanlış basın haberlerinin, bu karara verdiği sonucunu göstermekteydi.

Olaylar ülkenin yöneticileri üzerinde S.C.F.'ye yönelik bir tepki oluşturmuş ve bu onlara yeni partinin kapatılmasını düşündürtmeye varacak kadar ileri boyutlara ulaşmıştır.

Yunus Nadi başta olmak üzere iktidarın önde gelen diğer yazarları S.C.F.'ye karşı izlemekte olduğu tarafsızlık politikasını mesi için M. Kemal'e baskı yapıyorlardı. S.C.F.'nin hızlı yükselişi ilk günlerden beri M. Kemal'i tedirgin ediyordu. İzmir olayları sırasında daha da arttı. M. Kemal tarafsız tutumunu meye karar verdi. İlk belirtisi Cumhuriyet Gazetesinde Yunus Nadi'nin Gazi'ye hitaben yazdığı mektuba cevap vermiş, başlangıçtaki niyetini yazmış ve sonunda da C.H.F.'dan yana tavrını koymuştu.²³²

Fethi Bey'in İzmir Gezisi, C.H.F.'na hiç olmazsa Ege'de halkın desteğini ve güvenini yitirmiş olduğunu, bir genel seçim sonucunda iktidarı da yitirebileceğini kanıtlamıştı.²³³

Sonuç olarak o günlerden sonra S.C.F.'nin üzerine gölge düştü. Partiye katılımlar azaldı, milletvekili katılımı ise hiç olmadı. Bu arada partinin denetimi de yöneticilerin kontrolü altından çıkmaya başlamıştı. Örneğin Fethi Bey “Artık Serbest Fırka halkın malı olmuştur. Biz onun isteklerine boyun eğmek zorundayız...” demek durumunda

²³⁰ Avşar, a.g.e., s. 116-118.

²³¹ İsmet İnönü, Hatıralar, Yay. Haz. Sabahattin Selek, İstanbul 1992, s. 229.

²³² Avşar, a.g.e., s. 122-123.

²³³ Yetkin, a.g.e., s. 184.

kalmıştır. Böylece Fethi Bey'in başarılı Ege Gezisi her iki taraf özellikle C.H.F. yanlısı basının da büyük etkisiyle yeni parti aleyhine durum meydana getirdi ve Serbest Fırka olayının sonunun başlangıcı oldu.²³⁴

S.C.F. basından sağladığı desteğin yanı sıra yayınladığı broşürlerle de propaganda faaliyetini sürdürüyordu. S.C.F. umumi katipliğinin yayınladığı ve parasız olarak dağıtılan ' Serbest Cumhuriyet Fırkasının Prensipleri' adlı broşür Fethi Bey ile Gazi M. Kemal arasında gönderilen mektuplara yer veriliyor ve S.C.F.'nin prensipleri sıralanıyordu. Bu prensipler arasında ; partinin cumhuriyetçi, milliyetçi, ve laik olduğu, vergilerin 'millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududun aşmayacak derecede' hafifletileceği , vergi miktarının belirlenmesinde daha sağlıklı usüllere dayanılacağı ve vergi alımındaki yolsuzlukların önleneceği, 'Devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız birnesle' yüklenmesinden kaçınılacağı, devlet masraflarında tasarruf yapılacağı ve israfla mücadele edileceği, yabancı sermayeye kolaylık sağlanacağı, yurttaşların refahına, mali ve ekonomik her türlü girişimlerine engel olan hükümet müdahalelerinin kabul edilmeyeceği, ülkenin ekonomik yaşamında gelişmesinde her türlü girişimcinin destekleneceği, ' Cumhuriyet menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kafi görüldükçe ' devletin doğrudan doğruya yatırım yapacağı , liman inhisarlarının kaldırılacağı yer almaktaydı.²³⁵

Bunların yanı sıra , köylünün ve çiftçinin ucuz faizle ve kolay bir şekilde para bulunmasının sağlanacağı ve murabahacılıkla mücadele edileceği, Ziraat Bankası'nın bütün ülkenin zirai kredi ihtiyacını sağlar bir hale getirileceği, halkın devlet dairelerindeki işlerinin kolayca çözüleceği, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele edileceği, mahkemelerde işlerin hızlı bir şekilde görüleceği, Türk kadınına siyasi hakların tanınacağı da belirtilmektedir.

S.C.F.'ye ilişkin yayınlanan bir başka broşür ise Sabih İzzet'e aittir. Sabih İzzet'e göre, 'BİR FİKİR FIRKASI' olan ve bu özelliği ile ;" Avrupadaki muhalif fırkalarına benzeyen S.C.F. nin programı halk fırkasının programından tamamı ile ayrılmaktadır. Halk Fırkası idarede muhafazakar, s ekonomide radikal. Mali siyasette koyu merkezîyetçidir. Bu hal, fikri bir sistemin halk fırkasında mevcut bulmadığını

²³⁴ Avşar, a.g.e., s. 126.

²³⁵ Uyar, a.g.e., s.120-121

göstermektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise gerek siyasette gerek iktisadiyatta ve gerekse de idarede doğrudan doğruya liberaldir.

Bu gün Türkiye’de yalnız iktisadi buhran yoktur. Mali , ilmi ve harsi buhran olduğu gibi, bunlardan siyasi isabetsizlikte mevcuttur. İsmet Paşa hükümetinin siyaseti iflas etmiştir ve bu hükümet muvaffakiyetsizdir. Sorunlardan kurtuluş yapılacak tek dereceli seçimlerle S.C.F.’nin iktidara gelmesiyle olacaktır.”²³⁶

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Prensiplerini ve gerekse de Sabih İzzet’ in açıklamalarını incelediğimiz zaman halkın bu partiye neden büyük bir alaka gösterdiğini ve tek kurtuluş çaresi olarak mitingte oğlunun ölümünde bile kurtuluşu haykıran bir babanın sözleri halk desteğinin nedenlerini açık olarak ortaya koymaya yeterlidir. Yukarıda belirtilen halk desteği tamamen masumane sebeplere dayanıyordu. Ancak birde siyasi sebeplerden ve kişisel çekişmelerden dolayı özellikle Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası’ nın kapatılmasından sonra fırsat kollayan siyasilerinde temkinli olarak verdikleri desteği göz ardı etmemekte fayda vardır.

Serbest Fırka seçimlerin başlamasından kısa bir süre önce kurulmuştu. Bu yüzden yeni partinin seçimlere katılıp katılmayacağı konusu, bu partinin kuruluşunun hemen sonrasında gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştı. Bu sırada üzerinde en çok durulan nokta, henüz yeni kurulmuş partinin bu kadar kısa bir sürede seçime hazır duruma gelip gelmeyeceği, daha da önemlisi katılmasının kendisine bir yarar sağlayıp sağlamayacağı olmuştu. Bu nedenle başlangıçta seçimlere katılma konusunda bir kararsızlık vardı. Nitekim Fethi Bey basına yaptığı açıklamada “Arkadaşlarla henüz kat’i bir karar vermedik” diyordu. Ancak bu uzun sürmedi ve Fethi Beyin demecinden kısa bir zaman sonra, 18 Ağustos 1930 tarihinde toplanan parti idare heyeti seçimlere katılmaya karar verdi.

Bu seçim olaylı bir seçim olacak ve yaşanan bu olaylar C.H.F. ile S.C.F. arasındaki ilişkileri onarılamayacak ölçüde bozacaktı. S.C.F.’na ve onu destekleyen gazetelere göre olayları C.H.F. yetkilileri yerel yöneticiler ve kolluk güçleri çıkarmışlardı ve seçimler ağır bir baskı ve yolsuzluk altında yapılmıştı. C.H.F.’na ve onu destekleyen basına göre ise durum bunun tümüyle tersineydi. S.C.F. yandaşları seçim güvenliğini çiğnemişler, kolluk güçlerine saldırılarda bulunmuşlardı. Kolluk güçleri ve yerel yöneticiler yalnızca seçim güvenliğini sağlamaya çalışmışlardı. Bu

²³⁶ Uyar, a.g.e. , s,122

seçimler S.C.F.’nin C.H.F.’na y6nelttiği eleştirilerle başlayan ve İzmir ve 6teki kentlerdeki olaylarla artan gerginliği doruk noktasına getirmiş bulunuyor. C.H.F.’nin yayın organı Hakimiyeti Milliye’nin verdiği haberlere g6re bu olaylar izlenecek olursa, bunları yaratanların t6m6yle S.C.F.’liler olduğu sonucuna ulaşmak gerekiyor.

S.C.F.’yı destekleyen Yarın Gazetesine g6re olayları h6k6met ve C.H.F.’nin adamları ıkartıyorlardı. Bu gazetenin 7 Teşrinievvel 1930 g6nl6 sayısında “Bir memlekette h6r intihap b6yle mi olur?” denildikten sonra “intihap d6n de aynı fecaatle, aynı haksızlıkla devam edip gitti.” 8 Teşrinievvel 1930 g6nl6 yazısında “ Serbest Cumhuriyet Fırkası’na akın halinde rey veren İstanbul d6n sopa ve tehditle, hile ile, tuzakla karşlandı” denilmiş olması gerçektende olayların ulaşmış olduğu boyutlara ilişkin bir kanı uyandırabilecektir.²³⁷

S.C.F. yanlısı basının iddialarındaki doğruluk payı y6ksekti. Nitekim daha ilk g6nden başlayarak 6lkenin her yanında C.H.F. ve H6k6met g6revlileri seçimlere m6dahale etmeye başlamışlardı. 6rneğin hen6z başlangıç sayılabilecek bir tarihte S.C.F. Bursa İl 6rg6t6 bir bildiri yayınlayarak, karşı karşıya kaldıkları baskı ve yolsuzluklardan dolayı seçimlerden çekildiklerini açıklarken, İzmir’de oy verme hakkına sahip birlerce kişi seçmen listelerinde adlarını bulamadıkları için M. Kemal’e şikayette bulunmaya karar vermişlerdi. C.H.F.’nı seçmenler 6zerine y6neltten asıl etken S.C.F.’na g6sterilen ilgiydi denilebilir. Bu ilgi, eğer 6nlem alınmazsa seçimi S.C.F.’na kazandırabilir, b6ylece yalnızca kendi iktidarlara değil rejim de sarsılabilirdi. Tek partili sistemin doğası gereği devlete hizmet etmekle C.H.F.’na hizmet etmek aynı şeyler kabul ediliyordu. Kendisine partiye bağlı olup olmadığı sorana İstanbul Defterdarı şefik Beyin cevabı çok 6nemlidir. “B6t6n memurlar h6k6metin mensub olduğu fırkanın adamıdırlar.”

Fethi Bey 15 Kasım 1930 g6nl6 birleşimde seçimlerde yapılan yolsuzluklardan ve baskılardan ayrıntılı ve somut 6rnekler verdi. Seçimler hemen hemen her d6zeydeki kamu g6revlisinin ağır baskıları altında yapılmış bulunmaktaydı.²³⁸

Vatan Gazetesinin 12 Ekim 1945 tarihli sayısında (Politikada Namus Yolu) başlığı altındaki yazıda: Gazi bir sabah soruyor “Seçimler hakkında ne haber var?” Cevap “Her tarafta fırkamız kazanıyor” M. Kemal bir m6ddet d6ř6nceye daldıktan

²³⁷ Yetkin, a.g.e., s. 131-132.

²³⁸ Avşar, a.g.e., s. 147-148.

sonra diyor ki “Hayır fırkamız kazanmıyor; hiçte öyle değil!... Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim kazanan idare fırkasıdır!... Yani Jandarma, polis, nahiye müdür, kaymakam ve valiler... bunu bilesin. Memleket rejiminin selameti bu yoldaki politika kazançlarında olamaz. “Velhasıl belediye intihabatında Halk Fırkası tarafından her türlü vasıtalarla müracaat edilmiş olduğunu Gazi bile itiraf ediyordu.”²³⁹

Seçimler 20 Ekim tarihinde sona ermiş ve Serbest Fırka, 502 seçim çevresinden yaklaşık 30 kadarını kazanmıştı. Seçimi kazandığı yerlerin en önemlisi ise Samsun’du.* Bunda vali Kazım (İnanç) Paşa’nın tarafsız tutumunun büyük etkisi olduğu söylenebilir.²⁴⁰

Ahmet Ağaoğlu Gazi’ye, “Paşam eğer bütün memlekette Samsun Valisi gibi kanun tanıyan idare memuru da bulunmazsa artık bize de ağlamak düşerdi” Eğer her tarafta idare memurları bu kabil insanlar olsaydılar hiç şüphe yoktur ki intihapların dörtte üçünü biz kazanırdır” diyerek durumu dile getirmişlerdir.²⁴¹

İstanbul seçimlerini, 48.746 geçerli oyun 35.934’ünü alan C.H.F. kazanmıştı. Serbest Fırka ise 12.812 oy çıkmıştı. İzmir’de seçimler S.C.F. aleyhine sonuçlanmıştı. Henüz birkaç hafta öncesinde S.C.F.’nı elli bine yakın bir kalabalık tarafından karşılayan, bütün engellemelere rağmen kararlılıkla destekleyen İzmir’de bu partiye 9.960 oy çıkmış ve seçimi 14.624 oy alan C.H.F. kazanmıştı. İlginçtir ki bu sonuç C.H.F.’nı hayal kırıklığına uğratmıştı.²⁴²

TBMM’nin 2 Ekim 1930 günlü birleşiminde, İsmet Paşa yeni hükümet programını TBMM’ne sunduğu gün Fethi Bey bu programı eleştirirken sıra iç siyasa konularına gelince ilk önce seçimler üzerinde durdu ve bu arada şöyle dedi: “Seçmenlerin Teşkilatı Esasiye kanununda belirtilmiş olan hak ve hürriyetlerinin alenen Hükümet memurları tarafından ayaklar altına alınmasına karşı seyirci kalmak bir cumhuriyet hükümetinden beklenemez.” Fethi Bey’den sonra kürsüye gelen Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey; S.C.F.’nı ağır bir biçimde suçlamaya koyuldu. Kaya’ya göre; gericiler, saltanatçılar, adi suçlular S.C.F. saflarını doldurmuştu, yıkıcı propagandalar alıp yürümüştü. Bu nedenle valiliklere 5 Eylül 1930 günlü genelgeyi göndermişti.

²³⁹ Süreyya İlmen, Zavallı Serbest Fırka, İstanbul 1951, s. 74.

* Bu ilde C.H.F.’nin 416 oyuna karşılık SCF 3.312 oy kazanmıştı. 472 oy geçersiz sayıldı. (Çetin Yetkin, a.g.e., s. 195).

²⁴⁰ Avşar, a.g.e., s. 155-156.

²⁴¹ Ağaoğlu, a.g.e., s. 63.

²⁴² Avşar, a.g.e., s. 156-157.

Gerçekte bu konuşma, C.H.F.'nin seçimlerle ilgili hiçbir suçlamayı, hatta yakınmayı dinlemeyeceğini tümüyle tersine olup bitenleri S.C.F.'ni yıpratmak için bir olanak olarak kullanacağını göstermekteydi.

TBMM'nin 15 Kasım 1930 günlü birleşiminde, C.H.F. mebuslarının S.C.F.'ni suçlamak için artık hazır oldukları görülecekti. Fethi Bey'in konuşmasından sonra da iş S.C.F.'nin suçlanmasına dönüştürülüyordu. TBMM'nde hakkında soruşturma açılması istenen Dahiliye Vekili değil, fakat S.C.F. ve Fethi Beydi. C.H.F., S.C.F.'ndan adeta neden muhalefet yaptığını daha doğrusu varlık nedeninin hesabını soruyordu. C.H.F. bir muhalefetin varlığını benimsemeyeceğini buna katlanamayacağını açıkça ortaya koymuş bulunuyordu.²⁴³

Oysa Serbest Fırka seçim mücadelesini mümkün olduğunca yasalar çerçevesinde yürütmüş, hatta Gazi'nin adını bile tartışmaların dışında tutmaya çalışmıştı.²⁴⁴ Buna karşılık, S.C.F.'ye ağır ve haksız suçlamalarda bulunarak kendi suçunu örtmeye çalışıyordu. Üstelik, ciddi bir muhalefet partisinin varlığına katlanamayacağını da açıkça ortaya koymuş bulunuyordu. Öylesine ki, bu görüşmelerden iki gün sonra S.C.F. yöneticilerince kapatılacaktı.²⁴⁵

²⁴³ Yetkin, a.g.e., s. 196-206.

²⁴⁴ Avşar, a.g.e., s. 158.

²⁴⁵ Yetkin, a.g.e., s. 206.

3 BÖLÜM :

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KAPATILMASI

1.15 Parti Kapanmadan Önceki Durum

TBMM’de S.C.F.’li milletvekillerinin eleştirileri karşısında sert tepkiler gösteren C.H.F.’li milletvekilleri ve diğer C.H.F. yöneticileri S.C.F.’ yi irticai tehlike yaratmakla , Cumhuriyet rejimini tehlikeye düşürmekle ve bütün inkılap karşıtlarını partiye toplamakla suçlamaktaydılar. S.C.F.’ nin sağladığı halk desteği belirginleştikçe ve C.H.F. iktidarının tehlikeye düşmesi olasılığı arttıkça, S.C.F. aleyhine C.H.F. yöneticilerince yürütülen kampanya hız kazandı. Gazi M. Kemal’in üzerinde baskı kurmaya çalışan C.H.F. yöneticileri,sonuçta amaçlarına ulaştılar. Eşit şartlarda yapılacak bir yarışmacı seçimde S.C.F.’nin kazanabileceğini gören M. Kemal dengeyi sağlamak için ağırlığını C.H.F.’den yana koydu. S.C.F.’ nin kuruluş çalışmaları sırasında Cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusunda yapılan anlaşmadan vazgeçilmesi üzerine,M. Kemal’ le karşı karşıya kalmak istemeyen Fethi Bey ve S.C.F. yöneticileri partiyi kapattı.

“ Serbest Cumhuriyet Fırkasının önceden öngörülme­yen bir düzeyde ilgi odağı haline gelmesi girişilen bu çok partili demokrasi denemesinin ömrünün kısa olmasına neden olmuştur.”²⁴⁶

Gazi Mustafa Kemal, hem kendi yansızlığını koruyabilecek, hem de S.C.F.’nin yaşamasın sağlayabilecek bir formül bulmuş: “Gazi blok yapıyormuş bu manadaki her iki fırkanın başına resmen geçiyor önümüzde yapılacak intihaplar (seçmenler) için her iki fırkanın namzetlerini kendisi tayin edecek intihaplar reyiam (genel oy) üzerine ve tamamen serbest olarak yapılacak ve fırkalar kazandıkları rey nispetinde mebus alacaklardır. Her iki fırka Halkçı ve laik olacak, zararlı unsurlara fırkalarda yer verilmeyecektir.” İşte bu formüle de “Milli Blok” denmişti.²⁴⁷

Böyle bir uygulama sonucunda S.C.F.’ndan seçilecek mebuslara karşı hiç kimse cumhuriyet ve Devrim düşmanlığı suçlamasında bulunamayacaktı. Fakat Mustafa Kemal, beklenmedik bir kararla Fethi Beye blok düşüncesinden vazgeçtiğini bildirdi.

²⁴⁶ Akandere, a.g.e. , s.23

²⁴⁷ Ağaoğlu, a.g.e., s. 75.

Ona göre İsmet Paşa'nın kabul etmesine rağmen, bu düşünce Kırklar Heyeti* tarafından reddedilmişti. Bu durumda kendisinin de yapabileceği bir şey kalmıyordu. Ahmet Ağaoğlu'na göre "Gazi korkmuş ve onu korkutmuşlardır. Korkutan İsmet Paşa'dır. Doğrudan değil bilvasıta hareket etmiştir. Emir bir kaynaktan haber aldığına göre İsmet Paşa adamları vasıtası ile Gazi'ye "belediye intihaplarını gördün halk hep o tarafa akıyor. Şimdi sen intihabı hem bir dereceli hem de umumi yaptırmak istiyorsun seçilecek mebusların ekseriyeti tabi Fethi Beyin taraftarı olacak Fethi Bey bir gün bu ekseriyete dayanarak her şey olmak istemeyeceğinden emin misin! Diye sorar. İsmet Paşa bundan sonra ordu kumandanlarını ve müfettişlerin harekete getirmiştir. Bunlar sanki tesadüf olarak toplanıyorlar, Gazi'nin huzuruna çıkıyorlar ve olan hadiselerden bahs açarak Serbest Fırka hadisesinin ordu üzerine fena tesir etmiş olduğunu orduda hatta bazı alametlerin belirmediğini böyle giderse vasiyetin fena olacağını söylüyorlar"

C.H.F. yanlısı basın tarafından da M. Kemal, geri adım atması için zorlanıyordu. Bütün bu sebeplerin getirdiği sonuca göre istenilen olmuş ve o ortaya attığı bu düşünceden vazgeçerek; Fethi Beye "Serbest Fırkaya karşı vaziyet olmaya ve sizinle mücadele etmeye mecburum" demiştir.²⁴⁸

Bu durum karşısında Fethi Bey Gazi ile mücadeleyi hayaline bile getirmemiş hayretler içinde "Aman Paşam bu nasıl şeydir. Ben sizinle nasıl mücadele ederim? Maksat bu muydu. Böyle bir şey hatır ve hayalimize gelmemiştir." demiştir. Gazi ise "Karşı karşıya gelir mücadele ederiz kim bilir belki siz galip gelirsiniz!" cevabıyla tavrını ortaya koyuyordu.²⁴⁹

Bu sözler Serbest Fırkayı kapatın anlamına geliyor ve S.C.F.'nin sonunu ilan ediyordu. Kendisi tarafından seçilen yeni parti önderleri M. Kemal'le karşı karşıya gelmeyi göze alabilecek insanlar değildi. Gazi C.H.F.'nin başına geçerse bu partiyle mücadele olanaksız duruma gelirdi. Böyle bir öneriyi Serbest Fırka yöneticilerinin kabul etmesi beklenemezdi. Fethi Bey "Biz böyle bir intihaba iştirak edemeyiz ve fırkamızın da vücuduna sebep kalmamıştır." diyerek Gazi'ye karşı mücadele edemeyeceklerini açıkça ortaya koymuştu. Fethi Bey Serbest Fırka idare heyetini toplantıya çağırdı. Yapılan durum değerlendirmesi sonucunda M. Kemal ile mücadele etmenin mümkün olmadığı gerekçesiyle partinin kapatılmasına karar verildi.

* Kırklar grubu, İsmet Paşa tarafından C.H.F. mebusları arasından ayrılan ve fırkaya ait mühim meselelerin yoluna konulması işi ile vazifeli bir heyete verilen ad.

²⁴⁸ Avşar, a.g.e., s. 178.

²⁴⁹ Ağaoğlu, a.g.e., s. 77.

15 Kasım 1930 tarihli TBMM birleşiminde Fethi Bey'e çeşitli konularda mebuslar ağır ithamlarda bulunmuş bunlara Fethi Bey tek tek cevap vererek kendisini savunmuştur.

Serbest Fırka idare heyeti görüşmelerin tamamlanmasından hemen sonra bir toplantı yaparak partinin feshine ilişkin metni hazırladı ve Gazi'ye sundu ve fesih kamuoyuna sunuldu.²⁵⁰

1924-1925 yıllarında faaliyette bulunan ve doğal bir kuruluş süreci yaşayan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılında faaliyette bulunan ve suni bir kuruluş süreci yaşayan S.C.F. denemeleri göstermiştir ki ,Meclis içinde kurulan muhalif partiler, kısa bir süre içinde kitleselleşmeye başlamış , bu da C.H.F. iktidarının dayandığı meşruiyet temellerini yani tüm toplumsal kesimleri (imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle) temsil etme ve ülke kurtarmış olma/ devlet kurmuş olma (Müdafaai Hukuk Temeli) düşüncesinden kaynaklanan iktidarı elinde tutma hakkını derinden sarsmıştır. Bu sarsıntı, tek parti iktidarını hem kendini yeniden yapılandırmaya ve pekiştirmeye, hem de kendini ideolojik olarak daha donanımlı bir hale getirmeye zorlamıştır.²⁵¹

Aslında Serbest Fırka denemesi devletçi seçkinlerin güdümlü demokrasi yoluyla gelenekçi liberal düşünceleri denetleme çabasıydı. Fakat iktidarda bulunan devletçi – seçkinciler güdümlü bir muhalefeti bile kabul edebilecek hoşgöründen yoksun olduklarından deneme yürümedi.²⁵²

1.16 Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. ndan Desteğini Çekmesi

1.16.1 Genel olarak Gazi Mustafa Kemal ve S.C.F.

S.C.F. nin kapatılmasının nedenlerini iki ayrı açıdan ele alabiliriz. Birincisi, belirtmiş olduğumuz gibi, C.H.F. nin kendi karşısında bir muhalefet partisinin varlığını kabul edememiş olmasıdır. C.H.F. nin bu tutumunun neden ileri geldiğine şu ana değin ve özellikle çalışmamızın Dördüncü Bölümünde değinmiş bulunuyoruz. Her iki partinin sınıfsal konumu açısından ise «Sonuç»da genel bir değerlendirme girişiminde

²⁵⁰ Avşar, a.g.e., s. 178-185.

²⁵¹ Uyar,a.g.e. , s. 123

²⁵² Kongar, a.g.e. , s.143

bulunacağız. İkincisine gelince; bu da, Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. na karşı değişen tutumudur.

S.C.F. nı Gazi Mustafa Kemal'in kurdurtmuş bulunduğu tarihsel bir gerçektir. Adının konulmasından başlayarak partiye para yardımı yapması, programını kendi eliyle düzeltmesi onun S.C.F. na olan yakınlığının açık kanıtlarıdır. Partinin kuruluşunda izlenen ve «atipik» olarak nitelendirdiğimiz yöntem ve ayrıca kurucuların kimlikleri, bu partiyi âdeta Gazi'nin partisi durumuna getirmiştir denilebilir. Bu nedenle de halk Fethi Beyi karşılarken, yalnız onu değil, Gazi Mustafa Kemal'i de alkışlamış ve «Yaşasın Gazi!» sesleri alanları kaplamıştır. S.C.F. ocaklarına Gazi Mustafa Kemal'in de resimleri asılmış, portrelerini Fethi Beyin konuştuğu yerlerde elinde taşımıştır. S.C.F. nı tutan gazetelerde bu durumu belgeleyen fotoğraflar yayınlanmış bulunmaktadır. C.H.F. nin S.C.F. na gösterdiği hoşgörüsüzlüğün bir nedeni de işte bu durumdur. Çünkü, Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. nin yanında yer alması demek —bu partinin kitlesel yapısı da anımsanırsa C.H.F. nin iktidarı ilk genel seçimde yitirmesinden başka bir anlam taşıyamamaktaydı. Başta Fethi Bey olmak üzere, S.C.F. mn öteki yöneticileri de, bu durumu olanak buldukça açıkça dile getirmişlerdir. Partilerinin Gazi Mustafa Kemal tarafından kurulduğunu belirtmişlerdir. T.B.M.M. nin 15 Kasını 1930 günlü birleşiminde Fethi Beyin söylediği şu sözler bu tutumun tipik bir örneğidir :

«....bir resim gösterdiler. Gazi ve Fethi Beyin resmi dükkânlara konmuş dediler; işte bakınız efendiler ne büyük fenalık yapıldığını ispat ediyorlar; benim itikadımca Gazi'nin muhabbeti Türk milleti efradının her birinin kalbinde derin bir mevki almıştır. Bu muhabbeti göstermek ve Gazi'nin resmi ile iftihar etmek, alenî surette talik etmek ve Gazi'nin emriyle fırkamız teşekkül etmiştir demek... bunları pek tabîî görürüm.... Çünkü bu bir hakikattir.»²⁵³

Ne var ki, Gazi Mustafa Kemal'in, S.C.F. nin yanmasında yer alması durumu, gün geçtikçe değişmiş ve parti varlığını sürdürecekt olursa Gazi'yi karşısında bulacağını görmüştür. Gazi Mustafa Kemal'in, S.C.F. nin kuruluş aşamasındaki ve bu parti ile C.H.F. karşısındaki «yansız» yeri neden değişmiştir? Gerçekte, S.C.F. olayının en önemli yanı bu gelişimde saklıdır ve partinin kapatılmasının gerçek nedeni de ancak bu sorunun yanıtı bulunduğu anlaşılabilir.

²⁵³ T.B.M.M., Z.C., c. XXII, Devre 3, içtima 4, İnikat 5, Celse 3, s. 67

Hemen belirtelim ki, Gazi Mustafa Kemal'in çok partili demokratik yaşamın gerekliliğine ilişkin düşüncelerinin üç buçuk ay içinde değişmiş olduğunu öne sürmek çok güçtür. O halde, akla ikinci olarak S.C.F. nin kendisine düşen görevi başaramamış olması gelmektedir ki, o günden bugüne genel kanı da budur. Fakat, bu genel kanı, nesnel olmadığı gibi, o dönemin C.H.F. nin yapısı göz önünde tutulmadan ve S.C.F. na iktidarın yöneltmiş olduğu suçlamaların haklı olduğu varsayımına dayanılarak oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu kanı, tartışmaya açık ve bizim de biraz aşağıda tartışacağımız bir konudur.

Şu halde, genel olarak bakıldığında, Gazi Mustafa Kemal'in kendisinin en yakın arkadaşlarına kurdurtmuş olduğu S.C.F. nin karşısında yer almak durumunda kaldığı görülmektedir. Bu değişikliğin nasıl olduğunu anlamak için ise, önce bazı gelişmeleri açıklamamız gerekmektedir.

1.16.2 İzmir olaylarının etkisi:

Fethi Beyin yurt gezisi sırasında ortaya çıktığını gördüğümüz ve C.H.F. ile S.C.F. nin bu gelişmeleri Gazi Mustafa Kemal'e değişik değerlendirmelerde ilettiğine değindiğimiz İzmir olayları üzerine, onun gerçeği saptamakla görevlendirdiği Kâzım Paşanın (Özalp) verdiği rapor üzerine Fethi Bey gezisini ve parti çalışmalarını sürdürmüştür.²⁵⁴ Ancak, bu karışıklıkların ve kendisinin dahi halkın S.C.F. na bu denli bir yakınlık göstereceğini önceden kestirememiş olmasının Gazi Mustafa Kemal üzerinde hiçbir olumsuz etkisinin bulunmamış olduğunu öne sürmek olanaksız iken Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi'nin bir açık mektubu yayınlanmıştır. Gazi Mustafa Kemal'e yazılan bu mektup şöyledir:

«Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşta tutulduğu gündenberi memlekette bize düşen yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu arada ezelî ve ebedî Şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen Cumhuriyetin muhafazası vazifesini eksiksiz ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, belki vaziyetin tavzihi namına hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık.

²⁵⁴ Cumhuriyet, 9 Eylül 1930

Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin bulunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz aziz Şefimiz.

Yunus Nadi»

Gazi Mustafa Kemal bu mektubu ertesi gün yanıtlamıştır: ²⁵⁵

«Cumhuriyet gazetesi baş muharriri Yunus Nadi Beyefendiye 9-9-930

Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmir'de vukua gelen hâdiseler işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Fırkasından başka fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını gördüğünden bahis ve vaziyetin açıklanması namına, hal ne ise ifadesi talep olunuyor.

Bu nokta üzerinde diğer bazı gazetelerdeki yazıları da okudum. Her yerde halk arasında da bu hususta şayialar ve tereddütler olduğunu işitiyorum.

Hakikati Fethi Beyefendiye yazdığım mektupta açıkça ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakikî vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle yanlış zan ve düşünceler ve görüşler olduğu anlaşılıyor.

Hakikati hali bir daha ifade ve tasrih edeyim. Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden doğmuştur.

Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmem için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz.

Resmî vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim, bir sene nihayetinde sona erecek olan bugünkü muvakkat resmî vazifemin bana yüklediği bitarafılığı bozamaz.

İşaret olunan hâdiseler arasında İzmir'de bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine her ne sebep ve suretle olursa olsun yapılmış tecavüzlerden ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı anlayışsız kuvvetler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu üzüntümü akan

²⁵⁵ Cumhuriyet, 10 Eylül 1930

kanlar ve zayi olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi saldırcılar ve teşvikçiler Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden tabî kurtulamazlar. Bu sözlerim Cumhuriyet gazetesine cevaben ve umumî efkârı aydınlatmak üzere neşredilmiştir.» Gerek Yunus Nadi'nin ve gerekse Gazi Mustafa Kemal'in bu mektupları S.C.F. nin yazgısında büyük önem taşımakta dırlar. Çünkü, her şeyden önce, Gazi Mustafa Kemal, kendisi nin artık bir hakem durumunda değil, fakat C.H.F. nin ge nel başkanı olduğunu açıklayarak bu sıfatı ile S.C.F. adı na yapılanları ağır bir dille suçlamaktadır.

Fakat, acaba Yunus Nadi mektubunu kendiliğinden mi yazmıştı? Yoksa Gazi Mustafa Kemal mi ona kendisine böyle bir mektup yazmasını söylemişti? Ahmet Ağaoğlu'nun «Serbest Fırka Hatıralarında yazdığına göre, C.H.F. ileri gelenleri Gazi Mustafa Kemal ile birlikte bir toplantı yapmışlar ve böyle bir mektup yazılmasına ve Gazi'nin de ona gene açıklandığı biçimde bir yanıt vermesine karar almışlardır. Ağaoğlu, Yunus Nadi'nin başka türlü böyle bir mek-tup yazmağa cesaret edemeyeceğini öne sürmektedir.²⁵⁶ Fethi Okyar da, başkalarından duyduklarına dayanarak Yunus Nadi'ye bu mektubu Gazi Mustafa Kemal'in kendisinin yazdırmış olduğunu belirtmektedir.²⁵⁷ Soyak ise, Gazi Mustafa Kemal'in iki parti karşısındaki gerçek durumunun aydınlığa kavuşması için Yunus Nadi'nin bu mektubu onun uygun bulması üzerine yazmış olduğunu açıklamaktadır.²⁵⁸ Süreyya Paşanın değerlendirmesi ise, «Ya Halk Partisinin reisisin veyahut değilsin. Reisi isen bizimle beraber olacaksın; değilsen biz kendimize bir reis intihap edeceğiz! dediler. Ve bu suretle Gazi'yi tehdit etmeğe başladılar.» biçimindedir.²⁵⁹

Burada sorulması gereken asıl soru, Yunus Nadi'nin bu mektubu Gazi Mustafa Kemal'in rızası olmaksızın da yayınlayabilecek olup olmadığıdır. Bu sorunun yanıtını verebilmek için ise, Önce başta İsmet Paşanın Sivas söylevi ol-mak üzere daha başka gelişmeleri de incelememiz gerekmektedir. O halde, bu aşamada bu iki parti karşısındaki kendi yerini Gazi Mustafa Kemal'in yeniden ve C.H.F. ndan ya na olmak üzere belirlemiş olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

²⁵⁶ Ağaoğlu: a.g.e., s. 48-49

²⁵⁷ Okyar: a.g.e., s. 501-502

²⁵⁸ Soyak: a.g.e., c. II, s. 432

²⁵⁹ İlmen: a.g.e., s. 76

1.16.3 C.H.F. çevrelerinin Gazi Mustafa Kemal'i etkilemeğe yönelik yayınları:

Gazi Mustafa Kemal'i en çok düşündüren konunun S.C.F. nin «irtica» ile suçlanmış olmasıdır, dersek yanılmamış oluruz. Ancak, C.H.F. yazarları, herşeyden önce doğrudan doğruya Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. ile olan ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Bu tür yazılarla da Gazi'yi etkileme amacının güdülmüş olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür yazılara tipik bir örnek bizi o günlere geri götürecektir. Falih Rıfkı. Hâkimiyeti Milliye'nin Politika Sütununda şöyle yazıyordu :

«Meğer şöyle sanıyorlarmış: Mustafa Kemal bir gün. Anadolu'ya çıkmış; hiç yoktan ordular kurmuş; Türkiye topraklarını yedi düvelin elinden kurtarmış; Osmanlı İmparatorluğunu tasfiye etmiş; kendi fırkası ile yedi sene yetmiş inkılâp yapmış... Fakat: '— Ben hükümet işine ne karışırım, ne isterseniz yapınız.' diye bütün tarihî mesuliyetini taşımakta olduğu eserini tanıdıklarına, tanımadıklarına teslim etmiş.

Bu zevat Çankaya'dan beş altı kilometre uzakta, ondan habersiz, malî, siyasî, iktisadî, içtimai binlerce teşebbüste bulunmuşlar. Vatanın buhran ve zulüm içinde yıkılıp gittiğini Mustafa Kemal, bir yarış tribününde gibi seyretmiş:

— Ah şu memleketi, şu milleti kim kurtaracak? Diye bir halaskar bekliyormuş.

İstanbul'da Arif Oruç'lar, Zekeriya'lar, İzmir'de Zeynel Besim'ler, İsmail Hakkı'lar ve Ankara'da Süreyya Paşa ile Haydar Bey milletin ve onun büyük reisinin bu ıstırabını seziyorlarmış. Asıl kurtuluş fırkasını onlar yapacaklar ve Gazi'ye 9 Eylül hediyesi olarak takdim edeceklermiş. Niyetleri bu imiş... Bir varmış, bir yokmuş...

Ve bütün bu masal nereden çıkmış bilir misiniz? Çünkü Mustafa Kemal:

— Fikir ve tenkit hürriyeti Cumhuriyete faydalıdır; Halk Fırkası gibi düşünmeyenler bir muhalefet fırkası yapabilirler, demiş.

Eski müşrik orduları Müslüman ordularını şaşırtmak için mızraklarına Kuran takarlardı: Halk fırkasını taşıyan Cumhuriyet ve nizam düşmanları yakalarında Mustafa Kemal'in resmini taşıyorlar...»²⁶⁰

²⁶⁰ Hâkimiyeti Milliye, 11 Eylül 1930

Bir başka örnek de, bir gazete haberinde, S.C.F. adına konuşan birinin halka, şarkta dere gibi kan aktığını, güneyde kaçakçılığın artık suç sayılmaz bir duruma geldiğini, ülkede açlık ve yoksulluğun egemen olduğunu, ancak İsmet Paşa ve çevresinin bundan Gazi Mustafa Kemal'e bilgi vermeyip gerçekleri sakladıklarını, işte bu nedenle de Gazi ve Fethi Beyin işbirliği yaparak İsmet Paşa saltanatını yıkmaya karar verdiklerini söylediğini yazmaktadır.²⁶¹

Siirt mebusu Mahmut (Soydan) ise şöyle demekteydi :

«...hâlâ' Gazi ile Halk Fırkasını birbirinden ayrı olarak mütalâada inat ve ısrar ediyorlar. Unutulmamalı ki, İsmet Paşanın bugün başvekâlet mevkiinde bulunması; Gazi'nin Halk Fırkasının program ve icraatı ile alâkadar kalmadığına asla delâlet etmez. Çünkü o; köşesine çekilmiş, memleket işlerini tabî cereyanına bırakmış, her mânası ile gayri mesul bir Devlet reisi olarak mütalâa edilemez.... dün olduğu gibi, bugün de iş başında, mesuliyet mevkiinde bulunuyor...»

Bu örnekleri çoğaltmak gereksizdir. Önemli olan, C.H.F. çevrelerinde Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. nin kurulmasını sağlamış olmasının gerçek bir kaygı uyandırmış ve onun bu partiye destek olmaması için her türlü çabanın gösterilmiş bulunmasıdır. Bu gibi yayınların amacı, S.C.F. nin Gazi Mustafa Kemal'den soyutlanmasıdır.

1.16.4 Seçimler ve seçimlerdeki olayların etkisi

S.C.F. nin katıldığı belediye seçimlerinin ve bu sırada ortaya çıkan olayların Gazi Mustafa Kemal üzerindeki etkisini, her ikisi de birbirine bağlı olmakla birlikte, iki açıdan ele almak gerekir. İlk olarak, her ne kadar S.C.F.'nin gerçek kurucusu Gazi Mustafa Kemal ise de, o, her şeyden önce C.H.F. nin genel başkanıdır. C.H.F. yi Millî Mücadelenin içinden geçerek kurmuştur. O halde, halkın kendi partisinden kopmakta olduğunu görmesinin Gazi Mustafa Kemal'de bir etki yapmadığını söylemek olanak dışıdır. Nitekim, Hilmi Uran anılarında İsmet İnönü'nün Gazi Mustafa Kemal'in ona bu

²⁶¹ Hâkimiyeti Milliye, 24 Eylül 1930

seçimlerle ilgili olarak «Cayır cayır yanıyoruz» dediğini ve kaygılandığını anlattığını yazmaktadır.

İkinci olarak, seçimlerde ortaya çıkan olaylar karşısında göstermiş olduğu tepkiyi ele almak gerekmektedir. Ağa-oğlu'nun belirttiğine göre, olaylar nedeniyle Gazi ona, «Efendi! Anarşi var, anarşi! Sizin haberiniz yok, gafilsiniz! Ve burunla beraber de benden tarafsız kalmamı istiyorsunuz!» diyerek ıkışmıştır.

1.17 S.C.F. nin Gazi Mustafa Kemal ile Karşı Karşıya Gelmesi:

Bu açıklamalarımıza göre, S.C.F. nin kapanışı doğrultusunda ilerleyen yolda ilk aşama, Gazi Mustafa Kemal'in iki parti karşısındaki ve başlangıçtaki yansız yerinin değışmesi ve onun C.H.F. nin «umumî reisi» olarak S.C.F. nin karşısında yer alması olmuştur. Bu değışiklikte, Gazi Mustafa Kemal açısından etkin olan olayları ise bu kesimde özetlemeğe çalıştık. Ancak, olay bu kadar yalın değıldir ve S.C.F. salt bu nedenle kapanmamıştır. Türkiye'nin o günkü siyasal yapısı içinde, Gazi Mustafa Kemal'in uygun bulmayacağı bir siyasal partinin kurulamayacağı bir gerçektir. Ne var ki, tüm bu gelişmelere karşın, Gazi Mustafa Kemal, S.C.F. nin kapatılmasını istemiş, böyle bir isteğı bu partinin yöneticilerine bildirmiş değıldir. O halde ve çoğu kez öne sürüldüğü üzere²⁶² S.C.F. nı Gazi Mustafa Kemal'in kapattırması olup olmadığı, bu partinin neden kapandığı incelenirken bir ön-sorun (= ön-mesele) olarak ele alınmalıdır.

Biraz yukarıda, Gazi Mustafa Kemal'in Ağaoğlu Ahmet Beye seçimlerdeki olaylar nedeniyle nasıl çıkışmış olduğunu gördük. Ağaoğlu'nun anılarının bundan sonraki bölümünde yazılanları da okursak bir gerçeğı daha görmüş oluruz. Ağaoğlu, Gazi'nin bu çıkışması üzerine ve daha da önemlisi yansız kalamayacağını bildirmesi karşısında, kendisinin siyasal yaşamdan çekileceğini ve mebusluktan da ayrılacağını söyleyince şu yanıtı almıştır :

«—İşte tam o zaman beni karşında görürsün... Anlaşıyor ki sen benim verdiğim sözlerden şüphe ediyorsun! İşte bu oturanlar yeniden şahit olsunlar, Fethi Beye, Nuri Beye, sana ve bütün arkadaşlarınıza karşı bir namus borcum vardır. Dinliyor musunuz? Şahit olunuz, namus borcum vardır. Sonra siz ne yaptınız ki, vatanî vazifenizi ifa ediyorsunuz. Bu cihetten de tamamen müsterih olabilirsiniz, intihap esnasında olan

²⁶² Arif Oruç: «İnsaf Dileriz»; Yarın, 18 Teşrinievvel 1930

hâdiselere gelince bu hâdiseler nerede olmaz! Avrupa intihaplarında daha beteri oluyor.»²⁶³

Öte yandan, ne Fethi Okyar ve ne de Ahmet Ağaoğlu anılarında, Gazi Mustafa Kemal'in partinin kapatılmasını istediğine ilişkin bir açıklamada bulunmamaktadırlar. İsmet İnönü de, Gazi Mustafa Kemal'e S.C.F. nı neden kapattırdığını sorduğunu, onun ise, «kendileri kapatıyorlar, ben karışmıyorum, görüyorsun.» dediğini belirtmektedir.²⁶⁴

En önemlisi, 1 Kasım 1930 tarihinde Gazi Mustafa Kemal'in T.B.M.M. nı açış söylevinde çok partili siyasal yaşam için geleceğe dönük olarak söyledikleridir. Bu söylevin ilgili bölümü şöyledir :

«... siyasî hayatımızda yeniden fırkaların zuhuru, memlekette belediye intihaplarına tekaddüm eden yakın günlerde vukubuldu. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk milleti, Cumhuriyetin beka ve inkişafı için istifade etmelidir.... Bu devre.... hitam bulduktan sonra, yeni intiha-bata gireceğiz. Geçen tecrübeler; gelecek intihabatta, vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetle tezahür etmesini temin için kanunî ve idarî tedbirlerin inkişafını ve fırkaların bizzat ittihaz edecekleri salim ve musip hareketleri göstermiş olacaktır.,»²⁶⁵

Gazi'nin söylevinin bu bölümü o günlerde pek yakın olan genel seçimler için S.C.F. açısından bir güvence olarak değerlendirilmiştir. Bu sözler, gerçekten de S.C.F. nın kapatılmasını isteyen bir Cumhurbaşkanı'nın sözleri değildir.

Ne var ki, Gazi Mustafa Kemal kendi partisinin başında olarak S.C.F. na karşı çıkmaya karar vermiştir. Gerçi, S.C.F. gene onun güvencesi altındadır, ama Gazi'nin başında bulunduğu bir iktidar partisi karşısındadır. Artık, S.C.F. na karşı, Gazi Mustafa Kemal başlangıçtaki gibi «yansız» değildir. Fethi Okyar'ın anılarında anlattığına göre, Gazi Mustafa Kemal ona, «Karşı karşıya gelir, mücadele ederiz, belki siz galip gelirsiniz.» demiştir.²⁶⁶

Ahmet Ağaoğlu, bu durumun ne anlama geldiğini şöyle anlatmaktadır : «Mücadele mi? Kim ile? Neye karşı? Ve ne ile? Fethi Bey tarafında on üç mebus ve

²⁶³ Hakkı Tarık: «Gazinin Mevkii»; Vakıf, 18 Teşrinievvel 1930

²⁶⁴ Uyar: a.g.e., s. 229

²⁶⁵ Ağaoğlu: a.g.e., s. 64

²⁶⁶ Ağaoğlu: a.g.e., s. 65

Makbule vardı. Öteki tarafta üç yüz mebus, hükümet, İsmet Paşa gibi kinci bir başvekil, devlet, devletin haiz olduğu bütün cihaz, bütün muntazam kuvvetler!.. Şimdiye kadar Gazi, Serbest Fırkayı tutuyor zannı ile millet taraftarlığını gösterebilmiştir. Fakat Gazi de fiilen bu Fırkaya karşı çıkarsa bu taraftarlığın amelî kıymeti kalır mı?»²⁶⁷

Bu aşamada, S.C.F. artık sadece C.H.F. ve onun çevresinde örgütlenmiş siyasal ve yönetsel güçler karşısında değil, fakat aynı zamanda iktidar partisinin arkasındaki toplumsal sınıf karşısında da yalnız kalmıştır. Önemli olan da, budur.

1.18 C.H.F. nin Kapatılmasının Görüşlere Göre Sebepleri

1.18.1 C.H.F.nin muhalefeti kabul edememesi:

En başta bu konuya sonradan değinmiş olan Fethi Ok-yar, Ahmet Ağaoğlu ve Süreyya İlmen'in savunduğu bu görüşe; C.H.F., kendisi karşısında bir muhalefete katlanamamış ve iktidarı yitirmesi olasılığı karşısında, S.C.F. nin ilk günlerinden başlayarak bu partinin kapatılması için çeşitli baskılar yapmış, olayları körüklemiş ve hattâ düzenlemiştir. Şu halde, S.C.F. nin kapatılması zorunluluğu C.H.F. nin bu tutumu sonucunda ortaya çıkmıştır. Gerçi, S.C.F. en sonunda Gazi Mustafa Kemal ile karşı karşıya geldiği için kapatılmıştır ama bu karşı karşıya geliş, Fethi Okyar'ın deyişiyle «hiç de kendiliğinden vücut bulmayan faktörlerle» olmuştur.²⁶⁸

Fethi Okyar'a göre, Gazi Mustafa Kemal, C.H.F. nin yönetimini İsmet Paşanın eline bırakmış bulunuyordu ve bu nedenle de hem bu partinin örgütündeki ve hem de T.B. M.M. ndeki C.H.F. lıların yazgısı İsmet Paşa ile aynı doğrultuydaydı. Bu nedenle de, iktidarı yitirmek kaygısı C.H.F. nı bu yönde davranmaya ve Gazi'yi de etkilemeye zorlamıştır.. Okyar, aynı kanıyı Nuri Conker'in de paylaştığını belirtmektedir.²⁶⁹ Öte yandan, İzmir olaylarını incelerken görmüş olduğumuz gibi, bu olayların bir tertip olduğu kanısındadır. Okyar, ayrıca, C.H.F. ileri gelenlerinin ülkede kan dökülmesini, karışıklıklar çıkmasını istediklerini, böylece S.C.F. nı «görünüşte» haklı olarak suçlayabileceklerini plân-ladıklarını, bunu başarmak üzere olduklarını, işte bundan

²⁶⁷ Soyak, bu durumu bir başka açıdan değerlendirerek, Gazi Mustafa Kemal'in S.C.F. nı kapattırmadığını, ancak partinin kapatılmasında, «...çok esaslı çalışmayı icap eden, büyük bir tahammül ve feragat isteyen güç bir vazifeden, böyle bir bahane ile sıyrılmak düşüncesi başlıca âmil olmuştur.» demektedir “A. AĞAOĞLU: a.g.e., s. 80”

²⁶⁸ Okyar: a.g.e., s. 524

²⁶⁹ Okyar: a.g.e., s. 521

dolayı da kendilerinin buna olanak vermemek için partilerini kapattıklarını öne sürmektedir.

Ahmet Ağaoğlu da genel olarak Fethi Okyar'ın bu görüşlerini paylaşmakla birlikte ayrıca demektir ki, «adalet hissi olmayan, yani karşısındakinin haklarına hürmet etmeyi, onun fikirlerine ve hislerine tahammül etmeyi bilmeyen bir muhitte hürriyet, fırka vesaire gibi şeyler olamaz. Böyle muhitlerde her şey oyuna, hileye, karşılıklı ittiham-lara, iftiralara dökülür, nihayet bir taraf imha edilerek diğerine istediği gibi hareket etmek imkânı temin edilmiş olur.» Ağaoğlu'na göre, C.H.F. nın «istediği gibi hareket etmek» için S.C.F. m yok etmeğe yönelik eylemleri Gazi Mustafa Kemal'i dahi aşmıştır. Örneğin, 22 Eylül 1930 gecesi Gazi'nin yanında bulundukları bir sırada, S.C.F. için Recep (Peker) «bozguncu» demekten çekinmemiş ve gene Recep (Peker), Gazi'nin T.B.M.M. ni 1 Kasım 1930'da açarken yaptığı söylevde seçim güvenliğinden söz etmesi üzerine sonradan onun yüzüne karşı, gerekirse Gazi'ye karşı bile dire-nileceğini söylemiştir.²⁷⁰

Fethi Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey ve onların bu görüşlerini paylaşanlar, S.C.F. nın devrimlere karşı olanlara ve gericilere «âlet» olmuş bulunduğunu hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. S.C.F. yöneticilerinin, partilerinin daha yaşamını sürdürdüğü günlerde (ve daha sonraları da) partiyi destekleyen kitleleri nasıl savunmuş olduklarını burada anımsatmak isteriz. Fethi Okyar, en çok tartışma ve suçlama konusu olan İzmir olayları için ise, haklarında kovuşturma İçİlan elli yedi kişiden ikisi için Cumhuriyet Savcılığınca Kovuşturmaya yer olmadığının kararlaştırıldığını, elli bir kili için de mahkemelerce beraat kararı verildiğini, yalnızca dört kişinin, o da hafif bir biçimde, cezalandırılabilirdiğini önektir.²⁷¹

O halde bu tezi savunanların düşüncelerini; gelecek genel seçimlerde kendi iktidarlarının sona ereceğini anlayan C.H.F. yöneticilerinin siyasal ortamı S.C.F. nın yaşayama-ması için bilerek, plânlayarak olanaksız bir duruma getirmiş olmaları biçiminde özetleyebiliriz. Kısacası, S.C.F. nın kapatılmak zorunda kalmasının nedeni, C.H.F. iktidarının demokratik düzeni özümseyememesi, tek parti diktasını ne pahasına olursa olsun sürdürmek istemesidir.

²⁷⁰ Kutay : a.g.e.. c. XX, s.11866'da aynı görüşleri paylaşmaktadır

²⁷¹ OKYAR: a.g.e., s. 500

1.19 Devrimlere Karşı Güçlerin S.C.F. Saflarında Toplanması:

Yaygın olan kanı, Cumhuriyet devrimlerine karşı olan güçlerin, gerici çevrelerin, S.C.F. nı kendileri için bir olanak olarak değerlendirip bu partinin saflarında toplanmış olduğu, bu nedenle de Gazi Mustafa Kemal'in ve Fethi Beyin bu çok partili siyasal yaşam deneyinden, koşulların henüz elverişli olmadığını düşünerek vazgeçmiş olduklarıdır. Bu görüşte olanların ileri sürdüklerine göre, S.C.F., devrimlerin henüz pek genç olduğu bir aşamada, vakitsiz olarak, kurulmuştur. Halkın siyasal «terbiyesi» de gelişmemiş olduğundan bu deney başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu görüş yeterince açıktır ve hep öne sürülmüştür. C.H.F. nin yöneticileri, yazar ve sözcüleri başta olmak üzere, çeşitli çevreler, o günden bu yana, bu görüşün savunucuları olmuşlardır. Çoğu kez de, bu görüş, kesin bir ger-çek olarak tartışmasız bir biçimde belirtilmiş bulunmaktadır.

İsmet Paşa için, bekleneceği gibi, S.C.F. nin kapatılma-sının gerçek ve tek nedeni budur, yani «irtica tehlikesi» dir.²⁷² Çünkü, bu parti kurulunca tümüyle irtica çıkmıştır. Bu nedenle de Kubilây olayı da bu parti zamanında olmuştur.^{273 274}

Dönemin T.B.M.M. başkanı Kâzım (Özalp) da, «Serbest Fırka kurulur kurulmaz, fırsat bekleyen gerici unsurlar derhal harekete geçtiler ve Fethi Beyin etrafında hemen topla-mverdiler.» «Serbest Fırka... irticain hortlamasına vesile olmuştu. Cumhuriyete, devrimlere ve Atatürk'e muhalif olanlar derhal bu partide birleşmişlerdi... rejime karşı bir organ haline gelmişti.» demektedir, partinin bu nedenle kapatılmak zorunda kaldığını belirtmektedir. (B) Hilmi (Uran) a göre ise, «Serbest Fırkanın feshine zaruret hasıl olmasını Atatürk başta olmak üzere, onun C.H.F. ileri gelenleri arasına saldıgı korkuda aramak doğru olur.» Ayrıca, devrimlere karşı halkta gelişen hoşnutsuzluk, kitleleri bu partinin saflarında toplamıştır.

S.C.F. nin kapatılmasının nedenini «irtica tehlikesi»ne bağlayan anlayışın bir türevi de, toplumsal ve siyasal yapının çok partili demokratik düzen için henüz elverişli olmadığı, ülkeyi çağdaşlaştırmayı amaçlayan devrimlerin henüz yeterince yerleşmediği ve bundan dolayı da bu partinin, tüm devrimci çabaları boşa çıkarabilecek bir ortamı yaratmış olduğudur. Kısacası; halk, demokrasiye henüz hazır değildir.²⁷⁵

²⁷² A. İPEKÇİ: «Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi»; Milliyet, 18 Kasım 1961'de İsmet İnönü'nün demeci

²⁷³ A. İPEKÇİ: İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, s. 28

²⁷⁴ Bu olay, S.C.F. nin kapatılmasından sonra olmuştur

²⁷⁵ Bu anlayışın tipik bir anlatımı şöyledir: «Efkâr-ı umumiye taazzi etmiş metin, sabit, muayyen cereyanlarla tecelli edemiyor. Vergilerin kaldırılabilceğine, demiryollarına verilen paraların bile

Batılılaşmayı amaçlayan lâik cumhuriyet devrimlerinin karşısında yer alan toplumsal ve siyasal güçlerin, oluşturulan her muhalefet girişimini bir olanak olarak değerlendirip derhal bu partilere «damgalarını vurarak yozlaştırdıkları», devrimlerin ise daha henüz pek genç olduğu ve S.C.F. nın da bu nedenle kapatıldığı düşüncesi yalnız siyasal kişilerce değil, bilimsel çevrelerce de hep öne sürülmüş bir görüştür.²⁷⁶ S.C.F. üzerine yazılmış en önemli bilimsel incelemenin sahibi olan Weiker de, çalışmasının «Serbest Fırka Neden Başarısız Oldu?» başlığını taşıyan onuncu bölümünde; partinin çok hızlı bir biçimde gelişmiş olduğunu, bu nedenle de en başta «gerici» unsurların ve bunun yanı sıra da parti yöneticilerinin amaçlarından daha başka amaçlar taşıyanların da S.C.F. örgütüne içine sızdığını, başarısızlığın, daha doğrusu partinin yaşayamamasının temel nedeninin bu durumdan kaynaklandığını belirtmekte, ancak bu arada da o dönemde «gerici» ve «tutucu» kavramları arasında bir ayrım yapılmadığını da açıklamaktadır.²⁷⁷ Konuya bu açıdan bakanların arasında Duverger de bulunmaktadır. Gerçi, «Diktatörlük Üstüne» adlı yapıtında doğrudan doğruya S.C.F.n-dan söz etmemektedir ama, Atatürk'ün batılı biçimde bir siyasal demokrasinin koşullarını nasıl oluşturduğunu anlatırken ve «Nüfusun büyük çoğunluğunun cahil ,geri kalmış, okumaz-yazmaz olduğu feodal ve tarımcı bir ülkede çok partili ve serbest seçimli batılı bir sistemin hiç bir anlamı yoktur. Bu yapmacık dekor arkasında büyük mülk sahipleri ve geleneksel şefler seçim iplerini çekecek ve eski yapılar sürüp gidecekti. Demokrasiyi kurmazdan önce bunun şartlarını yaratmak gerekir.» derken, bu gerçeğe de değinmiş olmaktadır.²⁷⁸ Bu arada şunu da hemen belirtelim ki, S.C.F. nın bu nedenle kapatılmasında Fethi Bey ve arkadaşlarının beceriksizliklerinin etkinliği olduğu da söylenmiştir. Özellikle, Örgütlenme sırasında kişilerin seçimindeki yanılgılar, Fethi Beyin daha henüz toplumun gerçek siyasal eğilimlerini bilmeden yurt gezisine çıkması, seçimlere hazırlıksız ve denetimsiz girilmesi, gereksiz yere sert çıkışlar yapılması bu açıdan ele alınıp değerlendirilmektedir. Örneğin, Ahmet Ce-vat'a göre, «Ali Fethi Beyin

memleketi harabiye sürüklediğine, inhisarların ihdasında 'cep doldurmak'tan başka maksat bulunmadığına halkı inandırmak, hattâ saltanat ve hilâfetin dönmesi lüzum ve imkânına kandırmak isteyenler ifsatlarını alkışlayacak küteler, cemaatler bulabiliyor. Cumhuriyet inkılâbı nazariye için tehlikeye maruz bırakılamazdı... Son hâdisat gösterdi ki bizde, şimdiki halde, KARA KUVVET henüz cumhuriyetimiz için korkulacak siyasî bir âmil olabilir.» (AHMET CEVAT: «Kemalizm ve Demokrasi»; Yeni Muhit, Nisan 1931, sayı 30, s. 1-3).

²⁷⁶ bkz. Allen a.g.e., s. 48, not 1; Eren a.g.e., s. 65; Kili a.g.e., s. 21; B. Lewis: a.g.e., s. 275; G. Lewis: a.g.e., s. 103; Kuran: Atatürk ve Türkiye'nin..., s. 63-65; Ersin Onul-Duran Political Development and Political Parties in Turkey; A.Ü.S.B.F., Yyn. Ankara, 1974, s. 56-57; Price- a.g.e., s. 135; Webster a.g.e., s. 109; Ahmet Yücekök Türkiye'de Din ve Siyaset; Gerçek Yyn., 2. Basım, İstanbul, 1976, s. 84-85.

²⁷⁷ Weiker a.g.e., s. 141-142

²⁷⁸ Maurice Duverger: Diktatörlük Üstüne; Çev. Bülent Tanör, Dönem Yyn., İstanbul, 1965, s. 72

siyasî hataları yüzünden bedbaht S.C.F. sıkta uğramış bir cenin gibi yok olmuştur.»²⁷⁹ Fethi Beyin kendisini kitlelerin sürüklemesine kaptırmış olduğu ve bundan dolayı da bu olumsuz gelişmeleri önleyemediği de sık sık yinelenmiş bulunmaktadır. Buna karşılık, bazı C.H.F. yazarları dahi bu gelişmelerde Fethi Beyin bir sorumluluğu olamayacağını savunmaktadırlar.

1.20 S.C.F. nin Kendisini Feshetmesi

1.20.1 T.B.M.M. ndeki ve seçimlerle ilgili tartışmanın son aşaması:

Fethi Beyin seçim yolsuzlukları ile ilgili önergesi üzerine 15 Kasım 1930 günü T.B.M.M. nde başlayan ve S.C.F. nin açıkça rejim düşmanlığı ile suçlanmasına dönüşen görüşmeler sırasında üçüncü celsede gece geç vakitlerde Fethi Beyin kürsüden şöyle dediğini işitiyoruz :

«'...diyorlar ki.... Gazi Hazretlerine karşı çıkarılmış bir fırkasınız. Bizim mevkiimizi Gazi Hazretlerine karşı çıkmış bir fırka halinde görmek isteyen arkadaşlar pek çoktur Böyle arzu ediyorlar bilmem ne için? Esbabını tahlil edemedim. Fakat kendileri Gazi'nin himayesine ne kadar sınımsız bir surette merbut oluyorsa bizi de o himayeden uzaklaştırmak için o kadar şiddetle uğraşmaktadırlar. Behemehâl bizi Gazi'nin şahsına karşı bir fırka olarak mı görmek istiyorsunuz?

Bu nasıl kabili tasavvurdur ve böyle bir fırkanın vücut bulmasına nasıl imkân tasavvur edersiniz? Bunu böyle arzu etmek demek Türkiye'de muhalif bir fırkanın vücut bulmasını muhal kılmak demektir. Efendiler bu hakikaten muhaldir.... Gazi'ye karşı çıkmak vaziyeti hâsıl olduğu zaman yapacağımız ilk iş bunun muhal olduğunu söylemek ve muhal arkasında koşan adamlardan ol madığımızı göstermektir....»²⁸⁰ Daha sonra kürsüye gelen Rasih (Kaplan) ise şöyle demiştir :

«Diyorlar ki bu tarzda mesele mevcutsa Gazi Hazretleri karşısında fırka teşkil etmek muhaldir. Bu muhal ile çalışmam muhaldir, uğraşamam, binaenaleyh bunu yapmam dediler. Sözlerini bu millet kürsüsünde söyledi. Bu sözlerini senet ittihaz ediyorum....»²⁸¹ Oysa, S.C.F. ilk günden beri, görmüş olduğumuz gibi, adım adım Gazi Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelmekteydi. Onun desteği olmaksızın S.C.F. nin varlığını sürdüremeyeceğini ise, hem C.H.F. ve hem de Fethi Bey ve arkadaşları çok iyi biliyorlardı. Bunun içindir ki, o yayınlar, o suçlamalar yapılmıştı.

²⁷⁹ Yeni Muhit, Kânunsani 1931, sayı 27, s. 1

²⁸⁰ T.B.M.M., Z.C., c. XXII, Devre 3, İçtima 4, İnikat 5, Celse 3, s. 67, 69

²⁸¹ aynı celse, s. 73.

İşte, T.B.M.M. ndeki bu konuşmalardan hemen sonra da Gazi Mustafa Kemal «millî blok» düşüncesinin gerçekleşemeyecek olduğunu Fethi Bey'e açıklamak durumunda kalmıştır.

1.20.2 Gazi Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in 18 Kasım 1930 günlü görüşmeleri ve partinin feshi:

Gazi Mustafa Kemal, 16 Kasım 1930 günü Fethi Beyin evine gelerek, «millî blok» formülünü gerçekleştirmenin olanağı bulunmadığını ve «karşı karşıya mücadele» edeceklerini Fethi Bey'e kesin olarak açıklamış, Fethi Bey de bu durumda partiyi kapatacaklarını bildirmiştir. Fethi Bey o gün akşam erken saatlerde de Çankaya'ya giderek kapatma kararında ısrarlı olduklarını yinelemiştir.²⁸²

Çankaya'dan ayrılan Fethi Bey o sırada Ankara'da bulunan partili mebusları toplamıştır. Toplantıda Ağaoğlu Ahmet, Talat, Nakiyeddin, Ali Galip, Tahsin, Seni, Rasim Refik İsmail ve İbrahim Beyler bulunmuşlardır. Fethi Bey, o günkü gelişmeleri anlatmış, onlardan düşüncelerini sormuş, tümü de partinin bu koşullar altında kapatılmasından yana olmuşlardır.²⁸³

Bu toplantı da, ayrıca bir de «fesih beyannâmesi» kaleme alınmıştır. Fethi Okyar'ın belirttiğine göre bu bildirinin ilk biçimi şöyledir :

«Tebellür eden son vaziyete göre fırkamız, Büyük Gazi Hazretlerine karşı siyasi sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin- teşvik, ısrar ve tesvipleriyle vücuda gelmiş ve büyük reisimizin her iki fırkaya karşı eşit yardım muamelesine mazhar olacağı teminatını almıştı. Esasen başka türlü siyasî bir teşekküle vücut vermek sorumluluğunu almayı hiçbir zaman hatırıma getirmedi. Halbuki emrivaki şeklinde gerçekleşen son durum karşısında bizce başarılması imkânsız olan bu teşebbüse devam etmek beyhude olacağından fırkamızın

²⁸² Okyar a.g.e., s. 523-526

²⁸³ Ağaoğlu, «Serbest Fırka Hatıralarında bu toplantının T.B.M.M. nin 15 Kasım 1930 günlü birleşiminden önce yapıldığını ve partiyi kapatma kararının Meclis'in bu birleşiminden önce alınmış olduğunu yazmaktadır (A. Ağaoğlu a.g.e., s. 80-81). Ağaoğlu'nun bu anlatımı Okyar'ın anlattıklarına uymadığı gibi, olayların gelişimine ve mantığına da aykırı bulunmaktadır. Kaldı ki, T.B.M.M. nde 15 Kasım 1930 günü yaptığı konuşmalarında Fethi Bey hep partisinin geleceğini gözönünde tutarak konuşmuştur. Öte yandan, Okyar, Partiyi kapatma kararı alındığı tarihi de kesin olarak 16 Kasım 1930 olarak belirtmektedir. Bu nedenle, Ağaoğlu'nun bu alanda büyük bir yanılğıya düşmüş olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

feshine ve durumun tüm teşkilâta ve dahiliye vekâletine bildirilmesine karar verilmiştir.»²⁸⁴

Fethi Bey ve Nuri Bey bu bildiriye hemen Çankaya'ya götürmüşlerdir. Çankaya'da o sırada İsmet Paşa da bulunmaktadır. İsmet Paşa bildirideki «Gazi'nin ısrar, teşvik ve tasvipleriyle» ve «yardım» sözlerine karşı çıkmış, fakat Gazi Mustafa Kemal'in isteği üzerine bu sözlerden yalnız «ısrar» ve «yardım» sözcükleri çıkarılmıştır.^{285 286}

S.C.F. bu fesih kararını, Dahiliye Vekâletine ve İstanbul Valiliğine resmen bildirmiştir.²⁸⁷

Serbest Fırka'nın kurulmasının üzerinden çok geçmeden Limancı Hamdi (Ahmet Hamdi Başar) Ankara'ya giderek Atatürk'e gerici unsurların destek olduklarını, partiye akın ettiklerini, buna hâkim olamayacağını, bu hareketin Atatürk'ün kendisine de karşı olduğunu anlatarak partinin kapatılmasını talep etti. Ahmet Hamdi Başar'ın anılarında, Atatürk "*Bu vefasızlık neyin nesi?*" diye sorduğunda, Atatürk'e büyük bir nezaket içinde "*Halk dışarıda kaldı.*" yanıtını verdiği yazılıdır.

Bu görüş ve İzmir olayları Serbest Fırka'ya karşı C.H.F. liderlerinin, özellikle M. Kemal'in kuşkuya düşmesinin başlangıcı sayılabilir. C.H.F.'nin sindiremediği nokta, M. Kemal'in partinin kurucusu ve önderi olduğu halde, Serbest Fırka tarafından adeta tarafsız bir lider gibi kabul edilmesiydi. Nitekim İzmir olaylarının sonrasına rastlayan 9 Eylül 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi'nin M. Kemal'e hitap eden açık mektubu yayınlandı. Bu mektupta İzmir olayları sırasında C.H.F. binalarına bazı yöneticilere yapılan hücumlara değinilerek, M. Kemal'in kesin tutumunun bilinmesindeki yarardan söz edilmekteydi. M. Kemal'in bu mektuba yazdığı cevap ise aynı gazetenin 10 Eylül tarihli sayısında çıktı.²⁸⁸ Mektupta şu sözler geçiyordu:

²⁸⁴ Okyar a.g.e., s. 528

²⁸⁵ Ağaoğlu, bildiri metnindeki «beyhude» sözcüğü yerine «muhal» sözcüğünün bulunduğunu belirtmekte ve bu konuda da İsmet Paşanın bu sözcüğün çıkarılması için ısrar ettiğini, fakat Fethi Beyin direndiğini yazmaktadır. (Ağaoğlu: a.g.e., s. 92).

²⁸⁶ Fesih kararının kendisine ulaşması üzerine Dahiliye Vekâleti, 18 Kasım 1930 Salı günü valiliklere şu genelgeyi göndermiştir :

«1 — Ali Fethi Bey imzası ile bugün vilâyete verilen bir istidada Serbest Cumhuriyet Fırkasını feshe karar verdiğini ve bu kararı teşkilâtına tebliğ ettiği bildirilmiştir.

2 — Bu karara göre taşrada fırka mensuplarının tecemmüat kanuna muhalif her türlü nümayışkârane tezahüratına meydan bırakılmaması ve muhilli asayiş bir hâdiseye meydan vermeyecek tedabiri lâzime ittihazı tamimen tebliğ olunur efendim.» CAYIN TARİHİ: Birinci Teşrin-Birinci Kanun 1930, c. 23-24, sayı 79-81, S. 6823).

²⁸⁷ Okyar a.g.e., s. 528-530

²⁸⁸ Çavdar, a.g.e., s.2058

“...*Hakikati Fethi Beyefendi'ye yazdığım mektupta açıkça ifade ettiğimi zannediyorum. Kendilerince hakiki vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur. Ancak umumiyetle yanlış zan ve düşünceler ve görüşler olduğu anlaşılıyor.*

Hakikat-i hali bir daha ifade ve tasrih edeyim. Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumî Reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden doğmuştur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmem için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz.

...İşaret olunan hadiseler (...) ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı anlayışsız kuvvetler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir.(...) Bu gibi saldırganlar ve teşvikçiler Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden tabî kurtulamazlar.”²⁸⁹

Böylece M. Kemal, C.H.F. yanında ağırlığını koyuyordu. Nitekim belediye seçimlerinden sonra Fethi Bey'e “*Ben (partiler arası tarafsızlık konusunda) sözümde duruyorum. Fakat benin üzerimde bir de memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mesuliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeğe tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz.*”²⁹⁰ dediği söylenmektedir. Bundan sonra Serbest Fırka'nın yapacağı savaşında karşısına alacağı, İsmet Paşa ve onun yönetimi değil; doğrudan doğruya Gazi Mustafa Kemal olacaktı.²⁹¹

Partinin kapanmasına yol açan son olay, TBMM'de Fethi bey'in seçimlerde yapılan yolsuzluklara ilişkin önergesinin tartışılmasında ortaya çıktı. Bu tartışmalar üzerine M. Kemal, partiler üstü konumu ile bir milli blok kurulmasına ilişkin önerisinin artık gerçekleşmeyeceğini Fethi Bey'e söyledi. Bu, her şeyin sonu demekti. 16 Kasım 1930 akşamı bir kere daha M. Kemal ile görüşen Fethi Bey, kapatma kararında olduklarını bildirdi ve aynı akşam fırkanın Ankara'da bulunan milletvekilleriyle bir toplantı yaparak verilen kararın yerinde olduğunu saptamıştır.²⁹² Kararın

²⁸⁹ Yetkin, a.g.e., s.211-212

²⁹⁰ Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

²⁹¹ Çavdar, a.g.e., s.2058

²⁹² Çavdar, a.g.e., s.2058

kesinleşmesinden sonra, ertesi gün Dahiliye Vekaleti'ne verilmek üzere, bir “fesih beyannamesi” hazırlanmıştır:

“Tebellür eden son vaziyete göre, Fırkamız, Büyük Gazi Hazretlerine karşı, siyasi sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretlerinin teşvik ve tasvipleriyle vücuda gelmiş ve Büyük Reisimizin her iki fırkaya karşı müsavi muavenet ve muamelesine mazhar olacağı teminatı almış idi. Esasen başka türlü siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almağı hiçbir zaman hatırmıza getirmedik. Halbuki emri vaki şeklinde tahakkuk eden son vaziyet karşısında bizce başarılması muhal olan bu teşebbüse devam etmek beyhude olacağından Fırkamızın feshine ve keyfiyetin bilumum teşkilata ve Dahiliye Vekaletine bildirilmesine karar verilmiştir. 16.11.1930”²⁹³

²⁹³ Yetkin, 1997, s.227-228

SONUÇ

Ağustos 1930 tarihinde; Dünya ekonomik bunalımının yaşandığı bir dönemde güdümlü bir muhalefet partisi olarak kurulan/kurdurulan bir muhalefet partisi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.), Cumhuriyet tarihimizin ikinci muhalefet partisiydi. Ancak, bu parti ilk muhalefet partisi olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan hem kuruluş hem de kapanış özellikleri bakımından farklılık arz eder.

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F.) içindeki doğal bir muhalefet hareketinden ayrılması ile kurulmuş; S.C.F. ise, tamamen bazı şartların zorlaması sonucunda Atatürk tarafından kurdurulmuş, göstermelik bir muhalefet yaratma girişiminden ibarettir.

Cumhuriyet Halk Fırkası devletçi bir yol izlerken; Serbest Halk Fırkası liberal ilkelere dayanan karşıt düşüncüyü temsil etmesi bekleniyordu.

S.C.F. kurulduktan kısa bir süre sonra M. Kemal'in isteği ile kurulmasına, doğal bir gelişmenin ürünü olmamasına ve tüm 'muvazaa' (danışıklı dövüş) görüntüsüne rağmen, hızlı bir şekilde gelişti ve halktan büyük ilgi gördü.

Gazi, yeni fırkanın bütün memleket sathında gördüğü alakayı büyük bir merak içinde takip ediyordu. Bulundukları yerde yeni fırkayı kurmak için telgraf ve mektupların akın etmesi karşısında Gazi, memnuniyetini gösterirken: "memleket siyasi hürriyetin içindeymiş." demiştir.²⁹⁴

S.C.F.'nin yoğun bir halk desteğini alması, C.H.F.'nin iktidarı kaybedebileceğini gündeme getirmiştir. Bu da C.H.F. yöneticilerini S.C.F. karşısında hırçınlaştırmıştır. Bu duruma yol açan temel sebep ise C.H.F. yöneticilerinin, partinin bu kadar güçleneceğini ve bu kadar geniş bir kitleyi arkasına toplayacağını hesap etmemiş olmalarıydı.

"Fethi Bey ve arkadaşları Serbest Fırka kurulduktan sonra, Ege seyahatine çıkarken, Halk Fırkası liderleri de tepkinin nasıl olacağını tahmin etmiyorlardı. Hatta seyahatten evvel, Gazi ile Fethi Bey konuşurlarken, Gazi: Fethi Bey'in can güvenliğinin tehlike de olabileceğini düşünmüş, İzmir'de tertibat alınması için Meclis Reisi Kazım Paşa'ya talimat vermişti.

²⁹⁴ Cemal Kutay, Üç Devirde Bir Adam, Fethi Okyar, Tercüman Yayınları, Nisan 1978, s.485

Oysa tepkiler beklenenin tam dışında olmuş, Fethi Bey ve arkadaşları, İzmir’de halkın coşkunu gösterileri ile karşılanmıştı. Halktaki coşkuyu gören İzmir Valisi ve Halk Fırkasının ileri gelenleri şaşkınlık geçirmişlerdi.²⁹⁵ Yerel yöneticiler Fethi Bey’in konuşmasını engellemek istemişlerse de Gazi’den gelen yanıt karşısında konuşma yapılmış ve geniş bir dinleyici kitlesine hitap etme şansına sahip olunmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, halktan büyük ilgi görmüştür. Halk, kendisinden kopmuş, kendisini tanımayan, hürriyetini kısıtlayan, ekonomik, siyasi ve askeri baskı altında Halk Fırkası yönetimi altında ezilmekten kurtuluşu; Serbest Cumhuriyet Fırkasında bulacağı ümidi ile bu partiye yönelmiştir. Ancak, olan yine masum millete olmuştur. Zira; devletin ve milletin varlığının temel güvencesi ve nedeni olarak, kendi varlıklarını gören yöneticilere yenik düşmüştür.

M. Kemal’ in tutumu bir noktada yanlışmış gibi görülebilir. Ancak, genel kanaatim, o dönemde demokrasiye olan inancını ve çok partili hayata ikinci bir parti aracılığı ile çok partili hayata geçişte gösterdiği gayret ve çaba; sonradan değişme olsa da samimidir. Zira bu tutum değişikliğinin temel nedeni de İsmet Paşa’ nın kendisidir.

S.C.F., demokrasiye geçişte güzel bir başlangıç olabilirdi. Bu birincil amaçtı. Ancak bana göre diğer mühim sebeplerden birisi de M. Kemal tarafından İsmet Paşa’nın devre dışı bırakılmaya çalışılmasıdır.

“ M. Kemal’in İsmet Paşa’nın elde ettiği nüfuzu kırmak onu saf dışı etmek istediği görüşüdür. Çünkü İsmet TBMM’de eleştirilemez devlet adamı haline gelmişti. Ve Gazi bundan rahatsızdı. Mecliste onu tartışmalar yoluyla düşürülmesini istiyordu.”

296

Seçimlerden sonra S.C.F.’ nin kapatılmasından önce Milli Blok anlaşmazlığına sebep teşkil eden de yine İsmet Paşa’nın tutumlarıdır. Zaten gelecekte İsmet Paşa Milli Şefliğini ilan etmekle ve kurduğu ceberrut devlet anlayışı ile de bu düşüncemde haklı olduğumu göstermektedir.

Meclis içerisinde temsil şansı bulamayan bu halk ve yönetici kitlesinin daha sonra ilerleyen zamanlarda Demokrat Parti yönetimi altında kaydığını görüyoruz. Demokrat

²⁹⁵ Osman Okyar. - Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar’ ın Anıları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ağustos, 1997, s.173-174

²⁹⁶ Avşar, a.g.e., s. 68.

partinin tabanı incelendiği zaman daha önce S.C.F.’de yer almış kişilerin olduğu gibi buraya kaydığını görüyoruz. Sadece tabanda değil üst düzeyde de bu kaymanın izlerine rastlanmaktadır. Özellikle Serbest Fırka örgütü gelecekteki demokratikleşme çabalarında önemli görevler alacak kişiler için bir nevi okul görevi de görmüştür. Örneğin, Adnan Menderes, Ekrem Hayri Üstündağ gibi Demokrat Parti’nin ileri gelenlerinin önemli bir kısmı Serbest Fırka’da bulunmuş kişilerdi. Sonuçta bir yönüyle yönetimden ayrılan ve hiçbir zaman temsil şansına erişememiş bu halk kitlesi zaman zaman kendisini yeni arayışların içerisinde yer alır bulmuştur.

Serbest Fırka’nın kapatılmasındaki bir diğer sebep ise Fethi Bey’in parti kurulmadan önce Atatürk’ten istediği ve sürekli başına gelmesinden korktuğu hükümetin hoşgörölü bakması ve mülkî teşkilâtın parti üzerinde hiçbir baskı yapmaması arzusunun gerçekleşmemesiydi. İktidar muhalefete sadece baskı yapmakla kalmamış aynı zamanda Gazi ile arasını açmak için eline geçen bütün fırsatları da değerlendirmişti. Özellikle bu noktada Gazi’nin en çok korktuğu rejime karşı bir faaliyet gerçekleştirilmesi konusu özellikle kullanılmıştı. Fırka sürekli irtica ile ilişkilendirilmeye çalışılmış hatta yeri geldikçe toplum içerisinde doğal ortamda oluşabilecek sorunlar dahi fırkaya addedilmişti. Bu sorunların doruk noktası ise seçim tartışmalarının artık tahammül edilemeyecek noktaya ulaşması ve her iki gurubun da birbirini suçlamasıydı. Artık bu durum sonucunda Mustafa Kemal de duruma kayıtsız kalamaz hale gelmişti ve Fethi Bey’e artık milli bir blok oluşturma düşüncesinin sağlanamayacağını resmen dile getirmişti. Bu durum Serbest Fırka’dan beklenenin alınamadığını ifade ediyordu ve fırkanın kapatılması kaçınılmaz hale gelmişti.

Son olarak katılacağım sözler, Ahmet Ağaoğlu Bey’in de söylediği gibi:

“- Yazık oldu memlekete, milletin masum ümidine...”²⁹⁷

²⁹⁷ Kutay, a.g.e., s.527

BİBLİYOGRAFYA

A. Basılı Eserler

AĞAOĞLU Ahmet, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu yay. İstanbul

AKANDERE, Osman, Milli Şef Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi, C. 4, Cem Yayınları, İstanbul 1999.

ALBAYRAK, Mustafa, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyetinin Tarihsel Gelişimi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

AVŞAR, Abdülhamit, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi Yay. İstanbul 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam İsmet İnönü (1884-1938), C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938), C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

BAYSAN Galip , Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi, Türk Demokrasi Vakfı yay. Ankara, 1997

ÇAVDAR Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950, İmge yay., Ankara, 2004

DUMONT Paul, Mustafa Kemal: Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu, Remzi yay., İstanbul, 2005

DUVERGER Maurice Diktatörlük Üstüne; Çev. Bülent Tanör, Dönem Yyn., İstanbul, 1965, s. 72

EĞİLMEZ, Ali Osman, Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş, Kitabevi Yay. İstanbul 1998.

EMRENCE, Cem (2006). 99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul

FEROZ Ahmet, İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları
İstanbul, 1996

GOLOĞLU Mahmut, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930.),
Ankara 1972

GÖZCÜ Alev, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri
Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu, Dokuz Eylül
Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi

GÜL Muhittin, Türk İnkılap Tarihi, Ankara-1996,

İLMEN, Süreyya, Zavallı Serbest Fırka, Muallim Fuad Gücüyener
Yayınevi, İstanbul 1951.

İNÖNÜ, İsmet, Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1938), C. 1,
Yenigün Haber Ajansı, İstanbul 1998.

İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, (2. Kitap), Yay. Haz. Sabahattin Selek,
Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.

İPEKÇİ Abdi., İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, s. 28

KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik,
Kültürel Temeller, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996.

KEPENEK Yakup, N. Yentürk, Dünya Ekonomisi, İstanbul, 2000

KİLİ, Suna, Türk Devrim Tarih, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
İstanbul 2001.

KİNROSS, Lord, Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu (Çev.
Ahmet Tezel), Sander Yay. İstanbul 1978.

KOÇAK Cemil, Hikmet Özdemir ve Çağdaş Türkiye Tarihi:
1908-1980, Cem yay., İstanbul, 1995

KONGAR, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul
1999.

KUTAY, Cemal, Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar, Tercüman Yayınları. Nisan 1978.

LORD Kinros, Bir Milletın Yeniden Doğuşu: Atatürk, İstanbul, 1967

OKYAR Osman. - SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ağustos, 1997

OKYAR, Ali Fethi, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi, İstanbul, 1987

ÖKÇÜN Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi: Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara, 1968

ÖZ, Esat, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gürdoğan Yayınları, Ankara 1992.

SELEK Sabahattin (Haz), İsmet İnönü, Hatıralar,, İstanbul 1992

SERİN Necdet, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, AÜSBF yay, Ankara:1982

SOYAK, Hasan Rıza (1973). Atatürk'ten Hatıralar Cilt II, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul

TANİLLİ Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, VI (20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında, Adam yay., İstanbul, 1999

TİMUR, Taner, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Yay, Ankara 1994.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler (1889-1952), Arba Yay. İstanbul 1952.

TUNÇAY, Mete (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

TUNÇAY, Mete, C. KOÇAK-H. ÖZDEMİR, Türkiye Tarihi, "Çağdaş Türkiye" 1908-1980, İstanbul 1992.

TURAN Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, 3. kitap: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi yay., İstanbul, 1995

UYAR, Hakkı, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Kitapları, İstanbul 1998.

YALMAN, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971), C. 2, İstanbul 1997.

YERASİMOS Stefanos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Belge yay., İstanbul, 1992

YETKİN, Çetin (1997). Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Toplumsal Dönüşüm Yayıncılık, İstanbul

ZÜRCHER Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim yay., 19 baskı, İstanbul, 2005

B. RESMİ BELGELER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01-55.335.3. E2., 09.09. 1930

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre:3

C. ANSİKLOPEDİLER

Anabritannica, Cilt 19, (2004), Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8. s. 2052-2059. İletişim Yayınları, İstanbul

Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931, c. II

D. MAKALELER

CEVAT, Ahmet, “Yeni Bir Fırkanın Teşekkülü”, Muhit Mecmuası, Sene 2, No. 25, Eylül 1980.

KIRKPINAR Kenan, “Aşar Vergisinin Kaldırılması”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/ 2, 1992,

TARIK Hakkı : «Gazinin Mevkii»; Vakıf, 18 Teşrinievvel 1930

ORUÇ Arif: «İnsaf Dileriz»; Yarın, 18 Teşrinievvel 1930

Bireysel Haklar Tarihimiz : Serbes Fırka". (9 Nisan 2007).

İPEKÇİ Abdi.: «Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi»; Milliyet, 18 Kasım 1961'de İsmet İnönü'nün demeci

E. GAZETE VE DERGİLER

Akşam, 26 Ağustos 1930,22 Eylül 1930, 23 Eylül 1930, 25 Eylül 1930,

Anadolu, 10 Ağustos 1930, 11 Ağustos 1930,12 Ağustos 1930, 14 Ağustos 1930,15 Ağustos 1930, 18 Ağustos 1930,20 Ağustos 1930, 21 Ağustos 1930, 22 Ağustos 1930, 28 Ağustos 1930, 29 Ağustos 1930, 2 Eylül 1930, 3 Eylül 1930, 18 Eylül 1930, 21 Eylül 1930, 12 Teşrinievvel 1930, 2 Teşrinisani 1930,

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1930, 1 Ağustos 1930, 2 Ağustos 1930, 9 Ağustos 1930, 10 Ağustos 1930,11 Ağustos 1930, 12 Ağustos 1930, 13 Ağustos 1930, 14 Ağustos 1930, 15 Ağustos 1930, 16 Ağustos 1930, 17 Ağustos 1930, 19 Ağustos 1930, 21 Ağustos 1930,24 Ağustos 1930,1 Eylül 1930, 3 Eylül 1930, 4 Eylül 1930, 13 Eylül 1930, 17 Eylül 1930 , 28 Teşrinievvel 1930, 9 Eylül 1930, 10 Eylül 1930

Hakimiyeti milliye, 27 Ağustos 1930, 28 Ağustos 1930, 11 Eylül 1930, 14 Eylül 1930, 24 Eylül 1930

Serbes cumhuriyet, 9 Kanunievvel 1930, 13 Teşrinisani 1930, 31 Teşrinievvel 1930, 2 Teşrinisani 1930, 5 Teşrinisani 1930, 10 Teşrinisani 1930, 5 Kanunuevvel 1930

Son posta, 27 Ağustos 1930, 1 Eylül 1930, 3 Eylül 1930, 7 Eylül 1930, 9 Eylül 1930, 9 Eylül 1930

Vakit, 18 Teşrinievvel 1930, 2 Ağustos 1930, 12 Ağustos 1930

Yarın, 7 Eylül 1930, 18 Teşrinievvel 1930

Yeni asır , 10 Ağustos 1930, 11 Ağustos 1930, 25 Ağustos 1930, 13 Ağustos 1930, 14 Ağustos 1930, 1 Eylül 1930

Yeni Muhit, Kânunsani 1931, sayı 27

F. WEB SİTELERİ

<http://www.derinsular.com/ansiklopedi/2007/04/bireysel-haklar-tarihimiz-13-serbest-fırka.php> 25 Aralık 2007 tarihinde erişildi

Abdullah Abidin.....	51	Lozan.....	18, 44, 71, 77, 90, 91
Adalet Bakanı.....	41, 42, 44, 45, 58, 101	Mahmut Esat...41, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52,	53, 54, 55, 57, 58, 59, 89, 101
Adnan Menderes.....	62, 63	Mahmut Şevket Paşa.....	10
Ağaoğlu Ahmet Bey...61, 65, 74, 80, 81, 82, 84,	85, 90, 91, 95, 120	Meşrutiyet.....	10
Ahmet Ağaoğlu...24, 25, 26, 37, 38, 75, 99, 106,	109, 118, 119, 120, 130	Milliyetçilik.....	73
Ali Fethi Bey.4, 5, 24, 25, 26, 41, 60, 62, 66, 75,	125	Mutedil Hürriyetperveran.....	10
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti	113	Necmeddin Molla.....	59
Arif Oruç.....	50, 115	Necmettin Molla.....	43
Avukat Bedri.....	51	Nuri Bey.....	26, 60, 125
Behzat Arif.....	51, 83	Nuri Conker.....	60, 119
Birinci Dünya Savaşı.....	16	Osmanlı.....	16, 18, 54, 77, 98, 115
Birinci İktisat Kongresi.....	17	Proletarya.....	18
Bozkurt gemisi.....	44	sanayileşme.....	19
Bozkurt-Lotus davası.....	44	Selim Ragıp.....	51
Cumhuriyet gazetesi.....	45, 58, 66, 71, 85, 113	Sivas Nutku.....	87, 89, 90
Cumhuriyet Halk Fırkası. 4, 5, 6, 22, 24, 25, 27,	34, 39, 41, 46, 53, 69, 71, 113, 126, 128	Süreyya Paşa.....	37, 39, 61, 115
Cumhuriyetçilik.....	43, 73	Takrir-i Sükun Kanunu.....	21
Cumhuriyetin ilanı.....	11	tek partili dönem.....	9
demokrat.....	11, 36, 83	Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası 9, 11, 34, 36,	104, 110, 128
Denk bütçe politikası.....	84	Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın.....	36
Devlet Sanayi Ofisi.....	19	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	24, 34, 128
devletçi.....	18, 19, 39, 42, 44, 59, 110, 128	Teşvik-i Sanayi Kanunu.....	19, 20, 23
devletçilik.....	18, 19, 42, 47, 79	Türk Kurtuluş Savaşı.....	16
Dünya ekonomik bunalımı.....	17, 34, 77	Türkiye İş Bankası.....	19, 42, 129, 132, 133
Dünya Ekonomik bunalımı.....	17, 18	Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası.....	19
Efkârı umumiye.....	83	Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası.....	19
Ekrem Hayri Üstündağ.....	63	Yunus Nadi.....	31, 53, 75, 95, 98, 99, 102, 112,
Fethi Bey.4, 5, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,	32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47,	113, 114, 125	
48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63,	64, 65, 66, 67, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79,	Yunus Nadi Bey.....	31, 75, 95
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 97,	99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,	Zekeriya Sertel.....	25
108, 109, 110, 111, 112, 118, 120, 122, 123,	124, 125, 126, 128, 129	Zeynel Besim.....	51, 115
Hâkimiyeti Milliye.....	115, 116	Ziraat Bankası.....	22, 103
Haydar Rüştü Bey.....	31, 32, 67, 101	Zirai Kredi Kooperatifleri.....	22
kapitalizm.....	18	İcra ve İflas Yasası.....	52, 55
Lâiklik.....	4, 11, 24, 43, 73	inhisarlar.....	74, 84, 85
liberal. 17, 19, 22, 39, 44, 52, 60, 64, 69, 75, 76,	77, 100, 110, 128	İsmet Paşa. 25, 26, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 40, 43,	44, 47, 49, 51, 58, 60, 62, 70, 75, 77, 79, 81,
liberalizm.....	39, 70	82, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 97, 102, 104,	106, 109, 116, 119, 121, 125, 126, 129
		İttihat ve Terakki Fırkası.....	10
		İzmir İktisat Kongresi.....	17, 22
		İzmir Palas Oteli.....	67
		Şimendifer siyaseti.....	86
		Milliyetçilik.....	43

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Konya'nın Kulu ilçesinde dünyaya geldim. İlk, orta ve lise öğrenimimi Aynı ilçede tamamladıktan sonra Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programını kazandım. 4 Yıllık Lisans eğitimim sonucunda aynı üniversitede Yüksek Lisansa başladım. Şu an evliyim ve bir çocuğum var.